

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

128693

SULTANAHMET MEYDANI'NIN KRONOLOJİK ve
MEKANSAL OLUŞUM SÜRECİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Mimar Mustafa YILDIZ

FBE Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında
Hazırlanan

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

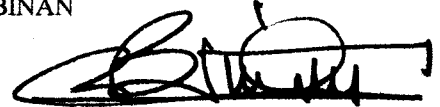
YÜKSEK LİSANS TEZİ

prof. İsmet Açıyılmaz

Doç. Dr. Oğuz CEYLAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Can BİNAN

Doç. Dr. Can Binan

İSTANBUL, 2002

128693

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	i
RESİM LİSTESİ	iii
HARİTA LİSTESİ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
2. İSTANBUL ŞEHRİNİN FİZİKSEL ve TARİHSEL GELİŞİMİ	3
2.1 Şehrin Coğrafi ve Topoğrafik Yapısı.....	3
2.2 Şehrin Tarihsel Gelişimi.....	4
3. KENTLER VE MEYDANLAR	17
3.1 Meydan Oluşumunda Etkili Unsurlar	18
3.1.1 Sokaklar	18
3.1.2 Cepheler	18
3.1.3 Anıtlar	19
3.1.4 Bitki Örtüsü ve Su.....	20
3.1.5 Zemin Kaplamaları.....	21
3.1.6 Perspektifler	21
3.2 Meydan Tipleri	22
3.2.1 Dikdörtgen Tip	22
3.2.2 Kare Tip	23
3.2.3 L Tip	23
3.2.4 Niş Tipi	24
3.2.5 Üçgen Tip	24
3.2.6 Yarım Daire Tip	25
3.3 Batı Kültüründe Meydan Kavramı	25
3.4 Doğu Kültüründe Meydan Kavramı	30

3.5	Günümüzde Meydan Kavramı	32
4.	HİPPODROM ve YAKIN ÇEVRESİ – AT MEYDANI - SULTANAHMET MEYDANI	34
4.1	Roma – Bizans İmparatorluğu Dönemi’nde Hippodrom ve Yakın Çevresi.	34
4.2	Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde At Meydanı	42
4.3	Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Sultanahmet Meydanı	47
4.4	Tarihsel Süreçte Meydanı Tanımlayan Anıtlar.....	52
4.4.1	Dini Yapılar	52
4.4.1.1	Ayasofya	52
4.4.1.2	Antiochos Sarayı – Hagia Euphemia Martyrionu	55
4.4.1.3	Firuz Ağa Camisi	56
4.4.1.4	Üçler Mescidi – Üç Lahit	57
4.4.1.5	Sultanahmet Külliyesi	58
4.4.2	Sivil Yapılar	63
4.4.2.1	Hippodrom.....	63
4.4.2.2	Lausos Sarayı	68
4.4.2.3	Magnaura Sarayı (Magna Aula – Divanhane)	71
4.4.2.4	İbrahim Paşa Sarayı	71
4.4.3	Dikilitaşlar.....	78
4.4.3.1	Million Taşı	78
4.4.3.2	Yılanlı (Burma) Sütun	80
4.4.3.3	Dikilitaş (Theodosius Dikilitaşı)	82
4.4.3.4	Örme Sütun (Constantinus Sütunu – Colossus)	85
4.4.3.5	Iustinianus Heykeli	86
4.4.4	Su Yapıları	86
4.4.4.1	Zeuxippos Hamamları	86
4.4.4.2	Binbirdirek Sarnıcı (Philoxenus)	87
4.4.4.3	Yerebatan Sarayı (Basilica Cisterna).....	88
4.4.4.4	Çukurçeşme	90
4.4.4.5	Haseki (Ayasofya) Hamamı	90
4.4.4.6	Alman Çeşmesi	92
4.4.5	Eğitim Yapıları	93
4.4.5.1	Mekteb – i Sanayi	93
4.4.6	İdari Yapılar	95
4.4.6.1	Büyük Saray (Magnum Palatium)	95
4.4.6.2	Tapu ve Kadastro Binası	97
5.	SULTANAHMET MEYDANI’NİN MEKANSAL ÇÖZÜMLEMESİ.....	98
6.	SONUÇ	113
	KAYNAKLAR	118

EKLER	124
Ek 1	1566-1574 tarihli çizeni bilinmeyen Venedik baskısı Ancien Plan de Constantinople.....125
Ek 2	1776 tarihli F. R. Kauffer'a ait – İstanbul kenti ve yöre mahalleleri planı.....126
Ek 3	1847 tarihli İstanbul haritası.....127
Ek 4	1863-1880 tarihli C. Stolpe'ya ait İstanbul haritası.....128
Ek 5	1918 tarihli Şehremaneti Rehberi.....129
Ek 6	1918 tarihli İstanbul ve yöresi haritası..... 130
ÖZGEÇMİŞ	131

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 Byzantion kenti antik dönem haritası (Müller-Wiener, 2001, s.17)..	5
Şekil 2.2 Bizans Dönemi İstanbul haritası (Stewig, 1965, s.20).....	7
Şekil 2.3 İstanbul haritası 10-11.yy. (Stewig, 1965, s.26).....	8
Şekil 2.4 4-7.yy.lar'a ait harita (Müller-Wiener, 2001,s.11).....	9
Şekil 2.5 Celal Esad Arseven'in 10.yy. Hippodrom restitüsyon denemesi.....	11
Şekil 2.6 İstanbul'un fetih dönemi durumunu gösteren çizim	12
Şekil 2.7 Osmanlı Dönemi başı İstanbul.....	13
Şekil 2.8 Osmanlı Dönemi sonu İstanbul.....	14
Şekil 3.1 Meydan oluşumları.....	18
Şekil 3.2 Yapı cepheleri.....	20
Şekil 3.3 Navona Meydanı ve çevresi (Krier, 1988, s.249).....	22
Şekil 3.4 Dikdörtgen tip (Atmaca, 1994, s.17).....	23
Şekil 3.5 Kare tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.16).....	23
Şekil 3.6 L tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.18).....	24
Şekil 3.7 Nis tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.15).....	24
Şekil 3.8 Üçgen tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.20).....	25
Şekil 3.9 Yarım daire tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.19).....	25
Şekil3.10 Antik Dönem Roma yerleşim planı (Bacon, 1982, s.84).....	27
Şekil3.11 Rönesans Dönemi meydan oluşumları (Bacon, 1982, s.106).....	28
Şekil3.12 Ortaçağ Dönemi kent görünümü (Krier, 1982, s.339).....	29
Şekil3.13 Cami-avlu ilişkisi (Bacon, 1982, s.17).....	32
Şekil3.14 Günümüzde meydan kavramını anlatan bir çizim (Bacon, 1982, s.312).....	33
Şekil 4.1 10.yy. Bizans Dönemi restitüsyonu, S.Miranda, 1964 (Muslubaş, 1979, s.66).....	34
Şekil 4.2 Büyük Saray kalıntıları, S. Miranda, 1967 (Muslubaş, 1979, s.64)...	35
Şekil 4.3 İmparatorluk Sarayı restitüsyon denemesi, G.Seure, 1935 (Muslubaş, 1979, s.50).....	37
Şekil 4.4 10.yy. Bizans Dönemi restitüsyon denemesi, A Vogt, 1985 (Muslubaş, 1979, s.55).....	38
Şekil 4.5 Forum Tauri (Kuban, 1996, s.83).....	40
Şekil 4.6 O.Panvinio'ya ait Hippodrom ve çevresi görüntüsü (Yücel, 1996)	42
Şekil 4.7 1800'ler Sultanahmet Meydanı (Aslan, 1992, s.57).....	44
Şekil 4.8 Sphendone bölümü kazı çizimleri (Müller-Wiener, 2001,s.69).....	46
Şekil 4.9 Hippodrom civarı kazı çalışmaları (Müller-Wiener, 2001, s.69).....	46
Şekil .10 1940 tarihli Ayasofya civarı tanzim planı (Kayra,1990).....	48
Şekil4.11 Nezih Eldem, Atilla Yücel, Melih Kamil tarafından hazırlanan Sultanahmet Meydanı çevresi ve Ayasofya Soğukkuyu Çeşmesi Sokağı Koruma ve Geliştirme Projesi.....	49
Şekil4.12 S.H.Eldem tarafından 1978 yılında Sultanahmet Meydanı için hazırlanan öneri proje.....	50
Şekil4.13 Hagia Euphemia Martyrion'u restitüsyon denemesi (Yazıcıoğlu, 1987, s.15).....	56
Şekil4.14 Melling'in Sultanahmet Cami çizimi (Arslan, 1992, s.59).....	60
Şekil4.15 Hippodrom planı, E.A. Groswenor, 1895.....	64
Şekil4.16 Osmanlı Dönemi başlarında Hippodrom.....	
Şekil4.17 İbrahim Paşa Sarayı perspektifi, Sedat Çetintaş (Atasoy, 1972,s.75)	72

Şekil4.18 İbrahim Paşa Sarayı gravürü, Baron de Bussiere.....	73
Şekil4.19 Matrakçı Nasuh'a ait İbrahim Paşa Sarayı minyatürü.....	76
Şekil4.20 Bizans Dönemi Burmalı sütun.....	81
Şekil4.21 1850lerin sonunda Burmalı sütun	81

RESİM LİSTESİ

	Sayfa
Resim 3.1 İtalya Roma'daki Trinita del Monti Meydanı.....	21
Resim 4.1 Mese kazı çalışmaları (Müller-Wiener, 2001, s.269).....	47
Resim 4.2 Günümüzde Ayasofya Önünden Million'a bakış.....	50
Resim 4.3 Günümüzde Sultanahmet ve Ayasofya Meydanları.....	51
Resim 4.4 Günümüzde Sultanahmet Meydanı.....	51
Resim 4.5 Günümüzde Firuz Ağa Camisi.....	57
Resim 4.6 Günümüzde Üç Lahit.....	58
Resim 4.7 Sultanahmet Külliyesi arastasına bir bakış.....	62
Resim 4.8 1853 yılı At Meydanı ve Dikilitaş.....	67
Resim 4.9 1875 yılında Sultanahmet Meydanı.....	68
Resim 4.10 Günümüzde sarayın kalıntıları.....	70
Resim 4.11 Günümüzde sarayın kalıntıları.....	70
Resim 4.12 İbrahim Paşa Sarayı tesisat bölümü bağlantı kapısı.....	74
Resim 4.13 İbrahim Paşa Sarayı şah-nişin.....	74
Resim 4.14 Günümüzde İbrahim Paşa Sarayı.....	77
Resim 4.15 İbrahim Paşa şah-nişinden meydana bakış.....	78
Resim 4.16 Günümüzde Million taşı.....	80
Resim 4.17 Günümüzde Burmalı Sütun.....	82
Resim 4.18 Dikilitaş.....	83
Resim 4.19 Günümüzde Dikilitaşın çukurda kalan kaidesi.....	84
Resim 4.20 Günümüzde çukur çeşmeler.....	90
Resim 4.21 Haseki Hamamı pencere düzeni.....	91
Resim 4.22 Haseki Hamamı.....	92
Resim 4.23 Günümüzde Alman Çeşmesi.....	93

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa
Harita 5.1 Bizans Dönemi yerleşim planı 10.yy. restitüsyonu.....	102
Harita 5.2 Osmanlı Dönemi yerleşim planı 19.yy. başları.....	103
Harita 5.3 Yeraltı ve yerüstü anıtsal yapılar.....	104
Harita 5.4 Yapım teknikleri analizi.....	105
Harita 5.5 Yapı durum analizi.....	106
Harita 5.6 Yapı işlev analizi.....	107
Harita 5.7 Kat adetleri analizi.....	108
Harita 5.8 Korunması gerekli değerler analizi.....	109
Harita 5.9 Güneybatı kesit-silueti.....	110
Harita 5.10 Kuzeybatı kesit-silueti.....	111
Harita 5.11 Güneydoğu kesit-silueti.....	112

ÖNSÖZ

Tez konumun belirlenmesinde bana yardımcı olan, danışmanlığı yapan, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, daima hoşgörülü olan, saygıdeğer hocam Doç. Dr. Can BİNAN'a, yüksek lisans eğitimim sırasında kendisi ile birlikte çalışabilme şansına sahip olduğum, tez çalışmam boyunca değerli katkılarıyla bana yol gösteren, güleryüzlü hocam Prof. İsmet AĞARYILMAZ'a ve onun şahsında Rölöve-Restorasyon Anabilim Dalı'nda görevli tüm öğretim üyelerine ve yardımcılarına teşekkür ederim.

Lisans eğitimim sırasında öğrencisi olmaktan gurur duyduğum, kendisi ile birçok projede çalışma fırsatı bulduğum, restorasyon kavramı ile tanışmama aracı olan, kendisinden her konuda destek gördüğüm ve daima yanımda olan değerli hocam Doç. Dr. Oğuz Ceylan'a, aynı Anabilim Dalı'nda görev yapan Doç. Dr. Demet BİNAN'a, Yrd. Doç. Dr. Hale TOKAY AVİNAL'a ve mimarlık eğitimini ve görgüsünü aldığım Mimar Sinan Üniversitesi'ndeki tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışmam öncesi ve sonrası yardım ve desteklerinden dolayı dostum Dr. Mimar Mücahit YILDIRIM'a ve Zeki DOĞAN'a, çalışmamın şekillenmesi ve sonuçlanmasında büyük emeği olan sevgili Mimar Ayşe GÖKBAKAN'a teşekkür ederim

Bugüne kadar her konuda daima yanımda ve bana sürekli destek olan aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Dünya üzerinde önemli bir coğrafi konumda bulunan İstanbul ve bu kentin tarih öncesinden günümüze kadar olan zamanda geçirdiği değişim süreci incelenmiştir.

Yapılacak çalışmanın ana unsuru olan meydan kavramı, oluşum unsurları ile incelenmiş, meydan tipolojisi oluşturulmuştur. Batı ve doğu kültürlerinde meydan kavramları incelenerek karşılaştırılmış, günümüz meydan anlayışı ile sonuçlandırılmıştır.

Esas inceleme bölgesi olarak, Roma-Bizans Dönemi'nden itibaren şehrin merkezi odak noktası konumunda bulunan ve sırasıyla; Hippodrom, Atmeydanı ve günümüzde de Sultanahmet Meydanı olarak adlandırılan, yaklaşık 1700 yıllık geçmişe sahip tarihi bölge seçilmiştir. Oluşum süreci üzerinde çalışılan Sultanahmet Meydanı'nın Roma-Bizans, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki durumu incelenmiştir. Bu dönemler içinde meydanı tanımlayan anıtlar gruplandırılarak mimari özellikleri ve meydan oluşumuna katkıları ortaya konulmuştur.

Roma-Bizans ve Osmanlı Dönemleri'ne ait restitüsyon denemeleri yapılmıştır. Günümüz durumu ise yapılan analitik rölye çalışmalarına ile saptanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde meydanın hangi prensipler, yaklaşımlar doğrultusunda oluştuğu tespit edilmiştir.

Günümüzde ağırlıklı olarak bir turizm bölgesi halini alan Sultanahmet Meydanı, yanlış planlamalar sonucu bölgeye çekilen iş hacmi ve trafik yükünün olumsuz baskısı altında kalmıştır. Tarihsel, kültürel, turistik niteliği bölgenin tamamına yönelik bütüncül bir planlama gereğini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir bir koruma sağlanabilmesi için gerekli planlama yaklaşımı, yapısal, yönetsel, sosyal ve teknik boyutlarda sunulmuştur.

Anahtar kelimeler : Hippodrom, At Meydanı, Sultanahmet Meydanı, Meydan, Obelisk.

ABSTRACT

The development of the city of Istanbul - which has an important geographical position on earth - from the prehistoric period till nowadays are researched.

The square concept which is the main theme of this research is examined with its elements of process and the typological study on squares is made. The square concept in the east and west cultures is researched comparatively and concluded with the contemporary square understanding.

The downtown of the city till Roman-Byzantine times and which is called in order; Hippodrom, Atmeydanı and Sultanahmet Square today that has a history about 1700 years is selected as the main research area. The process of Sultanahmet square in Roman-Byzantine times, Ottoman Empire and during the republic is researched. The monuments of the site are classified, their architectural properties are explained and their aids to the process of the square is researched. The restitutions of Roman-Byzantine and Ottoman times are made. The existing structures is researched by the analytical measured drawings. The principles and approaches during this time is proved.

Sultanahmet Square, the touristic area of today is under the pressure of incorrect designs, the trade that is pulled to the area and the traffic. The cultural, touristical and historical character of the area needs an complete designing. For the sustainable conservation, the planning approach containing social, technical and legislation dimensions are presented.

Keywords: Hippodrom, At Meydanı, Sultanahmet Square, Square, Obelisk.

1. GİRİŞ

Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi, günümüzde, İstanbul'un tarihsel gelişimi ile ilgili izleri yoğun olarak bir arada bulunduran ve turizm açısından odak noktası konumuna gelmiş bir bölge özelliğindedir. Roma dönemine ait önemli tarihsel tanıklar, Bizans çağının önemli izleri ile Osmanlı döneminin eklediği anıtsal mimari zenginliğin önemli bir bölümü bu bölgede bulunmaktadır. Kentin kuruluşundan günümüze gelinceye kadar kentin yönetsel ve dini merkezleri tarihsel yarımada içerisinde bu meydana oluşmuştur. Bu tarihsel miras, bugün karşımıza az çok korunabilmiş silueti ile kültür ve turizm eylemlerinin yoğunlaştığı bir sit bütünü olarak çıkmaktadır.

Son yıllarda yalnızca turistik ziyaret merkezi olmaktan çıkıp turistik konaklama amaçlı kullanılmaya da başlanan bölgede; otel, pansiyon ve benzeri konaklama tesislerin mekan ve donatım yetersizlikleri, denetimsizlik ve bütüncül bir planlamadan bağımsız gelişmeleri, çevre açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Kentin merkezi iş alanına bağlı üretim, depolama ve ticaret eylemlerinin baskısı ve yakın dönemde yapılmış yanlış planlamalardan kaynaklanarak bölgede yer almış olan adli, askeri tesisler, teknik öğretim kuruluşları ile devlet matbaaları gibi yapıların içerdikleri işlevlerle bölgeye çektikleri iş hacmi ve trafik yükü çevreyi yıpratmaktadır. Parsel karakterlerine, yöreye özgü kütle boyutlarına, cephe oranlarına ve biçimleniş detaylarına aykırı yapılaşmalar, bölge üzerinde giderilmesi olanaksız sonuçlar doğurmuştur.

Sultanahmet'in tarihsel, kültürel ve turistik öncelikleri ile çatışan bu olumsuzluklar bölgenin bütününe yönelik bir düzenlemenin gereğini her geçen gün daha fazla ortaya koymaktadır. Meydanın tarihsel süreç içerisindeki mekansal kurgusunun ve oluşum özelliklerinin saptanması, günümüz yapısının bilimsel veriler ışığında biçimlendirilip, korunarak geleceğe aktarılmasına esas oluşturacak yaklaşımın belirlenmesi ve bu amaçta yapılabilecek çalışmaların, alınabilecek kararların, izlenilebilecek sürecin ortaya konması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Yapılan çalışmanın amacı doğrultusunda, günümüz Sultanahmet Meydanı üzerinde yapılacak saha çalışmalarının sonucu olan analitik rölöve çalışmaları, fotoğraf çekimleri, bölge halkı ve bölgede sorumlu insanlarla görüşmelerin yapılması ile bölge üzerinde günümüze kadar yapılmış olan arkeolojik kazı çalışmaları, restitüsyon denemeleri, fotoğraflar, haritalar, gravürler, minyatürlerle yazılı yerli ve yabancı kaynakların araştırılıp incelenmesi ve bu

incelemeler sonucu tespitler yapılarak, bu doğrultuda önerilerin sunulması bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Çalışma yöntemi doğrultusunda bölge üzerinde yapılan analitik rölöve çalışmaları, fotoğraf çekimleri, halk ve yetkili kişilerle röportaj yapılarak, bölgedeki yapılara ait; yapım teknikleri, yapı durumları, yapı işlevleri, yapı kat adetleri, korunması gereken değerlerle korunması gereken yeraltı ve yerüstü anıtsal değerler analizleri yapılmış, kesit-silüetler hazırlanmıştır. Yazılı yerli ve yabancı kaynaklarda yer alan arkeolojik kazı çalışmaları, restitüsyon denemeleri, fotoğraflar, haritalar, gravürler ve minyatürler araştırılıp incelenerek, yapılan tespitler ve analizlerle karşılaştırılmış ve bu doğrultuda Roma-Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait restitüsyon denemeleri hazırlanmıştır. Bu restitüsyon denemeleri ile Roma-Bizans ve Osmanlı dönemlerinde meydana tanımlayan yapıların kronolojik olarak incelenmeleri sonucu, meydanın mekan kurgusu ve oluşum özellikleri saptanmıştır.

Meydanın kurgu ve oluşum özellikleri gözönüne alınarak; bölgeye yönelik günümüz yapısının bilimsel veriler ışığında biçimlendirilmesi ve korunarak geleceğe aktarılmasına esas oluşturacak yaklaşımlar belirlenmiş, bu konuda yapılabilecek çalışmalar, alınabilecek kararlar ve izlenilebilecek süreç ortaya konmuştur.

2. İSTANBUL ŞEHRİNİN FİZİKSEL ve TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1 Şehrin Coğrafi ve Topografik Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli ticaret, sanayi ve kültür merkezi olan İstanbul'un coğrafi konumu, şehrin kurulmasına, tarih devirleri boyunca tutunmasına ve gelişmesine yardım etmiştir. Kurulduğu günden itibaren bir dünya kenti olarak karşımıza çıkan İstanbul'u diğer kentlere göre ayrıcalıklı kılan özelliği Boğaz'ın topografyasının su ile oluşturduğu uyum ve bu uyumda Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği ayrıcalıklı konumudur. Boğazlar ne karşıdan karşıya geçmeyi güçleştirecek kadar geniş, ne de gemilerin hareketini zorlaştıracak kadar dar, kayalık ve anafoludur. Boğazlar yöresinin kat kat savunma sistemleriyle donatılarak kara ve denizden korunmuş olması da geçmiş yüzyıllar boyunca burada büyük şehirlerin kurulmasına destek olmuştur.

İstanbul değişik iklim bölgeleri arasında yer almaktadır. Geçmişte dünya iklimindeki en küçük değişikliklerden bile etkilenen İstanbul'un zengin bitki örtüsünün 10.000 yıl önce gelişmeye başlamış olduğu kabul edilmektedir.

İstanbul'un coğrafi konumunun en olumsuz yanı etkin bir deprem kuşağında bulunmasıdır. Kentin her yüzyılda büyük bir deprem geçirmesi, zaman içinde önemli kayıplar vermesine yol açmıştır.

Asıl İstanbul Haliç ile Marmara arasında kalan yarımada üzerinde bulunan kısımdır. Bu kısım kuzeybatı - güneydoğu doğrultulu, birbirine paralel, üzeri hafif dalgalı, kenarları yer yer dik iki sırttan oluşmaktadır. Bu sırtlar Bayrampaşa deresi vadisi (Vatan Caddesi) ile birbirinden ayrılmıştır. Kuzeydeki sırt Sarayburnu ile Edirnekapı arasında Haliç'in doğrultusuna paralel olarak uzanmaktadır. Bu kuzey sırtının doğu ucunda Sultanahmet Cami ve Ayasofya'nın bulunduğu düzlükten başlayarak Topkapı Sarayı'nın yerleştiği zeminde yüksekliği 45 m.'yi geçen, Marmara ile Haliç'i birbirinden ayırarak Sarayburnu'nda sona eren bir tepe yer almaktadır. Çemberlitaş ve Nuruosmaniye Camileri'nin yerleştiği düz alandan Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi merkez binası ve Süleymaniye Cami'nin yer aldığı bir başka tepeye geçilmektedir. Bu tepe ile Fatih Camisi'nin bulunduğu tepe arasında Valens su kemerlerinin bulunduğu bir alçalma mevcuttur.

2.2 Şehrin Tarihsel Gelişimi:

Boğaz'daki ilk yerleşmenin, M.Ö. 680 senesinde Karadeniz boğazının güneyinde - şimdiki Kadıköy ve batı kıyıları ile Sarayburnu'nun iç kısımlarına rastlayan yerlerde - Yunan kolonileri tarafından kurulduğu kabul edilmektedir (Stewig, 1965, s. 14).

Şekil 2.1 Byzantion kenti antik dönem haritası (Müller-Wiener, 2001, s.17).

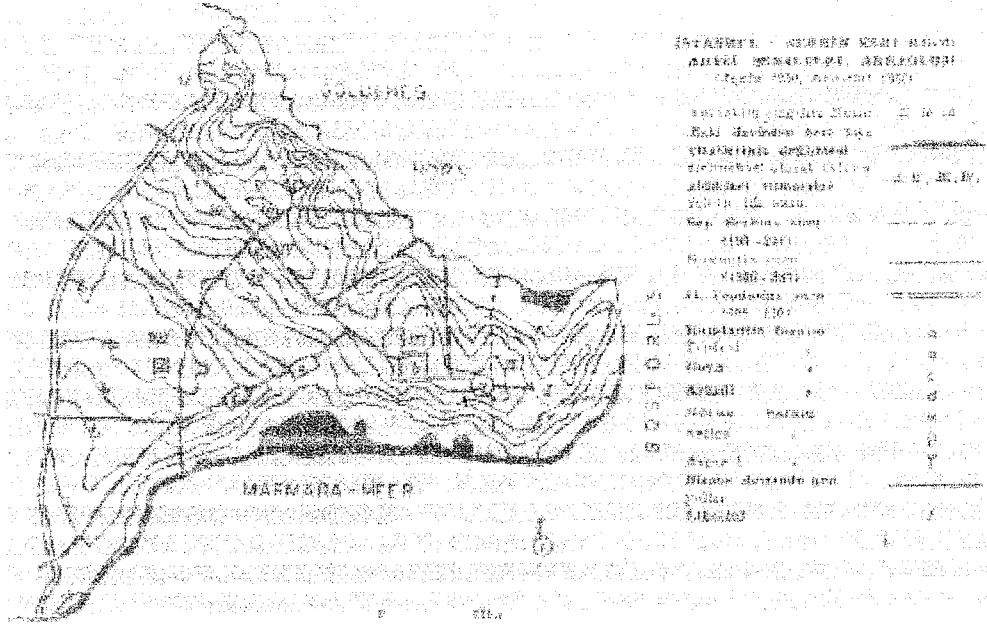
Bölgede Eski Çağ'da Sarayburnu yöresinde bir yerleşme bulunduğu, 1871'de demiryolu inşaatı sırasında yapılan kazılarda ortaya çıkan - kenti Trak saldırılarına karşı korumak amacıyla yapıldığı bilinen - sur kalıntılarından bilinmektedir. Kent gerek Trakyalı komşularına, gerekse Anadolu'dan ya da denizden gelen düşmanlarına karşı savunma amacıyla sonradan takviye edilmiş olsa da daha ilk yıllardan itibaren surlarla çevrilmiştir (Müller - Wiener, 2001, s. 16).

Bir efsaneye göre şehrin ilk kurucusu Megara'lı bir göçmen olan Byzas'tır. Milet'li Heskiyos ise şehrin Yunanistan'dan Byzas komutasında gelenler tarafından kurulduğunu söylemektedir (Tuncer, 1996, s. 1). Fakat bu muhtemelen bir siyasi kuruluş değil, daha ziyade ticari bir amaç doğrultusunda meydana gelmiş bir olaydır. Ticari alışveriş yapılacak bir liman kenti olarak düşünülmüştür (Kos, 1995, s. 12). Kıtaları birleştiren geçiş yolu üzerindeki konumu İstanbul için her zaman belirleyici olmuştur.

Sarayburnu'nda kurulan ve bugün ilk büyüklüğünü tam olarak bilemediğimiz şehir, zaman içinde Dorlar, İonyenler ve Persler tarafından alınmış ve sınırlarını Trakya'da Derkoz (Terkoz - Durusu) ve Rhegion'a (Çatalca), Anadolu'da da Bithynia'a (Yalova civarı) kadar genişletmiştir (M.Ö. 260). Byzantion, M.Ö. 146'ya kadar Roma'ya bağlı kalmış, M.Ö. 74 yılından sonra da Bithynia eyaletinin bir parçası olmuştur. Şehrin imarı ekonomik gelişimin etkisiyle değişim göstermiştir (M.Ö. 60 - 70). Akropolis'in doğu yamacındaki tiyatro, liman yanındaki Stadion, kentin batısındaki Strategion ve güneyindeki Thrakion ana meydanları ile kentin kuzeyinde, Haliç kıyısında yapılan Nekropol o dönemin imar gelişiminin göstergeleri olarak kabul edilmektedir. İmparator Hadrianus döneminde (M.S. 117 - 138) kente su getiren ve hamamlara su sağlayan bir su yolunun mevcut olduğu; Strategion yakınlarındaki bir hamamın varlığından anlaşılmaktadır (Tuncer, 1996, s. 2). O dönemde Haliç'in iki yakasını köyler ve kutsal yapılar çevrelemektedir.

Antik Byzantion'un gelişimine en büyük darbe Commodus'un ölümünden sonra çıkan taht kavgalarında vurulmuştur (193 - 211). Şehir, taht kavgaları sırasında Septimus Severius tarafından kuşatılmış ve iki yıl sonra da teslim alınmıştır (M.S. 195 - 196). Septimus Severius şehrin işgalinden sonra, oğlu Antonius'tan dolayı Antonina diye adlandırdıkları kentin yeniden yapılanmasını başlatmış, kentin güneyinde yer alan genişletilmiş bir bölgede - eski Tetrastoon'a bağlı sütunlu caddenin yanında - Zeuxippos hamamlarını ve Hippodrom'u yaptırmıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 18).

İmparator Severius, yıktığı şehir surlarını tekrar yaptırmaya karar vererek, Neorion'dan (Eminönü) başlayan, güneye doğru uzanarak Forum Constantinus'un (Çemberlitaş) doğusundan geçen ve Hippodrom'un batısından Propontis'e (Marmara Sahili) inen yeni surlar yaptırmıştır. O dönemde kentin yüzölçümü 100 - 110 hektara kadar çıkmış ve kentte Grek - Roma stilinde bir stadyum, tiyatro, su kemeri gibi yeni yapılar yaptırılmıştır. Şehrin esas destek yeri bugünkü Topkapı Sarayı'nın yerinde bulunmakta ve burası surlarla çevrilmiş, ayrı bir bölüm haline getirilmiş bir 'akropolis' konumunu sergilemektedir. Merkezde; iç kale ile şehrin dış surları arasında, bugünkü Ayasofya'nın yerinde, Agora yer almaktadır.

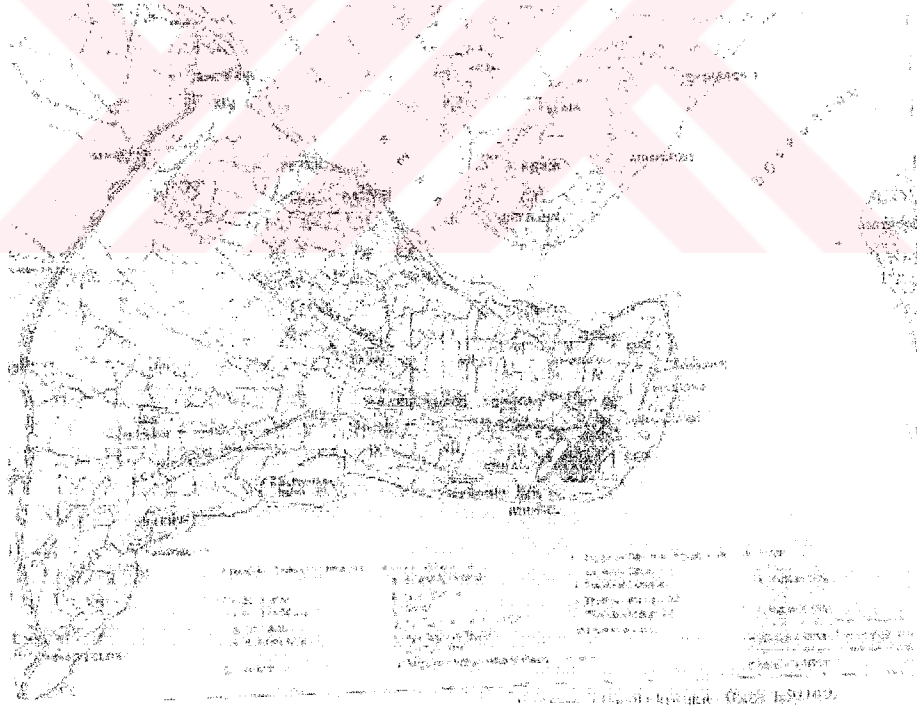
Şekil 2.2 Bizans dönemi İstanbul haritası (Stewig, 1965, s.20).

Constantinopolis'in tarihi, Roma İmparatorluğu içindeki kavgaların sonucunda İmparator Constantinus'un (324 - 337), Licinius'u mağlup ederek, şehrin surlarını yıktırdıktan (M.S. 324) yaklaşık bir yıl sonra farklı bir hat üzerinde tekrar sur inşasıyla başlamaktadır. Teodosios sur sistemi içinde yer alan ve son kalıntıları 9. yüzyıla kadar ayakta kalan Constantinus Surları'nın çizgisi yerleşim alanının yaklaşık sınırını oluşturmaktadır (Kuban, 1996, s. 28). 11 Mayıs 330 tarihinde de şehrin resmi açılışı yapılmış ve kent imparatorluk merkezi olarak resmen kabul edilmiştir. Burayı başkent yapan imparatorun ismi şehre verilerek, Constantinopolis adı şehrin resmi ismi olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde kentin adı Roma'nın örnek alınmasından dolayı Nea Roma (Yeni Roma) ve Deutera Roma (İkinci Roma) olarak da anılmıştır (Tezcan, -, s.10). Boğaziçi'nde yeni bir Roma kurmak istenilmiş ve bu amaca ulaşabilmek için imar hareketleri hızla devam etmiş, kent önceden tasarlanmış bir şemaya göre yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu şema yelpaze biçiminde ayrılan ana caddeler ve bunları kesen büyük caddeleri öngörmektedir. Şehrin odak noktası ise yine Agora olarak kalmıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 19). Bu dönemde yapımına Septimus Severius zamanında başlanılan Hippodrom ve Zeuxippos hamamlarının inşası tamamlanmıştır. Agora'nın içinde imparatorluk yol ağının başlangıcı olarak kabul edilen 'Million' inşa edilmiş ve buradan başlayan kentin ana caddesi Mese - 25 m. genişliğinde, arkatlı ve iki kat yüksekliğindeki zafer yolu - ile iki meydan - Augusteion ve Constantinus Forumu (Çemberlitaş) - yapılmıştır. Mese revaklı iki caddeyle çevrelenmiştir. Kenti çevreleyen sur, Büyük Saray, Ayasofya'nın kuzeyinde yer alan Psikoposluk kilisesi Aya İrini, Rhea ve Tykhe tapınakları, Senato, Praetorium, Capitol gibi pek çok resmi daire inşa edilmiştir.

İmparator Constantinus döneminde Valens Su kemeri inşa edilerek, kentin su sorununun çözülmesi yolunda önemli adımlar atılmış - surların hayli dışından toprak altından borular döşenmiş ve büyük sarnıçlar yapılmış – ve Hagia Sophia'nın yapımına başlanılmıştır. Su sorununa çözüm bulunmasıyla çok sayıda hamam yapılmış ve bu yapılar insanların bir araya gelip görüştikleri, sohbet ettikleri mekanlar olarak Bizans sosyal yaşantısının önemli bir parçası olmuştur (Armağan, 1997, s. 60).

Şehrin diğer kesimlerinde de Roma örnek alınarak, ana yollar boyunca saraylar ve evler inşa edilmiştir. 345 yılında Constantius, Konstantinianai hamamları ile ona komşu olan ve aynı adı taşıyan sarayın yapımını başlatmıştır.

İmparator II. Theodosius döneminde, askeri, ticari ya da başka nedenlerle kente akın eden kalabalık kitleler yüzünden, surlar genişletilerek kent dışı yerleşimler kentin sınırları içine alınmıştır. M.S. 413'te yapılan bu surlar 447 yılındaki depremde hasar gördükleri için daha sonra önlerine ikinci bir sur sırası yapılmıştır. Propontis (Marmara Denizi) surlarının yapımı da bu döneme rastlamaktadır.

Şekil 2.4 4. – 7. yy.lar'a ait harita (Müller-Wiener, 2001, s. 21).

Eski Roma'da olduğu gibi şehir 14 idari bölgeye ayrılmıştır. Bu bölümler 322 alt yönetim birimini içerip, komşu oldukları daha büyük bölgelerin adlarını taşımaktadır (Müller - Wiener, 2001, s. 20). O dönemde konut sayısının çoğalması çeşitli kısıtlamaları beraberinde getirmiş, kent görüntüsünün estetik bir nitelik taşıması amaçlanılmıştır.

Büyük sütunlu caddeler yapılmış, sokak ve meydanlara heykeller ve anıtlar yerleştirilmiş, dini yapılarda da mozaik ve heykel süslemeleri yapılmıştır. Dini merkezden bağımsız olarak Yerebatan Sarnıcı üstündeki bazilikada bir üniversitenin kurulması da bu dönemde olmuştur. Bu üniversite 425 yılında Capitol'e taşınmıştır.

Nüfusun hızla artması ticaretin gelişimini beraberinde getirmiş, büyük limanlar ve ambarlar yapılması kaçınılmaz bir hal almıştır. Haliç'teki eski limanda ve güney kıyılarında yeni inşa edilen Eleutherios Limanı'nın çevresinde yeni bir liman daha inşa edilmiştir. Kentin o dönemlerde de gelişimini ve yapılanmasını olumsuz şekilde etkileyen en önemli unsur depremler ve büyük yangınlar olmuştur. 532'de bir isyan sırasında çıkartılan yangın sonrasında Aya İrini Kilisesi, Saray ve Constantinus Forumu arasında kalan merkez yıkılmış daha sonra I. İustinianos tarafından yeniden imar edilmiştir. Sarayın bazı bölümleri, Zeuxippos hamamları, Aya İrini Kilisesi ve Sampson Hastanesi yeniden yaptırılmıştır.

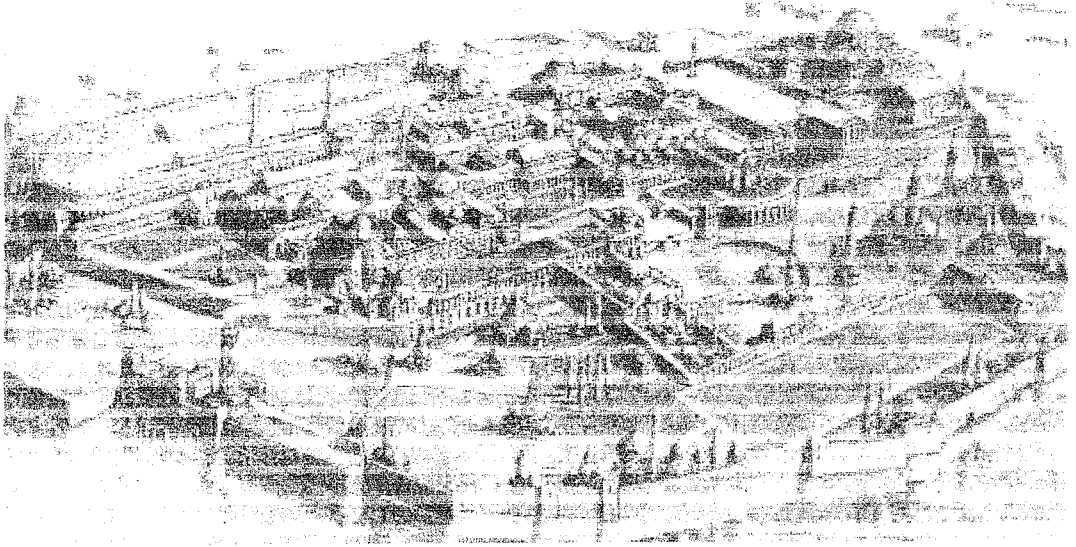
İustinianos kentte aralarında Petrus ve Pavlos Kiliseleri ile eski Hormisdas Sarayı'ndaki Sergios ve Bakchos kiliselerinin de bulunduğu birçok kilise ve manastır yaptırmıştır.

5. yüzyılda kentte Trakya'da ve Boğaz'da pek çok villanın yapıldığı bilinmektedir. 7. yüzyılda da imparatorluğun dağılmasıyla toprakların bir kısmının kaybedilmesi kentin gelişimini engellemiştir. 717 yılındaki saldırılarda Haliç'teki güvenlik zincirinin, surların ve limandaki hisarların önemi iyice anlaşılmıştır. Bu saldırıların yanı sıra kent nüfusu 746 ve 747 yıllarındaki veba salgınlarıyla azalmıştır. Yaşanan iç çatışmalar sırasında meydana gelen tahribatlarda kentin ve meydanlarının görüntüsü değişmiştir (Müller - Wiener, 2001, s. 23).

Kent 9. yüzyıldan itibaren yeniden yükselmeye başlamış, bu büyümeye bağlı olarak nüfus artmış, bu da beraberinde yeni yapılanmayı getirmiş ve yeni ticaret bölgeleri gelişmiştir. 9. yüzyılın ikinci yarısından sonra imparatorluk için çok parlak bir dönem başlamıştır. Birçok kilise onarım geçirmiş, yeni resimlerle süsletilmiş ve sekiz yeni kilise yapılmıştır. Bunlardan biri de Büyük Saray'daki Nea Kilisesi'dir.

11. yüzyılda İmparatorluk Sarayı'nın Blachernai (Ayvansaray) bölgesine taşınması ve yeni sur inşasıyla kent merkezi ve eski saray önemini kaybetmeye başlamıştır. Yapılan yeni Blachernai Sarayı'nın* esasının büyük olasılıkla burada 5. yüzyılda da var olduğu düşünülen Triklonosa dayandığı kabul edilmektedir (Eyice, 1993, s. 263).

* Bugün Blachernai Saray kompleksinden Tekfur Sarayı dışında sadece bazı set duvarları ve mahzenler vardır.

Şekil 2.5 Celal Esad Arseven'in 10. yy. Hippodrom restitüsyon denemesi.

1203 yılında 4. Haçlı seferi işgali sırasında kent büyük hasara uğramış, Haliç'teki emniyet zinciri yok edilerek, İmparatorluk Sarayı ve Mese yakılmıştır.

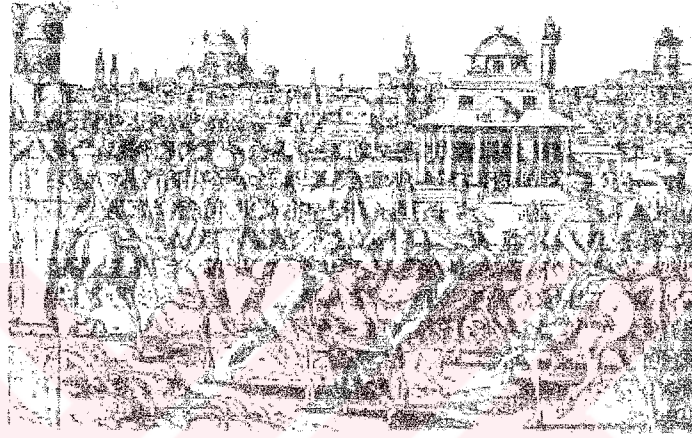
IV. Haçlı seferi sonucunda Constantinopolis'te 13 Nisan 1204'ten 25 Temmuz 1261'e kadar Bizans İmparatorluğu'nun yerini alan Latin İmparatorluğu kurulmuştur. İmparatorluk sadece başkent çevresinde ve Trebizond (Trabzon)'da hakim olabilmıştır.

Latin imparatorların kenti yerleşim merkezi olarak seçtiği bu dönemde Constantinopolis acımasız bir yağmaya uğrayarak talan edilmiştir. İnanç farklılıklarından dolayı birçok kilise ve manastır bakımsız kalarak yıkılmış, bazı Ortodoks kiliseleri de Katolik kilisesine çevrilmiştir. Para sıkıntısı nedeniyle bronz heykeller eritilmiş, kiliselerin ahşap bölümleri de ısınma amacıyla yakılmıştır. Kent yarım yüzyılda büyük bir düşüş yaşamıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 26). Constantinopolis'teki Latin egemenliğine son verebilmek için çeşitli bölgelerde yürütülen Grek muhalefetinin galibiyeti, Latin İmparatorluğu'nun çok yoksullaştığı bir dönemde 25 Temmuz 1261 sabahında gerçekleşmiştir. 15 Ağustos 1261'de de VIII. Mikhael Paleologos törenlerle şehre girmiştir. Şehrin Latin egemenliği sona ermiş, yeni bir Bizans Dönemi başlamıştır.

14. yüzyılda imparatorluk toprakları oldukça küçülmüş, şiddetli depremler ve veba salgını yaşanmıştır. Ayasofya çevresindeki eski kent merkezi, Hippodrom ve İmparatorluk Sarayı'nın bazı bölümleri uzun zaman ihmal edildikleri için zamanla yıkılmıştır. Büyük sütunlu caddeler de yangınlarda ve 12. ve 14. yüzyıllarda meydana gelen depremlerde yıkılmıştır. 1394 yılında Yıldırım Bayezid tarafından kuşatılan şehir fetih öncesinde tamamen perişan bir görünüm sergilemektedir (Tuncer, 1996, s. 6).

Constantinopolis'in Bizans Dönemi mimarisine ait yeterli sayıda kaynak bulunmaktadır. Ancak harita olarak günümüze kalan tek kaynak, 1420 tarihli Boundelmonte haritasıdır (Kos, 1995, s. 23).

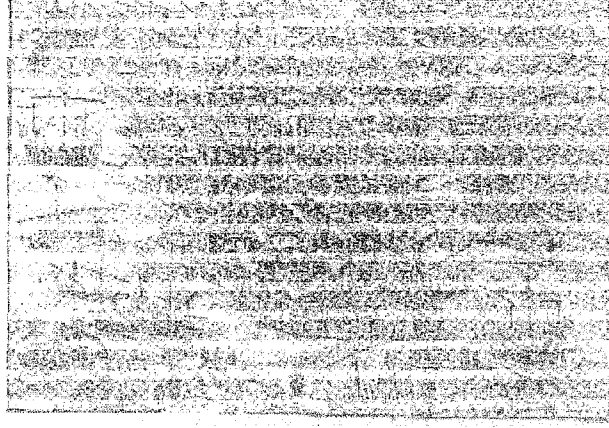
Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453 günü şehre girmesiyle şehrin tarihinde üçüncü bir dönem başlamıştır. Şehir Constantinopolis - Konstantiniya adını korumakla beraber bundan sonra 'İstanbul' ya da 18. yüzyıldaki gibi 'İslambol' diye adlandırılmaya başlanmıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 29).

Şekil 2.6 İstanbul'un fetih dönemi durumunu gösteren çizim.

Fetih sonrası bazı kiliseler camiye çevrilmiş (Bodrum Camisi, Eski İmarek Camisi, İmrahor Camisi), Türk yerleşim bölgelerinde küçük camiler inşa edilmiştir. 1 Haziran'da sultanın kente geldiği törende Ayasofya yeni başkentin baş camisi olarak ilan edilmiştir. Yeni çarşılar, kervansaraylar ve hanlar yapılmış, Halkalı şebekesiyle su sorunu çözülmeye çalışılmış, çeşmeler ve sarnıçlar yapılmıştır. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılan İstanbul 1457 yılından sonra imparatorluğun başkenti olmuştur. 1459 yılında, şehirden sürülen Bizans halkının topraklarına geri gelmelerine izin verilmiştir. Çeşitli bölgelerden de göçmenler getirtilerek şehre yerleştirilmiştir.

Bu dönemde tarihi yarımada sınırları içerisinde önemli yapılar yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri Havariyun Kilisesi'nin tam üzerine 1463 - 1470'te inşa edilen sekiz büyük sekiz küçük medresesi ve bunlara ek vakıf binalarıyla Fatih Camisi Külliyesi ile Mahmud Paşa Camisi ve Murad Paşa Camisi'dir. 1455 - 1461'de Büyük Bedesten inşa edilmiş ve etrafında ilk büyük han olarak Kürkçüler Hanı ile basit bir çarşı oluşturulmuştur.

Şekil 2.7 Osmanlı Dönemi başı İstanbul.

1465 - 1479 yıllarında o zamanlar zeytinlikler, eski kiliseler ve manastırlarla kaplı bir bölgede Topkapı Sarayı'nın inşasına başlanmıştır. Yapımında İtalyan sanatçıların çalıştığı bu saray kalın bir surla kentin diğer bölgelerinden ayrılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, Marmara sahil surlarını karadan birleştiren ve yarımadaı bir üçgen şekline sokan 'Sur-i Sultani' veya 'Sultaniye' olarak bilinen surları yaptırmıştır. İlerleyen zamanda - bugün de görülebilen - ikinci avluyu içine alan ve yer yer kulelerle takviye edilmiş bir ihata duvarı yapılmıştır (Tezcan, -, s. 16).

Sultan II. Bayezid zamanında yapılan önemli yapılardan bazıları Hippodrom yanındaki Firuz Ağa Camisi (1491), Atik Ali Paşa Camisi ve Külliyesi, Davutpaşa Camisi ve Külliyesi ve Bayezid Külliyesidir (1501 - 1505). Sultan I. Selim zamanında (1512 - 1520), Suriye ve Mısır'ın alınmasından sonra Constantinopolis halifeliğın merkezi ve tüm İslam dünyasının başkenti olmuştur. Kahire'den zanaatçılar ve sanatçılar getirtilmiştir. 1518'de pek çok kilise ve kubbeli yapı camiye çevrilmiştir. Dönem içinde alınan en önemli kararlardan biri bir tersane yapılması olmuştur. Yine bu dönemde yapılan bir eser Sultan Selim Camisi'dir.

Sultan Süleyman zamanında kentin inşası üstün bir sanatsal beceriyle yapılmıştır. Dönemin en önemli mimarlarından biri Sinan'dır. Kısa zamanda Haseki Külliyesi (1538 - 1539), Şehzade Külliyesi (1548), Süleymaniye Külliyesi (1550 - 1557), Rüstem Paşa Camisi (1551) ve Edirnekapi Mihrimah Camisi (1562 - 1565) yapılmıştır. Sultan II. Selim zamanında (1566 - 1574) Kadirga Sokollu Camisi ve Külliyesi (1571 - 1572) ve Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesi (1566 - 1568) yapılmıştır.

Sultan III. Murad zamanında (1574 - 1595) yapılan Azapkapı Sokollu Camisi (1577), Mehmet Ağa Camisi (1585), Mesih Paşa Camisi (1585), Cerrah Paşa Külliyesi (1593) ve Sinan Paşa Külliyesi yapılan önemli eserler arasında yer almaktadır.

Sultan III. Mehmet döneminde de Eminönü'ndeki Yeni Valide Camisi* ve Saraçhane'deki Gazanferâğa Külliyesi (1596) yapılmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru mali zorluklar nedeniyle yoğun inşaat faaliyetleri bir süre için durmuştur.

Şekil 2.8 Osmanlı Dönemi sonu İstanbul.

Sultan I. Ahmet döneminde de Şehzadebaşı'ndaki Kuyucu Murat Külliyesi (1606-1610) ve Hippodrom yakınlarında Sultanahmet Külliyesi (1609-1617) yapılmıştır. Sultan IV. Murat döneminde Bayrampaşa Külliyesi (1636) ve Topkapı Sarayı'nda Revan Köşkü yapılmıştır. Sultan İbrahim zamanında Sepetçiler Köşkü (1643) ve Bağdat Köşkü (1643) yapılmıştır. Sultan IV. Mehmet zamanında da Valide Hanı (1648) ve Köprülü Külliyesi (1659) yapılmıştır.

Müller - Wiener 16. yüzyıl İstanbul'unu şu şekilde anlatmaktadır:

“16. yüzyıl sonunda kent silueti çok sayıda yeni kubbe ve minare ile tümüyle değişmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Arnavut kaldırımlı dar sokaklar ve iki yanlarındaki mütevazi bir - iki katlı ahşap evler, kentin görünümünü belirleyen öğelerdir. Yalnızca eski Mese'yi izleyen, Topkapı Sarayı – Aya Sofya Camii'nden Edirnekapı'ya giden cadde, sultanın kente törensel giriş ve çıkışlarında kullanıldığı

* 1597'de yapımına başlanmış, 1663'te Sultan IV. Mehmed döneminde tamamlanmıştır.

için daha iyi inşa edilmiştir. Bu arada pek çok cadde, eski caddeler Emboloi kadar dardır...” (Müller - Wiener, 2001, s. 31).

16. yüzyılın ortalarından itibaren bu yoğun yapılanmanın sonucunda kentte sık aralıklarla büyük yangınlar çıkmıştır. Yeni konutların taş malzemeden yapılması istenilmesine rağmen kente hakim olan yapım tekniği ahşap olarak gözükmemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde 17. yüzyılda şehrin büyük bir gelişme göstermesi Bizans İmparatorluğu'nun 6. yüzyıldaki gelişmesine ve genişlemesine benzer bir durum meydana getirmiş ve İstanbul'da o zamankine benzer bir ulaştırma şebekesi kurulmuştur (Stewig, 1964, s. 34). 16. ve 17. yüzyıllar şehrin nüfus açısından da hızla arttığı bir dönem olmuştur.

Sultan II. Mustafa zamanındaki önemli yapılar arasında da Feyzullah Efendi Kütüphanesi (1700) yer almaktadır. Sultan III. Ahmet zamanında Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmet Kütüphanesi (1718), Şehzadebaşı'ndaki Damat İbrahim Paşa Külliyesi (1720), Tekfur Sarayı'nda çini fabrikası ve Sultanahmet'teki III. Ahmet Çeşmesi (1728) yapılmıştır. Sultan I. Mahmut döneminde Cerrahpaşa'daki Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi (1731 - 1745) ve Cağaloğlu'ndaki Hacı Beşir Ağa Külliyesi (1745) yapılmıştır. Sultan III. Osman döneminde Sultan I. Mahmut döneminde yapımına başlanılan Nur-u Osmaniye Camisi (1748 - 1755) tamamlanmıştır. Sultan III. Mustafa döneminde Laleli Camisi (1759 - 1763) yapılmıştır. Sultan I. Abdülhamit zamanında yapılan Esmâ Sultan Namazgâhı (1779) o dönemin önemli eserleri arasındadır. Sultan III. Selim döneminde Langa'daki Naz Perver Mektebi (1792) yapılmıştır.

Sultan II. Mahmud zamanında II. Mahmut Türbesi (1839), Sur-u Sultani üzerinde Alay Köşkü (1810) yapılmıştır. Sultan Abdülmecit zamanında Bezmialem Valide Sultan Camisi (1843), Hırka-i Şerif Camisi (1851) ve Darülfunun Binası (1846) yapılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Binası (1863), İstanbul Mülkiye Tıbbiyesi (1866) ve Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan Camisi (1871) yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamit zamanında Arkeoloji Müzesi (1892), Sanayi Nefise Mektebi, Duyun-u Umumi Binası, Sirkeci Garı ve Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi dönemin önemli yapıları arasında sayılmaktadır.

İlerleyen dönemdeki önemli yapılar arasında ise; Mimar Kemalettin Bey'in Sultanahmet'teki I. Vakıf Hanı, Eminönü'ndeki II. Vakıf Hanı, Bahçekapı'daki IV. Vakıf Hanı ve Harikzedagan Apartmanları ve Mimar Vedat Bey'in yapıları olan Sultanahmet'teki

Tapu Kadastro Binası, Sirkeci Liman Hamı ve Büyük Postane yer almaktadır (Tuncer, 1996, s. 10).

19. yüzyılda kendini daha çok göstermeye başlayan nüfus artışına çözüm olarak eski bölgelerin yeniden yerleşim alanı olarak kullanılması düşünülmüştür. Buna paralel olarak kentin gelişiminde rol oynayan imar planları kararları alınmaya başlanmıştır. Sultan Abdülmecit zamanında Hausmann'ın Paris planını örnek alan kent planlamaları yapılmıştır. Bu planlamalarda camiler esas alınmış ve bu abidelerin etraflarında büyük meydanlar ve geniş yollar tasarlanmıştır. Kentin fiziki çehresini değiştirme ve düzeltme çalışmaları yapılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak hazırlanan Ebniye Kanunu (1882) Osmanlılar'daki ilk imar kanunu olarak bilinmektedir.

Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1909 yılında Harita Komisyonu kurularak, harita çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda imar planı için kullanılacak büyük ölçekli bir harita hazırlanmış, yangın alanlarının istimlaki ile alt yapılarının hazırlanması çalışmaları yapılmıştır. Tarihi yarımada'daki Gülhane ve Sultanahmet Meydanları'nın yapılması dönemin Belediye Başkanı Cemil Topuzlu Paşa'nın çalışmalarının sonucundadır. (Topuzlu, 1982, s. 108).

Birinci ve İkinci Dünya savaşları arasındaki sürenin, İstanbul için bir nekahat ve bekleme dönemi olmasına rağmen, kentin endüstri birikimi, uluslararası önemli bir liman kenti ve kültür – uygarlık merkezi olması, tamamen çökmesini engellemiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Müslüman yerleşmelerin halen yarı kırsal nitelikte olduğu İstanbul'da, 1920ler'de hazırlanan Beyazıt Meydanı Projesi en önemli kentsel yenileme çalışmasıdır. 1930lar'a kadar sokak iyileştirmeleri, küçük parkların yapımı ve tramvay hattının uzatılması çalışmaları devam etmiştir (Kuban, 1996, s. 384).

1933 yılında üç kent plancısı; Alfred Agache, H. Lambert ve Hermann Elgoetz ülkeye çağırılmış ve İstanbul'un gelişimine yönelik öneriler hazırlamıştır. Hermann Elgoetz'in önerisi kentin ileriki yıllardaki gelişiminin başlangıç noktası olmuştur. Bu öneriye göre, kentin tarihsel değerinin vurgulanabilmesi için önemli anıtların etrafında, ana trafik arterlerinden uzak, ikincil sokakların hizmet verdiği bir koruma alanı yaratılarak kısmi bir canlandırma yapılacaktır; endüstri suriçi kent bölgesinden çıkartılacaktır (Kuban, 1996, s. 384). Bu yıllarda, yabancı mimarların uygulamalarıyla, çağdaş yapım yöntemleri ülkemizde uygulanmaya başlanmış; malzeme olarak çimento ve demir yoğun biçimde kullanılmıştır.

Bu mimarların mimarlık eğitimi veren kurumlarda görevlendirilmeleriyle, yeni anlayışta genç kuşaklar yetişmiştir.

1933 ve 1936 yıllarındaki kalkınma planlarında İstanbul'a öncelik verilmemiş, tarihi yarımada'daki yapılanma çalışmaları ile birlikte önemli ölçüde yıkımlar olmuştur (Tuncer, 1996, s. 14). Bu dönemlerde İstanbul kent planlamasında önemli etkisi olan Fransız mimar Henri Prost, İstanbul'a davet edilmiş ve 1950 yılına kadar burada kalarak; Galata, Beyoğlu ve Üsküdar- Kadıköy için ayrı ayrı planlar hazırlamıştır. Prost, Ayasofya – Büyük Saray – Hippodrom bölgesini arkeolojik sit alanı olarak saptamış, suriçi bölgesini de ikincil koruma alanı olarak belirlemiştir. Prost'un bu bölgede yapı yüksekliğini sınırlamış olması, kent silüetinin yataylığının günümüze kadar korunabilmesinin en önemli sebebidir (Kuban, 1996, s. 386).

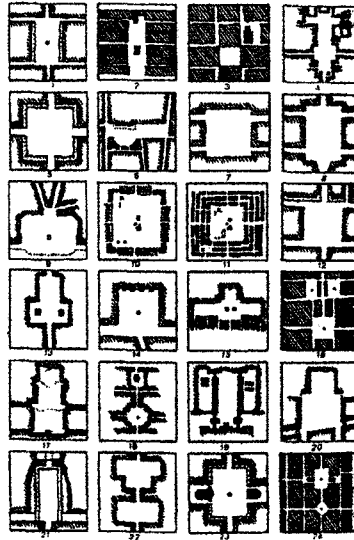
Cumhuriyet sonrası dönemde, İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi ve sonrasında tarihi yarımada'da gerçekleştirilen önemli yapılaşma hareketleri arasında Emin Onat ve Sedat Hakkı Eldem'in 1949 yılında birlikte ele aldıkları İstanbul Adalet Sarayı Binaları, Nevzat Erol'un İstanbul Belediye Sarayı Binası (1953), Orhan Şahinler'in İstanbul Ticaret Odası Binası (1963) ve Sedat Hakkı Eldem'in Zeyrek'teki SSK Binası (1963) sayılabilmektedir.

20. yüzyılın ortalarından başlayarak günümüze kadar, siyasal, toplumsal, ekonomik koşulların etkisiyle, dünyadaki tüm gelişmelerin doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye'ye yansıdığı görülmektedir. Ancak bunlara karşı, sağlıksız kentleşme ve geçmiş değerlerin bilinçsizce ortadan kaldırılmasıyla mimarlık ortamı sorunları artan bir hal almıştır.

3. KENTLER VE MEYDANLAR

Meydan kelimesinin sözlük karşılığı geniş, düz ve açık yer, alan; kamusal kullanım için ayrılmış, çevresi yapılarla ya da ağaç vb. doğal engellerle sınırlanmış kentsel açık alandır. Halkın toplanarak içinde etkinlikler yaptığı büyük boş alan anlamında da kullanılmaktadır. Meydanlar; kentin yapılanmamış, boş mekanları içinde, hem fiziksel, hem de sosyal açıdan zenginliğe sahip, her çeşit etkinliğe cevap verebilen alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli kurallara bağlı olan bir düzen içinde (resmi geçit, tören) veya düzenlenmemiş, plansız, kendiliğinden oluşan aktiviteler aracılığı ile insanlar arası ilişkileri biçimlendirir.

İlkçağlarda insanların ihtiyaçlarının ve birbirleriyle olan bağlarının az olması nedeniyle bir araya gelme istekleri olmadığından meydanlaşma söz konusu olmamıştır. Zaman içinde buluşlar ve ilerlemelerle insanoğlu mağara yaşantısından hiyerarşik yerleşime geçmiş ve bunun sonrasında yerleşim alanlarının merkezleri önem kazanmaya başlamıştır. İnsanların iletişim kurma, sosyal etkinliklerde bulunma, buluşma, ibadet etme, konuşma, yönetim, alışveriş, ticaret, tören ve kutlamalar yapma gibi istek ve ihtiyaçları onları belirli noktalarda toplanmaya yöneltmiştir. İnsanlar bu etkinlikleri için kolay ulaşabilecekleri açık alanları tercih etmişlerdir. İlk zamanlarda ağırlıklı olarak dinsel öğelerin bulunduğu bu alanlar daha sonra ekonomik ve toplumsal öğelerin ağırlığıyla belirlenmiş, kişilerin kaynaşma noktası ve kentin en önemli yerleri olmuştur. Kentsel mekanların merkezi sayılan meydanlar, sokakların dinamik yapısına zıt olarak durağan mekanlardır. Kentsel alanlarda birbirine akan mekanları oluştururlar.

Şekil 3.1 Meydan Oluşumları

3.1 Meydan Oluşumunda Etkili Unsurlar

3.1.1 Sokaklar

Sokaklar ve ulaşım aksları meydanları sınırlandıran, odak etkisini güçlendiren faktörlerdir. Eski çağlarda surlarla çevrili olan kentlerin merkezinde bulunan meydanlara ulaşım surlardaki kapılardan direkt bağlantı kurularak sağlanmıştır. Bu da şehirde meydan merkezli ışınsal akslar oluşmasını sağlamıştır (Gündem, 1999, s. 22). Şehirlerin büyümesiyle oluşan sur dışı meydanları yeni akslar oluşturmuştur.

Feodal dönemlerde, önceleri ana meydan ve etrafında onu destekleyen ara meydanlar, teraslar, büyük bahçeli yerleşimler bulunurken, zamanla nüfusun artması ve yer darlığı nedeniyle değişikliğe gidilmiş ve dar sokaklardan oluşan yerleşim düzenine geçilmiştir.

Meydanların özellikleri meydanlara bağlantıları sağlayan sokakların önemini, genişliğini ve sokaktaki yapıların niteliğini belirlemekte önemli bir etkidir. Meydanların önemi arttıkça sokakların genişlediği, yapıların üst gelir gruplarına hitap eden bir nitelik kazanmaya başladıkları; meydanın önemi azaldıkça sokakların darlaşıp, yapıların sadeleştiği görülmektedir.

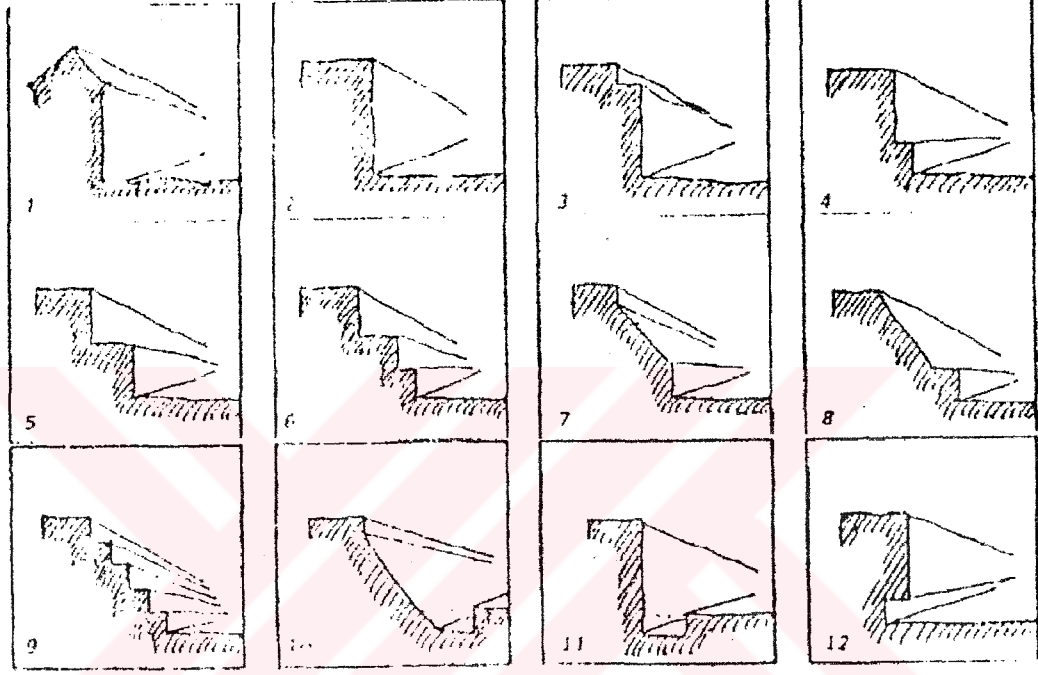
Sokaklar, insan üzerinde ulaşılacak meydan hakkında ön izlenimler uyandırabileceği gibi, meydana varıldığında şaşırtıcı etki de yaratabilmektedir. Dar ve mütevazı sokaklardan geçilerek son derece geniş, ferah, huzur verici ve zengin mimari öğeler barındıran meydanlara ulaşılabilir.

Sokaklar ve meydanın birleşme biçimleri ve meydana getirdikleri mekansal etkinlikler, her birleşme biçiminde farklıdır. Bununla birlikte sokak kesiti, meydana açıklık kazandırabileceği gibi, en kesit açısı ile meydan mekanının ayrılmasında veya bütünleşmesinde önemli rol oynamaktadır.

3.1.2 Cepheler

Eski çağlardaki meydanlar surlarla çevrili olan kentin merkezinde bulunmaktadır. Şehir meydanlarının etrafındaki idari ve dinsel binalar, ticaret binaları meydan oluşumundaki önemli belirleyici öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk zamanlarda şehrin zenginleri, din görevlileri ve yöneticileri kent meydanının yakınında yerleşmiş, saray ve kilise meydan çevresinde yer almış, fakir halk ise kentin çevresine yerleşmiştir. Bunun sonucunda merkezdeki, yani meydandaki yapılar, bir bütün oluşturacak şekilde düzenlenmiş, önemli ve görkemli bir niteliğe sahip olmuştur.

Mekan sınırlayıcılarının biçimlenişi meydanın geometrisini oluşturmaktadır. Bu sınırlayıcıların yüzeylerinin biçimleri, dokuları ve renkleri de meydanın niteliğini belirlemektedir. Kentsel mekan olan meydanlar yapı cepheleri ile ayrıntı kazanmaktadır. Yapı cephelerinde kullanılan malzemelerin, renk ve dokusu, doluluk boşluk oranları, saçaklar, çıkmalar, balkonlar, kat silmeleri, kapılar, pencereler, aydınlatma elemanları ve parmaklıklar, meydanı tanımlayan özellikleri oluşturmaktadır.

Şekil 3.2 Yapı cepheleri

Meydanların mekan etkisi yaratabilmesi için meydanın etrafındaki binalar arasındaki boşluklar ve delikler mümkün olduğunca az olmalıdır.

3.1.3 Anıtlar

Dikilitaşlar, heykeller ve sütunlar meydan oluşumuna katkısı bulunan plastik anıtlar olarak sayılabilir. Tek başlarına veya bir arada kullanılarak meydanın odak noktası ya da odak noktasına yönlendirici elemanları olan plastik anıtlar eski çağlardan beri meydanların önemli elemanlarıdır. Eski dönemlerde durağan niteliğe sahip olan plastik anıtlar, Barok dönem ile birlikte hareketli, yaşayan bir niteliğe sahip olmuştur. Bu hareket ve canlılık heykellere yansıtılarak, su ögesiyle birlikte kullanılmıştır.

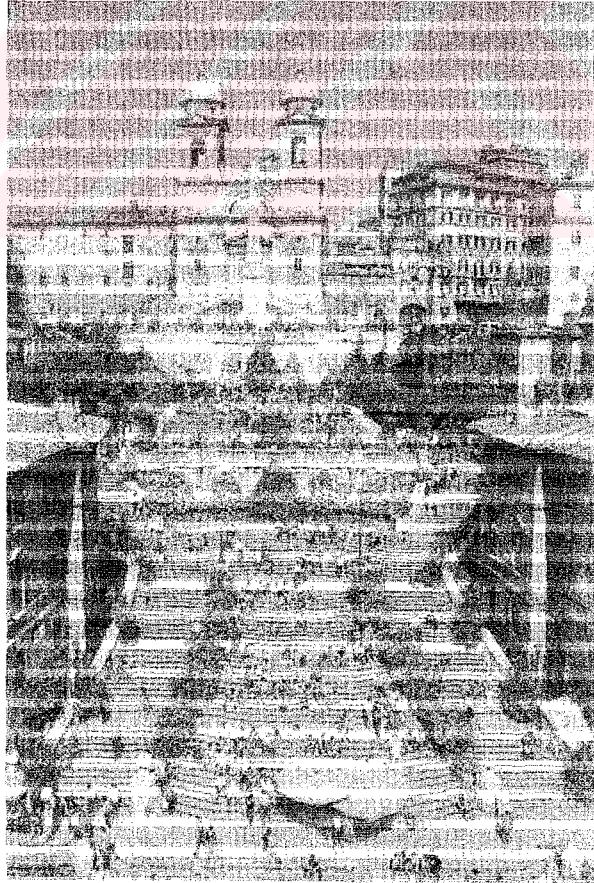
Anıtlar, meydanlarda verilmek istenen mesaj veya güdülen amaç doğrultusunda hakim noktalara yerleştirilmeli ve dengeli dağıtılmalıdır.

3.1.4 Bitki Örtüsü ve Su

Kent yaşamında büyük önem taşıyan meydanlar açık bir alan etrafında yerleşim birimlerinin toplanmasıyla oluşmuş alanlardır. Bu oluşum sürecinde insan yapısı olan yapay çevre ile o bölgenin bitki örtüsü, su kaynakları, topografyası ve ikliminin oluşturduğu doğal çevre birbirinin tamamlayıcısı, sınırlayıcısı ve şekillendiricisidir.

Meydana canlılık kazandıran ve aktivitelerin dağılımında etkin rol oynayan öğelerden birisi yeşil elemanlardır. Meydanın sınırlanması ve bireylere serbest hareket olanağının hazırlanması, bireylerin belirli doğrultularda harekete yönlendirilmesi yapılacak ağaç düzenlemeleri ile sağlanabilir.

Arazinin topografik yapısı; düz, eğimli ya da engebeli oluşu, meydan oluşumunda farklı yerleşim ve yapılaşma seçenekleri sağlamaktadır. Eğimli arazi üzerinde alan oluşumu, farklı kotlarda oluşacak teraslar ve bunlar arasında bağlantı sağlayan farklı formlarda merdivenlerle zengin bir görünüm, farklı bakış açıları ve insan üzerinde güçlü algılama duygusunu yaratmaktadır.

Resim 3.1 İtalya Roma'daki Trinita del Monti Meydanı.

Suyun insanlar üzerinde rahatlatıcı bir etkisi vardır. Doğal su kaynakları, meydan oluşumunda birtakım düzenlemeler yapılarak kullanılmaktadır. Kullanılan su ögesi durağan olabileceği gibi hareketli de olabilmektedir. Özellikle Barok üslubun gelişimi ile su ögesi, meydanların ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve durağan konumdan hareketli konuma geçmiştir. Hareket halinde olan su; uyandırdığı serinlik, görsel zenginlik ve ses ile insan huzur verir.

3.1.5 Zemin Kaplamaları

Yapı yüzeyleri ve duvarlar, mekan oluşumundaki sınırlayıcı ve yönlendirici unsurlardır. Bu unsurlarının etkilerinin güçlendirilmesi için malzeme, renk, doku, desen, ışımsal veya doğrusal biçimler ile desteklenerek zemine yansıtılması gerekmektedir.

Zemin kaplamasının meydan üzerinde yönlendirici ve sınırlayıcı etkisi olduğu gibi bütünleyici ve tamamlayıcı etkileri de vardır.

3.1.6 Perspektifler

Meydanlarda gerçek bir mekan yaratabilmek için; bakış noktasından mekanın çevresine kadar olan uzaklığın belli bir mesafeyi geçmemesi ve meydandaki karşılıklı köşelerin birlikte görülerek mimari mekan etkisinin artırılması önemlidir.

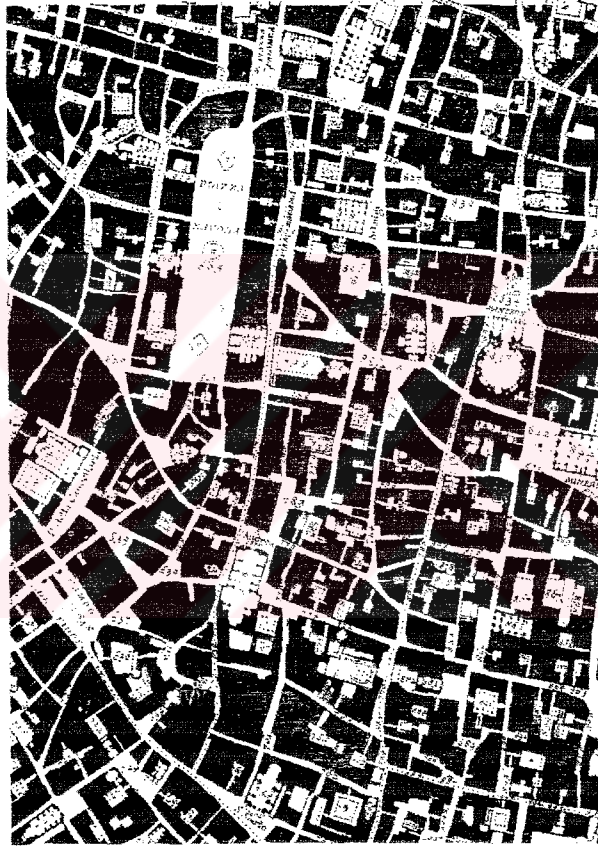
Meydanlar ulaşıldıklarında kişiye huzur veren mekanlar olmalıdır. Huzur verici bu mekanlara ulaşırken insanlar üzerinde bu alanlar ile ilgili direkt veya endirekt tanımlayıcı hisler uyandırılabilir. Zeminde oluşturulacak olan döşeme biçimi, yönü, sokağı sınırlandıran duvar yüzeylerinin doğrultusu yönlendirmeyi sağlayacaktır.

Ortaçağ kentlerinde ana meydan etrafında oluşturulan küçük meydanlar bulunmaktadır. Meydanlarla içiçe kullanılan bu küçük meydancıklar arasındaki bağlantı çok dar sokaklarla sağlanmıştır. Bu şekilde kişi yürüyerek ilerledikçe sürekli farklı kaçış noktaları veren perspektiflerle karşılaşmaktadır (Şahinler, 1964, s. 28). Bu meydan ve meydancıkların oluşumunda düzgün bir geometriye bağlı kalınmamış, değişik perspektifler veren bir düzenleme yapılmıştır.

Rönesans etkisi ile ortaçağdaki insan ve toplum ölçülerine dayalı kurallar değişmiş, yeni bir döneme girilmiştir. Bir veya birkaç meydandan dışa açılan ulaşım şemaları uygulanmıştır. Yapılara düz bir hiza verilerek yol kenarlarından tek kaçışlı perspektif görüntüleri elde edilmiştir. Meydanlar simetrik ve görkemli plastikler ile süslenmiş, yapı ve meydan boyutları zamanla insan boyutundan uzaklaşmıştır.

3.2 Meydan Tipleri

Toplumların kültür farklılıkları olmasına rağmen bir araya gelme istekleri hiçbir zaman farklılık göstermeyen bir unsurdur. Bu bir araya getirme görevini üstlenen meydanlar da şüphesiz her toplum, her kültür için vazgeçilmez mekanlardır. Farklı kültürler, meydanlardaki işlevlerin ve buna bağlı olarak da şekillenmelerin ve meydan etrafındaki binaların farklılık göstermesine yol açmaktadır. Farklı dini inançlar, farklı gelenek ve görenekler meydan kullanımlarını değiştirebilmektedir. Bu farklılık meydanların farklı şekillerde adlandırılmasını da beraberinde getirmektedir.

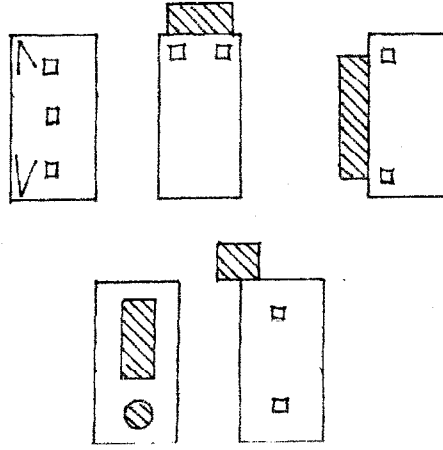

Şekil 3.3 Navona Meydanı ve çevresi (Krier, 1988, s. 269).

3.2.1 Dikdörtgen Tipi

Dikdörtgen tipi meydanların genellikle iki ucundaki noktalarda çekim etkisi oluşmakta ve bu noktalara yoğunlukla önemli binaların yerleştirildiği görülmektedir. Bu tip meydanların diğer tipik oluşumu Floransa'daki S. Groce Meydanı ve Verona'daki Erbe Meydanı'nda olduğu gibi, meydanın kenarlarından biri boyunca bir binanın yer almasıdır. Modena'daki Reala Meydanı'nda ya da Roma'daki Navona Meydanı'nın bir bölümünde olduğu gibi bazı çözümlerde meydanın ortasında birkaç binanın yer aldığı da gözlenmektedir.

Vurgu alanları genellikle iki aks boyunca sıralanmaktadır. Kuleler aksın ucuna konularak bir perspektif algılanması sağlanmıştır.

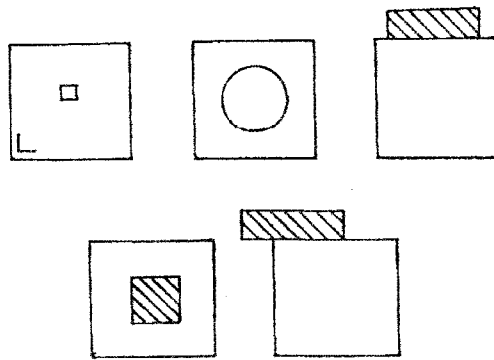

Şekil 3.4 Dikdörtgen tip (Atmaca, 1994, s. 17).

3.2.2 Kare Tipi

Kare biçimin doğası gereği hiçbir kenar diğerinden değer açısından önemli değildir. Bu nedenle bu tip meydan çözümlerinde vurgu alanı genellikle ister istemez merkeze kayarak, bir heykel, bir anıt veya bir ağaç grubuna odaklanmaktadır. Vurgu alanı karenin bir kenarına ağırlığını koyarak, meydanın ağırlık merkezini, odak noktasını oluşturabilir.

Londra'daki Smith Meydanı'nda bu olgu, yapının meydanın tam ortasına konması ile, Prag'ta ise meydanın köşesinde yer alması ile biçim ve anlam değiştirebilmektedir.

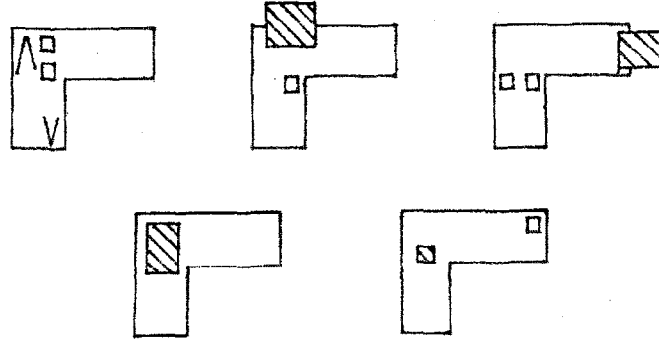

Şekil 3.5 - Kare tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s. 16).

3.2.3 L Tipi

Bu tip meydanlar, iki dikdörtgen mekanın birleşmesinden oluşan yeni ve geniş mekanlar olarak tanımlanabilir. İki kolun uç noktalarından ilginç perspektifler verilmekte olduğu için algı uyarıcı elemanlar genellikle L'nin dışında yer almaktadır. Venedik'teki S. Mark Meydanı'nda saat kulesi ve katedral bu noktalarda yer almaktadır.

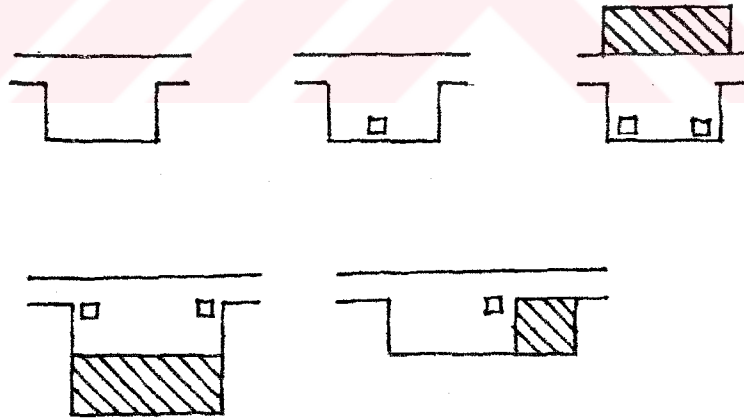
Kule için en uygun yer L' nin içindeki kesişme noktasıdır. Bu nedenle S. Mark Meydanı'ndaki saat kulesi her taraftan rahatlıkla görülebilmektedir.

Şekil 3.6 L tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.18).

3.2.4 Niş Tipi

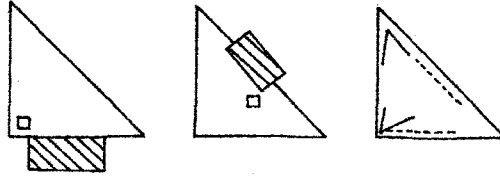
Niş tipi meydan oluşumu genellikle kilise, saray gibi önemli yapılara görüş sağlamak amacı ile mekanın niş şeklinde bir oluşum ile genişletilmesiyle gerçekleşir. Bu oluşum tarih boyunca pek çok yerde karşılaşılan bir uygulamadır. En ilginç örnekleri Roma'nın Rönesans döneminde yer alır. Roma'daki Piazza Chiesa Nouva ve Piazza Fornesa meydanları örnek olarak verilebilir.

Şekil3.7 Niş tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s. 15).

3.2.5 Üçgen Tipi

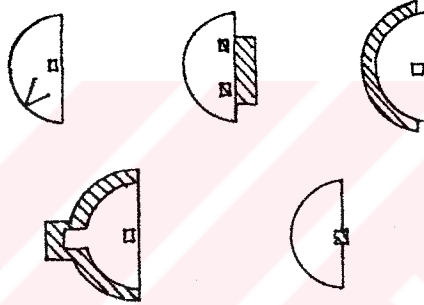
Üçgen şeklindeki bir alan sınıırı üzerinde yapılaşmanın olduğu bir meydan tipidir. Yanyana gelmesi gereken farklı işlevlerdeki yapılar geri çekilerek meydanı oluştururlar. Piazza Del Santo Meydanı, S. Antonio Basilica'sı etrafında gelişmiş ve yapıya bir fon oluşturmaktadır. Meydana ulaşan her sokak Basilica'ya çeşitli perspektiflerle yaklaşmakta, Gattamelata Heykeli ve Anıt Sütun ile de bu algılama daha da güçlenmektedir.

Şekil 3.8 Üçgen tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s. 20).

3.2.6 Yarım Daire Tipi

Yarım daire tipi meydan oluşumunda algı, güçlü bir şekilde dairenin merkezine yönelmektedir. Siena Meydanı'nda bu merkez bir kule ile vurgulanmıştır. Çevresini saran üç alçak tepenin ortasında oluşan Piazza del Compo'da, Plazzo Pubblico'nun kulesi hakim eleman olarak düzenlenmiştir.

Şekil 3.9 Yarım daire tipi meydan düzenlemeleri (Atmaca, 1994, s.19).

3.3 Batı Kültüründe Meydan Kavramı

Meydan kelimesi, Latince'de Plaete; geniş sokak anlamına gelen kelime ile ilişkilidir. Roma ve Eski Yunan'da kent merkezleri önemli odak noktalarıdır. Roma kentlerinde kentin korunma mekanizmalarını kuleler, surlar ve kapılar oluşturmaktadır. Ortaçağ kentlerinin oluşumunda çok önemli bir etken olan topografyanın etkisiyle oluşmuş geçilemeyen su faktörü de doğal koruma olarak kullanılmıştır. Roma kentlerinde kent içi yol sistemleri düzenlenmiş böylece adalar oluşturulmuştur. Bu adalarda yer alan büyük meydanlarda çeşitli sütunlara yer verilerek şehre perspektif kazandırılmıştır. Kentsel fonksiyonların toplandığı çekirdekte, dini merkez (tapınak), ticari merkez, yönetim merkezi (şehir meclisi), sosyal merkez ve eğitim merkezleri bulunmaktadır. Roma kentlerinde iki önemli aks; kuzey - güney doğrultusunda Kardo ve doğu - batı doğrultusunda Ekümano, merkezdeki belirleyici dokuyu oluşturmaktadır.

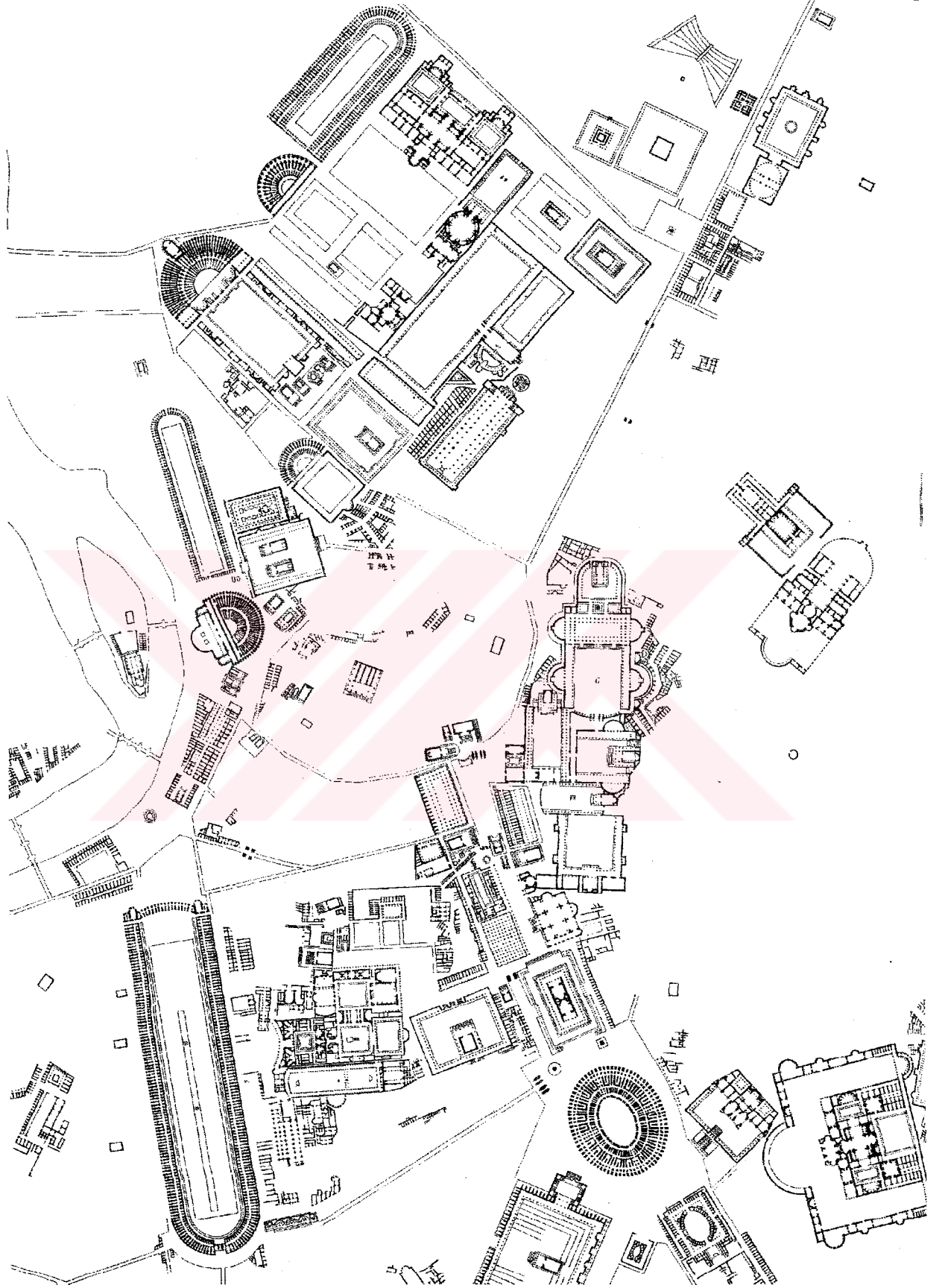
Eski Yunan'da şehrin tüm fonksiyonlarını bir araya getiren ve her zaman için siyasi, toplumsal ve gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan agora şehrin merkezinde yer almaktadır. Agoralar, çoğu bir forumdaki gibi portiklerle çevrilmiş çarşı ya da toplantı alanlarıdır. Seçim, yargılama gibi önemli kamu olaylarının da gerçekleştirildiği bu alanlar bir anlamda kentin merkezidir ve çevresinde de önemli kamu yapıları yer almaktadır. Roma'da benzer işlevli alanlar forum adını almıştır (Hasol, 1998, s. 25).

Agoralarda zamanla tapınaklar ve stoalar* yer almış, çeşme de önemli bir unsur olmuştur. Bu zamanda yapılan meydanlar tesadüfi değil bilginin emeği ile oluşmuştur. Mimar ve heykeltıraşların birlikte çalışması sonucu yapıların önlerine ve aksların kenarlarına tanrıların ve kahramanların heykelleri yapılarak süsleme sanatı uygulanmıştır (Şahinler, 1964, s. 41).

Agoraların geometrik bir düzene kavuşması koloni kentleri denilen yeni kurulmuş kentlerde ve özellikle Helenistik dönemde gerçekleşmiştir. Atina ve Assos kendiliğinden oluşan plansız agoralara, Priene ve Miletos ise planlı agoralara sahiptir (Tanyeli, 1997, s. 1210).

Roma döneminde insan, meydanın anlam ve önem olarak arka planında yer almıştır. Önemli olan, meydan ve onu çevreleyen öğelerin mimari ve otorite değerlerinin vurgulanması olmuştur (Atmaca, 1994, s. 12).

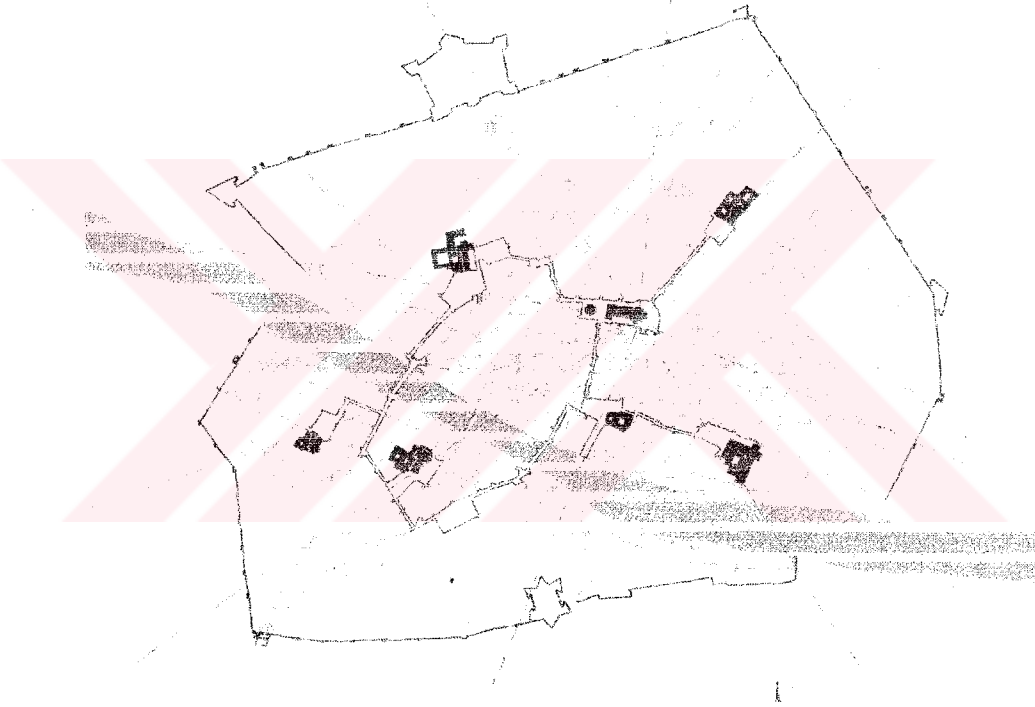
* Yunan mimarisinde gezinti ya da toplanma alanı oluşturacak büyüklükte antik portik veya çatılı sütun dizisi.

Şekil 3.10 Antik dönem Roma yerleşim planı (Bacon, 1982, s. 84).

Avrupa ortaçağı gibi Bizans ortaçağı da Roma dönemi forumlarını yaşatamamıştır. 7. yüzyıldan başlayarak büyük forumların giderek tahrip olduğu, 8. yüzyılda da adları yaşasa bile artık birer efsane haline geldikleri, imparatorluğun zayıf düştüğü dönemlerde eski forumların yıkılıp taşocağı vb. işlevlerde kullanıldığı, zor elde edilen sütunların da yağma edildiği görülmektedir.

Ortaçağ, Bizans'ta, Avrupa'da ve İslam dünyasında antik dünyanın en önemli kent kavramlarından biri olan meydanı, yalnız ekonomik nedenlerle değil; kültürel ve psikolojik nedenlerle de benimsememiştir. Ortaçağın din, dolayısıyla kilise ve cami çevresinde oluşan sosyal yaşantısı Pagan dönemin dışavurumculuğunu benimsememiştir (Kuban, 1993, s. 433).

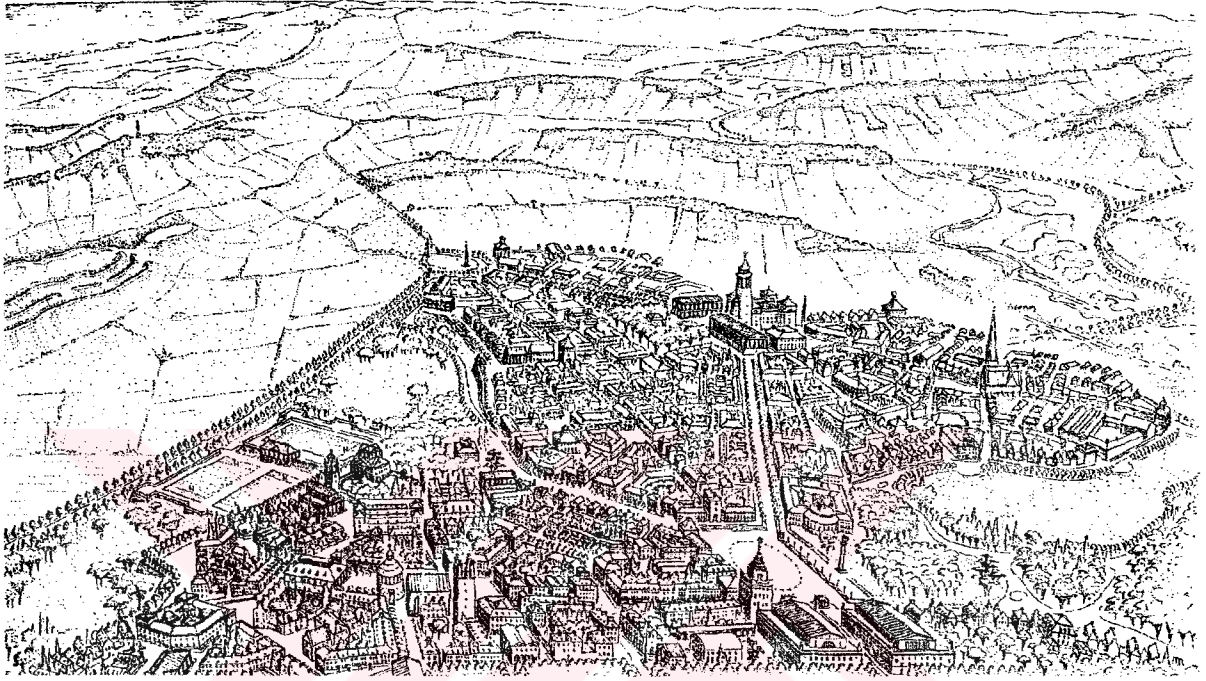

Şekil 3.11 Rönesans Dönemi meydan oluşumları (Bacon, 1982, s.106).

Ortaçağda eski meydanlara oranla daha mütevazı, düzensiz ve kendiliğinden biçimlenen; kilise ve katedrallerin önünde gelişen meydanlar kentin ana merkezi olma özelliğini taşımıştır. En önemli kentsel etkinliklerden biri olan haftalık Pazar ve belirli zamanlarda düzenlenen panayırların kurulduğu bu meydanların merkezinde hem hayvanların su ihtiyacını gidermesi, hem de insanların su içmesi için kullanılan bir çeşme yer alabilmektedir.

10. yüzyıldan sonra ticaretin gelişmesiyle birlikte yeni koloni kentleri kurulmuştur. Kasaba ve kale eteklerine kurulan bu kentlerin pazar meydanı bulunmaktadır. Bu meydan çeşitli aksların yardımıyla açık araziye ulaşmaktadır (Gündem, 1999, s. 25).

Rönesans akımının etkisi altında yapılan tasarımlarda düzgün ve simetrik yol aksları, geometrik düzen esas alınmıştır. Meydanı çevreleyen yapılar arasında yönetim ve ticaret yapıları yer almıştır. Şehrin önemli merkezleri görsel akslarla birleştirilmiştir. Özel bazı noktalara anıtsal dikili taşlar konularak bu noktalar odak noktası haline getirilmiştir. Bu etki İstanbul'da Sultanahmet - Beyazıt arasında da hissedilebilmektedir.

Şekil 3.12 Ortaçağ Dönemi kent görünümü (Krier, 1982, s. 339).

Ortaçağ kenti Barok devri ile yeniden yapılanmaya başlamıştır. Kentin güzelleşmesi için çalışmalar yapılmıştır. Barok çağda estetik ve güzellik önem kazanmıştır. Kent merkezlerinde sütun, heykel ve anıtlarla süslenen parklar, bahçeler ve büyük meydanlar düzenlenmiştir. Barok dönemdeki meydanlarda zengin bir cadde yaşamı görülmektedir. Bu dönemde diğer meydan modelleriyle birlikte odak-meydan modeli de gelişmiştir. Dönemin sonlarına doğru insanların doğayla içiçe yaşama isteğiyle kent dışındaki bahçeli evlere yerleşmeleri banliyöleşmenin doğmasına, bu da kentin ikamet ve iş alanlarının ayrılarak meydanların öneminin çeşitli aks ve caddelere kaymasına yol açmıştır. Kent merkezlerindeki ilk çöküntü belirtileri 18. yüzyılda zenginlerin kent merkezlerinden uzaklaşması ve buraların iş merkezleri haline dönüşmesiyle yaşanmıştır.

19. yüzyılda kent planlamasının meydan kavramına hiçbir katkısı olmamıştır. Meydan, ağırlıklı olarak caddelerin kesişme noktası olarak düşünülmüş, en başarılı ve anıtsal öğeler simetrik biçimde çözülmüştür (Tanyeli, 1997, s. 1211).

Günümüzde batıdaki en önemli meydanlar arasında Anunziata Meydanı – Floransa, Santa Croce meydanı – Roma, Navona Meydanı – Roma, S. Dominico Meydanı – Roma, Capitol Meydanı – Roma, Ameliborg Meydanı – Kopenhag, Grande ve Petit Meydanları – Paris, Concorde Meydanı – Paris sayılabilmektedir.

3.4 Doğu Kültüründe Meydan Kavramı

Türk halkının Anadolu'ya gelmeden önce göçebe hayat sürdükleri bilinmektedir. Dolayısıyla kent merkezi ve meydan kavramları Türk dünyasında o zamanlara kadar kullanılan kavramlar değildir. Anadolu ise – aynı dönemde - Helenistik ve Roma dönemlerinde kurulan tiyatro, agora, stadyum ve forumlu kent merkezlerine sahip bir yerleşimdir. Bizans merkezlerinde kiliseler, manastırlar ve ticaret yapıları da bulunmaktadır .

Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin ilk zamanlarında surlarla çevrili kentler kurulmuş olmasına rağmen kentlerin daha çok kısmında kale mevcuttur. Meydanlar bu kalelerin etrafında kurulmuş, çarşı ve pazarlar da bu meydanlarda oluşturulmuştur (Gündem, 1999, s. 33). Anadolu Türkleri'nin kullandığı bayram yeri, pazar yeri gibi alanlar kentsel açık mekanlardır.

Ortaçağ İslam Dünyası'nda en eski dönemlerden itibaren, meydan, batıdakinden farklı tanımlanmış bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimari açıdan İran, Türkistan ve Türkiye'de meydan, önemli bir tasarım çalışmasının ürünü olmamış, çevresi genellikle doğal engellerle sınırlanmış ve zemini düzeltilmiş bir alan olmuştur. Bunun tek istisnası İsfahan'da 17. yüzyılın başında yapılan, yaklaşık 500 m. uzunluğunda bir dikdörtgen olan ve çevresinde iki katlı yapılaşmanın bulunduğu Meydan-ı Şah'tır (Tanyeli, 1997, s. 1211).

İslam dünyasında meydan düşüncesinin bazı istisnalar dışında yok oluşu, İslam toplumunun kendine özgü yapısıyla ilgilidir. İslam dünyasında sosyal yaşam cami ve çarşıda geçmekte, kadınların dışlandığı politik yaşamda erkekler Cuma namazı kıldıkları camide toplanma olanağını bulmaktadır. Cuma namazının kılındığı bu büyük camiler kentlerin ticaret merkezlerinin, çarşılarının yakınında veya içlerinde yer alarak kalabalığı kendilerine çekmiştir. Büyük kalabalıklar camide ve cami avlularında buluşmuştur. Camiler iç ve dış avlularıyla, değişik amaçlara hizmet etmeleriyle, kalabalık bir cemaati bir araya getiren mekanlar yaratmalarıyla ve de görkemli mimarileriyle İslam kentlerinin forumlarını oluşturmuştur.

Osmanlı dönemi külliyelerine ve büyük camilerin iç ve dış avlularına, gerek büyük kalabalıkları bir araya getiren mekanlar yaratmaları, gerekse görkemli mimarileriyle, Roma forumlarının bir çeşit içedönük İslami yorumu olarak bakılabilir. Batı tarihinde eski Yunan agoralarından beri varolan kent içi meydan kavramı Türk - Osmanlı tarihinde yoktur.

Celal Esad Arseven Osmanlı'daki meydan anlayışını şu şekilde belirtmektedir:

“Meydan deyimi bizde eskiden her nevi geniş sahalarda tahsis olunmuştu. Hatta saray ve büyük binaların içlerindeki üstü açık büyük avlulara bile meydan denirdi. Topkapı Sarayı'nın içindeki muhtelif daireleri ayıran avlulara ve cami önlerindeki dış avlulara da hep meydan denirdi” (Gündem, 1999, s. 35).

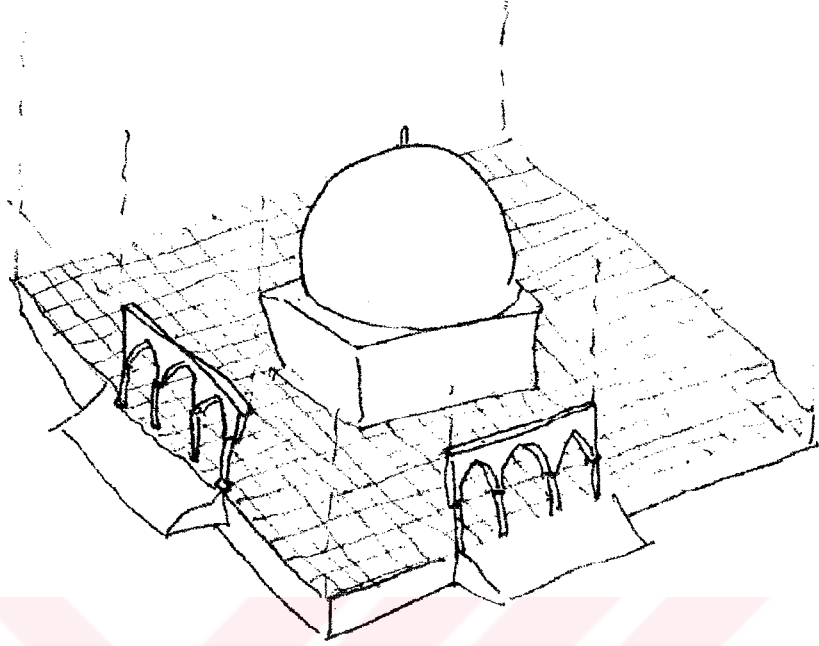
Büyük camilerin eski forumlar yakınında inşa edildikleri görülmektedir. Sultanahmet Külliyesi Hippodrom'un yanında; İstanbul'un tek merasim yeri olan At Meydanı'nda kurulmuştur. At Meydanı, Bizans'tan kalma bir kentsel öge olmakla birlikte, Osmanlı mimarlığında da ortadan kalkmamış, çevresi yeni yapılarla geliştirilmiştir. Constantinus Forumu (Çemberlitaş) üzerinde Atik Ali Paşa Külliyesi ve Nuruosmaniye Külliyesi, Tauri Forumu (Beyazıt) üzerinde Beyazıt Külliyesi, Bovis Forumu (Aksaray) üzerinde Valide Cami, Philadelphion Forumu yakınında Şehzade Külliyesi bulunmaktadır. Ayasofya camiye dönüşerek işlevini sürdürmüştür.

Fatih, Süleymaniye ve Yeni Cami Külliyesi bu sınırlardan uzaklaşmış, kendi dünyalarını yaratmıştır (Kuban, 1996, s. 433).

Osmanlı'da meydan zamanla batıdaki anlamına benzer bir kimlik kazanmaya başlanmış ancak hiçbir zaman aynı anlayışta olmamıştır. Osmanlı kent dokusunun en küçük ögesi olan mahallelerde bir mahalle meydanı düzenlemesi görülmemektedir. Dar ve sessiz sokakları, ahşap evleri, camisi veya mescidi, çeşmesi, hamamı, temel gıda ihtiyaçlarını karşılayan küçük dükkan ve seyyar satıcılarıyla mahalleler kendi kendine yeten homojen oluşumlardır (Armağan, 1997, s. 18).

Osmanlı'da cami, kent çekirdeğinin oluşumundaki en önemli eleman olarak kabul edilmiştir. Camiyle birlikte su, dolayısıyla da hamamlar, şadırvanlar ve çeşmeler de bu çekirdekte yer almıştır. Osmanlılar'da planlı bir kent tasarımı yapılmamış, sadece binalar kendi içlerinde işlevsel olarak tasarlanmıştır. Cami, hamam ve medrese etrafında meydanlar oluşmamıştır. İstanbul'da tam anlamıyla bir meydan kavramının yokluğu 19. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. 18. yüzyılda o zamana kadar alışılmamış bir uygulamayla yapılan - etrafı açık, bütün cephelerinden ya da birkaç cephesinden algılanabilen - meydan çeşmeleri, meydan

oluşumundaki ilk basamak olarak sayılabilmektedir. Ancak bunların çevrelerinde meydan oluşumunu destekleyen bir yapılaşma düzenlenmemiştir (Kuban, 1993, s. 433).

Şekil 3.13 Cami – avlu ilişkisi (Bacon, 1982, s. 17).

Kent mekanlarının düzenlenmesi fikrine Lale Devri'nde ulaşıldığı görülmektedir. Sultan II. Abdülhamit döneminde o sırada Fransa'da egemen olan klasik akademizm modası doğrultusunda Beyazıt, Sultanahmet ve Eminönü Meydanları için projeler geliştirilmiştir.

3.5 Günümüzde Meydan Kavramı

19. yüzyılda kentler büyük değişime uğramıştır. Bu değişim, meydan ve akslarda, binalardaki boyut ve işlevlerin farklılaşmasıyla kendini göstermiştir. Endüstrileşmenin getirdiği trafik, ses ve hava kirliliği gibi olumsuz etkenler meydanları yaşanmaz hale getirmiştir. Zengin nüfus ağırlıklı olarak yaşama alanını kent merkezi dışına taşımış, iş merkezleri, eğitim ve yönetim yapıları kent merkezinde kalmıştır. Bu yeni yerleşim şekli de yeni mekanların oluşmasını sağlamıştır. Ulaşımın sağlandığı banliyö ve kent merkezi arasındaki yol akslarında sürekli kullanımın etkisiyle küçük meydanlar ve yeni iş alanları oluşmaya başlamıştır.

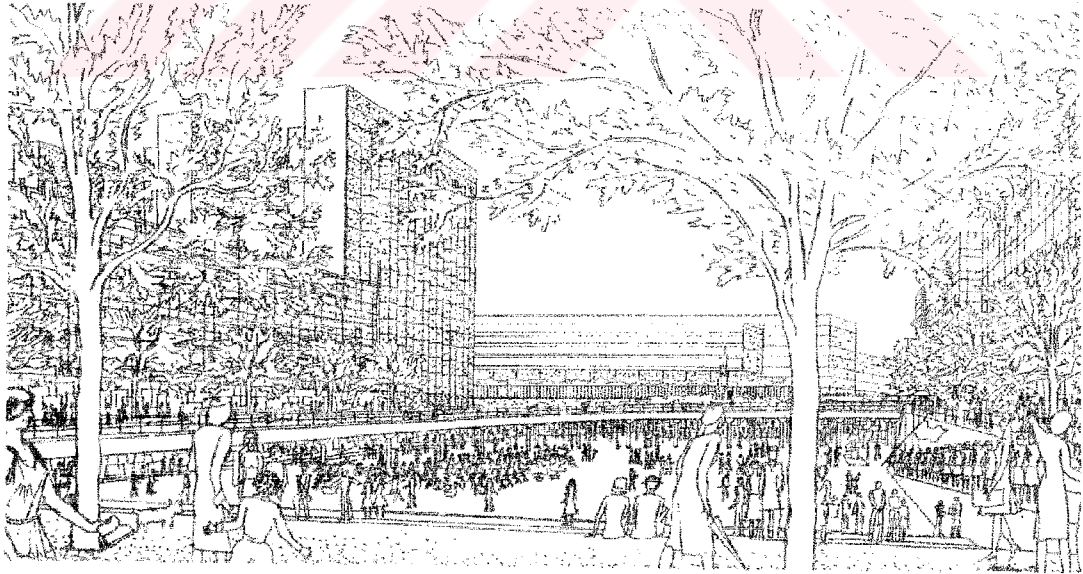
Kent meydanlarında değişimle oluşan çöküntüyü önleyebilmek için önlemler alınmaya başlanmıştır. İlk olarak Amerika'da başlayan bu çalışmalar daha sonra Avrupa'da da gözönüne alınmıştır. Türkiye'de bu alanda çalışmalar yeni yapılmaktadır. Bu mekanların korunabilmesi için özellikle araç trafiğine kapatılmaları ve yaya alanları olarak düzenlenmeleri öngörülmüştür (Gündem, 1999, s. 37).

20. yüzyılla birlikte gelişen Modernist anlayış önceleri meydanlara yer vermemiştir. Teknolojiye duyulan hayranlık mimarlara öncelikle araç trafiğinin çözülmesi gerektiğini düşündürmüştür. Modern mimarlık II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydan tasarımlarıyla çok fazla ilgilenmemiş, bu dönemde yaya meydanı kavramı gelişmiştir. Artık açık kamusal alanlar araç trafiğinden arındırılarak, yalnızca yayaya ayrılmaktadır. Post-modernizm, meydan kavramına da bir çok antitez üretmiş, meydan kavramını sadece yayanın egemenliğinde kentsel bir simge olarak düşünmüştür (Tanyeli, 1997, s. 1211).

Kent tasarımı çağdaş bir kavram olarak Türkiye'ye geldikten sonra meydan yapılması düşüncesi de planlamanın amaçlarından biri olmuştur. 19. yüzyıldan günümüze İstanbul'da meydan projeleri hazırlanmıştır.

Doğan Kuban'ın meydanlar hakkındaki izlenimi ise şu şekildedir:

“Cumhuriyet sonrası Beyazıt ve Taksim meydanları, birincisi ortaya yerleştirilen bir havuzun çevresinde daha çok bir trafik meydanı olarak, ikincisi ise Cumhuriyet Anıtı'nın çevresinde Cumhuriyet Anıtı olarak düzenlenmiştir. Taksim meydanı günümüze kadar bir trafik meydanı olarak gelmiştir... Kadıköy'deki vapur iskelesinin arkasında spontane öğelerle, trafik meydanı ile karışık bir yaya meydanı oluşmuştur.” (Kuban, 1993, s. 434).

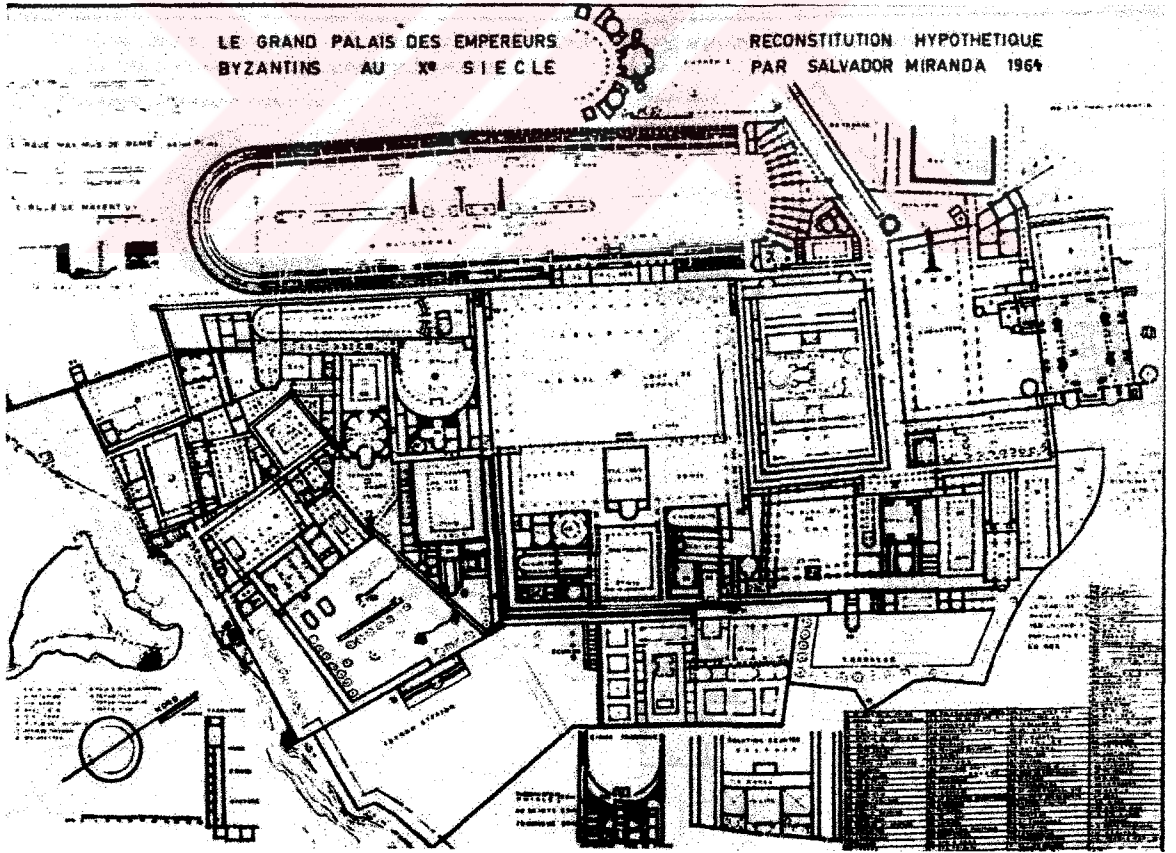
Şekil 3.14 Günümüzde meydan kavramını anlatan bir çizim (Bacon, 1982, s. 312).

4. HİPPODROM ve YAKIN ÇEVRESİ – AT MEYDANI – SULTANAHMET MEYDANININ TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1 Roma - Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde Hippodrom ve Yakın Çevresi

Ortaçağın önemli bir dünya devleti olan Bizans'ın, yakın ilişkide bulunduğu çevreler ve ülkelerle sanat alışverişleri ve etkilenmeleri olduğu bilinmektedir. Bizans sanatı, Roma'dan miras kalan gelenekler, Eski Yunan medeniyetinin Helenistik çağının estetik bilgileri, Hıristiyan inancının mistisizmi, Anadolu insanın yaratıcılığının senteziyle oluşmuştur. Bu sanatın en güzel örnekleri başkent Constantinopolis'te verilmiştir.

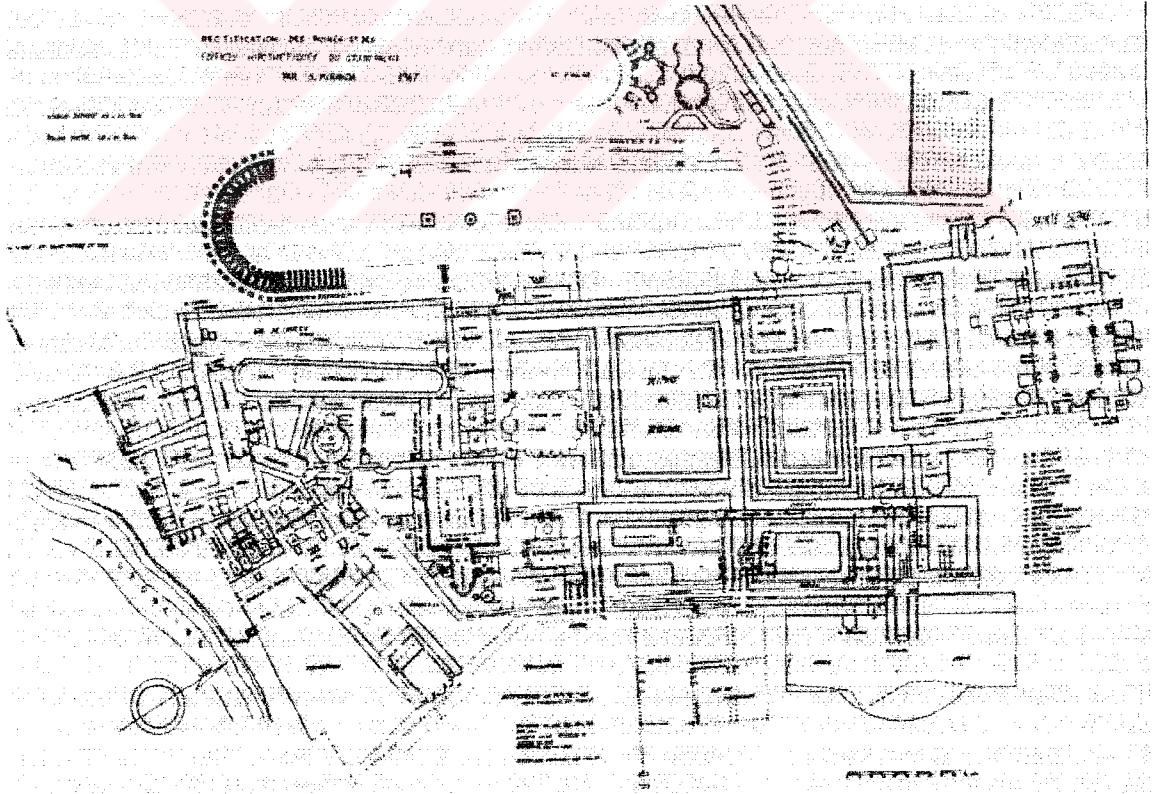
Bizans'ın ve eski İstanbul'un en büyük meydanı olan Hippodrom ve çevresinin, şehrin ilk zamanlardaki genişlemesinde ve büyümesinde bir merkez görevini üstlendiği ve etrafını çevreleyen Bizans yapılarının da bu meydanın ahengine uyacak şekilde yapıldıkları bilinmektedir. Hippodrom'u çevre binalardan ayırmak için meydanı saran altları kemerli yüksek duvarların önüne geniş sahanlıklar yapılmıştır (Konyalı, 1942, s. 11).

Şekil 4.1 10.yy. Bizans Dönemi restitüsü; S.Miranda – 1964 (Muslubas, 1979, s. 66).

Yapımına Septimus Severius zamanında başlanan bu alanın siyasi önemi 'Bizans'ta tanrı Ayasofya'ya, imparator saraya, halk da Hippodrom'a sahiptir.' sözü ile anlatılmıştır (Cantay, 1991, s. 82).

İmparator Constantinus Hippodrom'un yanında son dönemlerde sürekli eklerle genişletilen Büyük Saray (Magnum Palatium)'ı inşa ettirmiş ve Hippodrom ile sarayı, saraydan Hippodrom'un locasına çıkan bir cochlias* ile bağlatmıştır. Bu ilişki Roma saray mimarlığının ilginç bir özelliğidir. İmparator büyük ve güzel bir forum da yaptırmış, saray ile forum arasında heykel ve mermerlerle bezeli iki revak inşa ettirmiştir. Revakların bulunduğu bu yere Regia adı verilmiştir. Aynı alanın yakınına, dışına dev bir sütunla heykeller yerleştirilen ve Senato adı verilen tonozlu bir bazilika yaptırmıştır. Bu yere de Senato'nun karşısına porfir bir sütun üzerine annesi Augusta Helena'nın heykelini yerleştirmesinden dolayı Augusteion**adını vermiştir (Kuban, 1996, s. 34). Meydanda, Augusta Helena'dan başka I. Theodosius'un üzerinde heykeli olan sütunu, Arkadius'un eşi Eudoksia'nın bir sütun üzerindeki gümüş heykeli, Büyük Leo'nun heykelli sütunu ve daha birçok heykel bulunmaktadır.

Şekil 4.2 Büyük Saray kalıntıları; S. Miranda-1967 (Muslubas, 1979, s. 64).

* Dönel merdiven.

** Roma Dönemi'ndeki Tetrastoon adlı kent meydanı ile aynı yer olduğu tahmin edilmektedir.

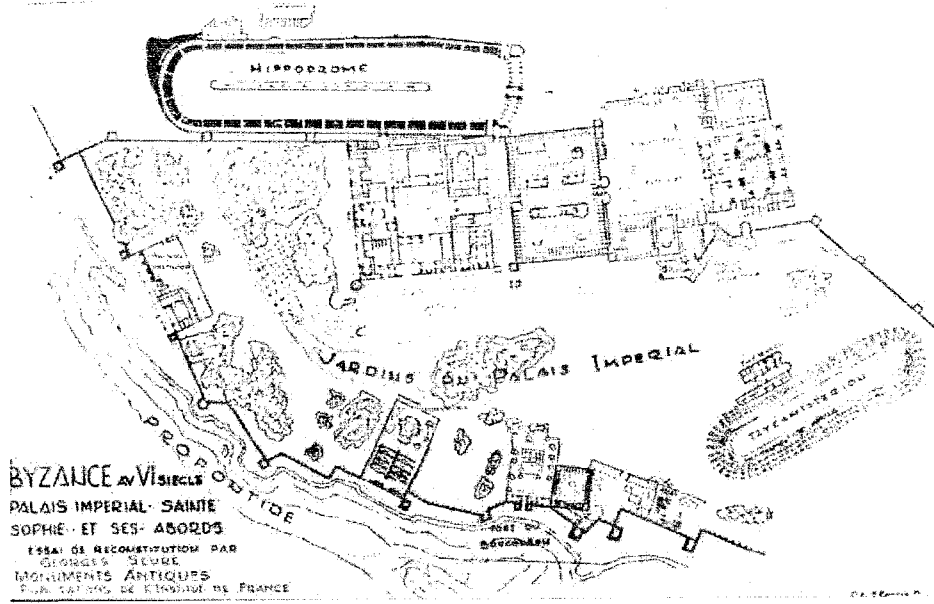
İmparator Iustinianus'un kenti yenilemesinden sonra, meydanın ortasına, I. Theodosius'un heykelinin bulunduğu yere, imparatorun heykelini taşıyan bir sütun dikilmiştir. Taştan yapılan bu sütunun kaidesi, üstüne insanların oturabilmesi için basamaklı yapılmıştır. Prokopios sütunu şöyle anlatmaktadır:

“...taşların her tarafı, onları birbirine bağlayan ve bezeyerek, yekpare bir görünüm kazandıran güzel piriç levha ve çelenklerle kapanmıştı, özellikle kaide ve başlık anıta tek parçalı bir sütun görünümünü kazandırıyordu...Sütunun tepesinde, doğuya bakan, görülmeye değer, tunçtan dev bir at vardı...Bu atın üstünde imparatorun tunç heykeli yer alıyordu. İmparator, Ahilleus gibi giyinmişti...yarım çizmeleri vardı ve bacaklarında baldır zırhları yoktu. Ayrıca, göğsünde kahramanlara yakışan bir zırh vardı, başındaki miğferle aşağı yukarı hareket ediyor gibiydi ve sanki göz kamaştırıcı bir ışık saçıyordu...Doğan güneşe bakarak, hedefini sanırım Persler'e yönlendiriyor ve sol elinde, bütün dünyanın ve denizlerin egemeni olduğunu simgeleyen bir küre tutuyordu...Ve sağ elini, parmakları açık olarak doğan güneşe doğru kaldırarak, o tarafta bulunan barbarların oldukları yerde kalmalarını emrediyordu...” (Kuban, 1996, s. 74).

Kesin biçiminden tam olarak emin olunamayan ancak uzun kenarının ortalama olarak 150 m. civarında olduğu tahmin edilen Augusteion, İstanbul'un tarihi kimliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Augusteion ile çevresindeki bütün anıtsal yapılar ve onların etkileri düşünüldüğünde bu meydanın kentte en başta gelen merkezlerden biri olduğu söylenebilmektedir. Hippodrom'un halkın yoğun kullanımında olması iki meydanı birleştirmiştir. Ayasofya Kilisesi'nden sonra meydanın en önemli yapısı, Büyük Saray'ın girişini oluşturan Chalke (Halke)'dir. İmparator I. İustinianos zamanında meydanın doğusunda yeni bir Senato yapılmıştır.

Petrus Gyllius şu şekilde yazmaktadır:

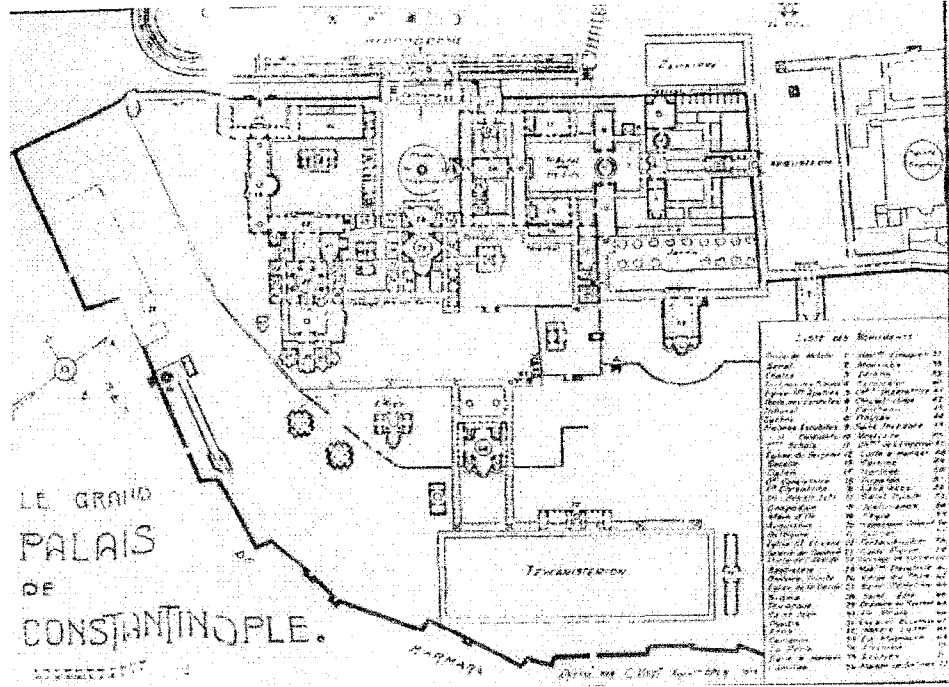
“ ... Prokopios, Iustinianus'un senato binasını, Augustain forumunun doğu tarafına yaptırdığını söyler; burada Romalıların senatosu her yıl kuruluşunu kutlar. Senato binasının önünde altı sütun vardır, bunlardan ikisi, ortada, senatonun batıya bakan duvarını taşır; diğer dört sütun biraz daha dışa doğru sıralanır. Bu sütunların hepsi beyazdır; büyüklük açısından dünyanın en büyük sütunları olduğunu düşünüyorum. Bu sütunlar porticus oluştururlar ve porticus bir tholos yapıyı çepeçevre sarar...” (Gyllius, 1997, s. 87).

Şekil 4.3 İmparatorluk Sarayı restitüsyon denemesi; G. Seure (Muslubas, 1979, s. 50).

Meydan aynı Tetrastoon gibi dört tarafından revaklarla çevrilmektedir. Zeuxippos hamamları da bu meydana yer almaktadır. Augusteion dikdörtgeni, Basilika'nın dörtgeni ve Hippodrom'un U biçimli meydanı, Million önünden kıvrılırken genişleyip, Zeuxippos hamamı ve Hippodrom önünde şişen Mese tarafından birbirine bağlanmakta ve kentin tören - kültür - eğlence alanını oluşturmaktadır. Dönemin en önemli caddesi olan Mese'nin doğu kısmı daha Septimus Severius ve Caracalla zamanlarında genişletilmiş ve uzatılmıştır. I. Constantinus kenti yeniden inşa ederken, cadde Constantinus Forumu'ndan başlanarak büyütülmüş ve Philadelphion'da çatallaşmıştır. Caddedeki revaklar heykellerle süslenmiştir. Mese, 406 yılındaki yangından zarar görmüş, daha sonra da ahşap eklemeler ve ahşap merdivenlerin kullanımı yasaklanmıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 269). Mese, 475, 491, 513, 532, 603 ve 1203 yıllarında yine yangından zarar görmüştür.

7. yüzyıldan sonra kentin tamamı gibi Augusteion da ihmal edilmiş, anıtlar zaman içinde tahrip olmuştur. 8. yüzyılda Büyük Constantinus'un ve birçok imparatorun heykelinin Augusteion'da ortadaki sütunun üstünde olduğu bilinmektedir. Bu tarihten sonra tunç ve gümüş heykeller giderek yok olmuştur.

Şekil 4.4 10. yy. Bizans Dönemi restitüsyon denemesi; A. Vogt-1935 (Muslubaş, 1979, s. 55).

Latin Dönemi'nde Augusteion'daki bütün değerli kaplamalar ve taşınabilir öğeler yok olmuştur. Augusteion'un son durumu Petrus Gyllius'un kitabında yer almaktadır. Ayasofya meydanında yapılan bir kazı nedeniyle tesadüfen korient düzeninde yedi sütun gören Gyllius, bunların kaidelerinin toprak altında kaldığını, bütün kolon sisteminin yüksekliğinin 14 m. olabileceğini ve kolonlar arasında da 6 m. açıklık olduğunu yazmıştır (Kuban, 1993, s. 424). O dönemde bölgede yer alan Augusteion dışındaki önemli meydanlardan bazıları ise şunlardır:

- Forum Constantinus; Palladion (Çemberlitaş):

Şehrin batı kapısında bugünkü seviyenin ortalama 4 m. daha aşağısında yer alan eski nekropolün üzerine inşa edilmiştir (Kuban, 1996, s. 37). Dairesel veya oval biçimli olduğu düşünülen forum İmparator Severius zamanından kalma sütunlu caddenin sonundaki büyük kapının önünde yer almaktadır.

Bizans döneminde kent içindeki önemli ticaret merkezlerinden biri olan ve günümüzde Çemberlitaş olarak bilinen Forum Constantinus'dan günümüze kalan tek anıt, tam ortada, İmparator Constantinus'un tunç heykelini taşıyan Constantin sütunudur. O dönemde meydan, Mese ve İmparatorluk Sarayı ile kentin ilişkisini sağlamıştır. Forumda çok sayıda heykelin olduğu bilinmektedir.

Meydanın güneydoğu ve kuzeybatı yanlarında, Regia aksı üzerinde iki kemerli girişi bulunmaktadır. Capitol, Praetorium ve ilk senato forumun çevresinde yer almaktadır (Kuban, 1996, s. 37).

Constantinus sütunu pek çok yangından ve depremden zarar görmüş, karakteristik özelliklerini kaybetmiştir. 1204 yılında Latin istilası sırasında yağmalanmıştır.

1909 yılında onarılan sütunun kaidesinde 1918 - 1923 yıllarında arkeolojik araştırmalar yapılmıştır.

- Forum Theodosius – Forum Tauri (Beyazıt):

Helenistik ve Roma merkezlerinin nekropollerini üzerinde kurulmuştur. Yeri henüz saptanamayan yaklaşık 28 x 80 m. büyüklüğünde üç nefli bir bazilika olan Basilica Theodosiana, imparator Theodosius'un oğullarının heykelleri, imparatorun atlı heykeli ve 394 yılında dikilen onur sütunu meydanın biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tauri Forumu ile Theodosius Forumu aynı yerde olmalarına karşın aslında farklı iki mekandır. Theodosius Forumu, İmpatratör Theodosius tarafından inşa ettirilmiş, tasarlanmış bir forumdur. Tauri Forumu ise Theodoisus Forumunu da içine alan daha büyük bir alanın adıdır (Kuban, 1996, s. 82).

465 yılındaki büyük yangında Theodosius'un bazilikası, 480 yılındaki bir deprem sonucunda da imparatorun gümüş heykeli yıkılmıştır. 8. yüzyıldan itibaren forum hayvan mezarı olarak kullanılmıştır.

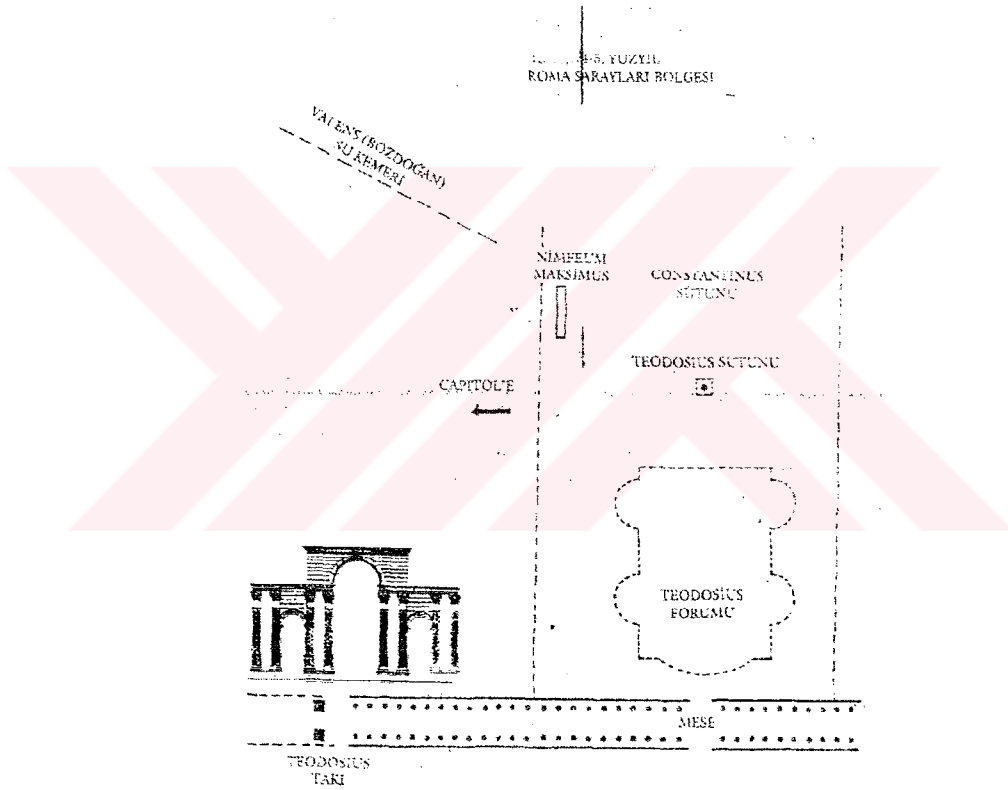
1204 Latin İstilasında Forum Tauri yağmalanırken, imparatorun heykeli eritilmiş, üzerinde bir keşişin bulunduğu sütunun kabartmaları da batıl inançlı halk tarafından tahrip edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet 1454 yılında forumda kısmen bugünkü üniversite alanında Eski Saray'ı* yaptırmıştır. Sultan II. Bayezid, 1501-1506 yılları arasında, forum bölgesinde cami, imaret, kervansaray, sıbyan mektebi, hamam, türbeler ve medreseden oluşan bir külliye yaptırmıştır. Sütun, o dönemde bir kasırgada düşmüştür. Külliyein yapılmasıyla kısmen korunmuş olan meydan, uzun süre açık hava gösterilerinin yapıldığı bir alan olmuştur. Sultan II. Mehmet zamanında taşocağı olarak işlev gören forum, Şehzade Camisi'nin inşaatı için kullanılmıştır.

* Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da, 1454'te, İmparator Constantinus'un Capitol'ünün yerinde yaptırdığı ilk saray.

18. yüzyılda forum, kurban pazarı olarak kullanılmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra meydan önemli siyasi olaylara sahne olmuş, bazı idam cezaları burada gerçekleştirilmiştir.

1923- 1924 yılları arasında İstanbul Belediye Başkanlığı yapan Haydar Bey zamanında Beyazıt Meydanı yeniden ele alınmış, Y. Mimar Asım Kömürcüoğlu tarafından düzenlenmiştir. 1927 yılında Ordu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında, 1517 yılında yıkılan sütunun bazı kalıntıları bulunmuştur. Alanın güneyindeki kalıntılar ise yeni yapıların inşası sırasında ortadan kaldırılmıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 264).

Meydan tarih boyunca değişik biçimlere girmiş, bir çok anıtı yok olmuştur. Fakat İstanbul'un vazgeçilmez simgelerinden biri olma özelliğini korumuştur.

Şekil 4.5 Forum Tauri (Kuban, 1996, s. 83).

- Forum Philadelphion*:

Bizans Dönemi'nin ünlü caddesi Mese'nin; bugün Laleli Camisi'nin olduğu yerde, biri Yedikule dolaylarındaki Altın Kapı'ya, diğeri ise Andrineple Kapısı'na (Edirnekapı) yönelen iki caddeye ayrıldığı meydandır.

* Philadelphion : Kardeşçe sevginin yeri.

Meydan, şehrin anıtsal doğu girişini oluşturmaktadır. İmparatorluğun Hıristiyanlaşması ile pagan geleneklerine uygun olarak yapılan bu meydan işlevini yitirmiş ve 5. yüzyılda hukukçu yetiştiren bir okul olarak hizmet vermiş; 10. yüzyıldan sonra da tamamen değerini kaybetmiştir.

Meydanda sütunlara yerleştirilmiş heykellerle Constantinus tarafından dikilmiş, altın yaldızlı bir haçın yer aldığı bilinmektedir. Giriş bölümünde porfirden yapılmış iki imparator heykeli ve yine porfirden yapılmış iki sütun başlığı arasındaki konsollara yerleştirilmiş, biri sakallı, iki imparator heykeli vardır. Bu dört heykelin 284 yılından 324 yılına kadar imparatorlukta hüküm süren tetrarki* dönemini temsil ettiği düşünülmektedir (Berger, 1994, s. 317).

Forumun 8. yüzyılda eski süsleriyle var olduğu bilinmektedir.

- Forum Bovis (Aksaray):

Constantinus'un planlarına göre Mese'nin oluşum zamanlarında gelişen bu alan Julian zamanında Hıristiyanların infaz edildikleri bir yer olarak işlev görmüştür. Avlular ve atelyelerle çevrelenen alan 562 yılında bir yangında zarara uğramış, heykellerin tümü yok olmuştur. Forum adını bir efsaneye göre, Pergamon'dan (Bergama) getirilen ve adak törenlerinde fırın olarak kullanılan, öküz (bous) biçimindeki tunç fırından almaktadır.

8. ve 9. yüzyıllarda meydan bir infaz yeri olarak kullanılmıştır.

19. yüzyılın büyük yangınları Bovis için çok zarar verici olmamış fakat Millet ve Vatan caddelerinin yapımı ile alan 1956'dan günümüze kadar değişime uğramıştır. 1968 - 1971 yılında Valide Pertevniyal Camisi'nin güneydoğusunda yapılan kazı çalışmalarında foruma ait kalıntılar bulunamamıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 254).

- Forum Arcadi - Forum Theodosiacum (Cerrahpaşa):

Kentin batı kenarında Arkadios diye adlandırılan bölgede (Cerrahpaşa), Gainas isyanının bastırılmasından sonra zafer için 400 - 402 yıllarında bir onur sütunu dikilmiştir. Bu sütun galerilerle ve pek çok heykelle süslenmiş, etrafında Forum Tauri'ye benzer bir alan yaratılmak istenmiştir (Müller - Wiener, 2001, s. 250). 542 yılındaki depremde Arkadios Sütunu'nun üstündeki heykel büyük zarar görmüş, 740 yılındaki depremde ise sütun tamamen yıkılmıştır. Bu alan, Türkler'in İstanbul'u fethinin ardından ahşap evler ve dükkanlar yapılarak Pazar günü kadınlar için Pazar yeri olarak kullanılmaya ve 'Avrat Pazarı' olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

* Dört imparator tarafından ortaklaşa yönetim sistemi.

4.2 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde At Meydanı ve Yakın Çevresi

Fetihten hemen sonra, harabelerle dolu yörenin hemen imar edilmediği, burada cirit - gürz talimleri yapıldığı, imar hareketlerinin ve yapılaşmanın daha sonra başladığı bilinmektedir. 1491 tarihli Firuz Ağa Camisi, At Meydanı'nın kuzeybatı köşesine yapılan ilk Osmanlı eseridir. İstanbul'u 15. yüzyılın ikinci yarısındaki durumuyla gösteren eski harita ve resimlerde At Meydanı'ndaki Roma - Bizans yapı yıkıntıları, Kadırga yönünde ise muhteşem Bizans Sarayı harabesi görülmektedir.

Şekil 4.6 O. Panvinio'ya ait Hippodrom ve çevresi görüntüsü (Yücel, 1996, s.84).

1453'te kentin Osmanlılar'a geçmesinden, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasına kadar (1826), Hippodrom ve çevresi 'At Meydanı' olarak anılmaya başlanmış, tıpkı Hippodrom gibi At Meydanı da saray düğünlerine, büyük merasimlere ve daha sonra At Meydanı'nın İstanbul halkına korku salan bir yer olarak ünlenmesine neden olacak ayaklanmalara, kanlı olaylara, idamlara* sahne olmuştur. Fetih sonrası Hippodrom'daki Sphendone sütunları ve mermer oturma yerleri bir süreliğine kentte yapılacak yeni yapılar için taşocağı olarak kullanılmıştır. Bizans Dönemi'nde Eski Mısır, Eski Yunan, Roma ve Bizans anıtlarını içeren meydan, Osmanlılar zamanında yapılan Türk - İslam eserleriyle Akdeniz uygarlıkları havzasının en ilginç açık mekanı olma özelliğini kazanmıştır. At Meydanı, çevredeki yapılaşma nedeniyle, Hippodrom'a göre bir ölçüde daralmakla birlikte sur içi İstanbul'unun en geniş meydanı olma özelliğini korumuştur.* * Ayrıca 'meydan' adını taşıyan sayılı ve işlevsel alanların en önemlisi sayılmaktadır (Sakaoğlu, 1994, s. 414). Mese de Türk döneminde merkezi konumuyla ana aks olarak önemini korumuş, Divanyolu olarak anılmıştır. Caddede sultanların geçit gösterileri de yapılmıştır.

* Önemli idamlardan ilki 1494'te dinsizlikle suçlanan Molla Lütü idamıdır.

** Hippodrom'un 118.5x 370m. boyutuna karşılık At Meydanı 75 x 300m.lik bir alan içindedir.

At Meydanı'nda saptanabilen ilk şenlik, Kanuni'nin kızkardeşi Hatice Sultan'la İbrahim Paşa'nın 12 gün süren düğünleridir (22 Mayıs 1524). Ancak asıl büyük düğün, 1530'da Kanuni'nin şehzadelerinin sünnetleri için düzenlenmiştir. At Meydanı'nın tanık olduğu en görkemli şenlik ise 7 Haziran – 30 Temmuz 1582 tarihleri arasındaki III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmet için yapılan 53 günlük sünnet düğünüdür.

At Meydanı'nın çevresindeki yapılaşma 16. yüzyılda, İbrahim Paşa Sarayı'nın inşasını izleyen yıllarda yoğunlaşmıştır. Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan'ın 1555'te Mimar Sinan'a yaptırdığı Çifte Hamam (Haseki Hamamı) buradaki ilk büyük tesistir.

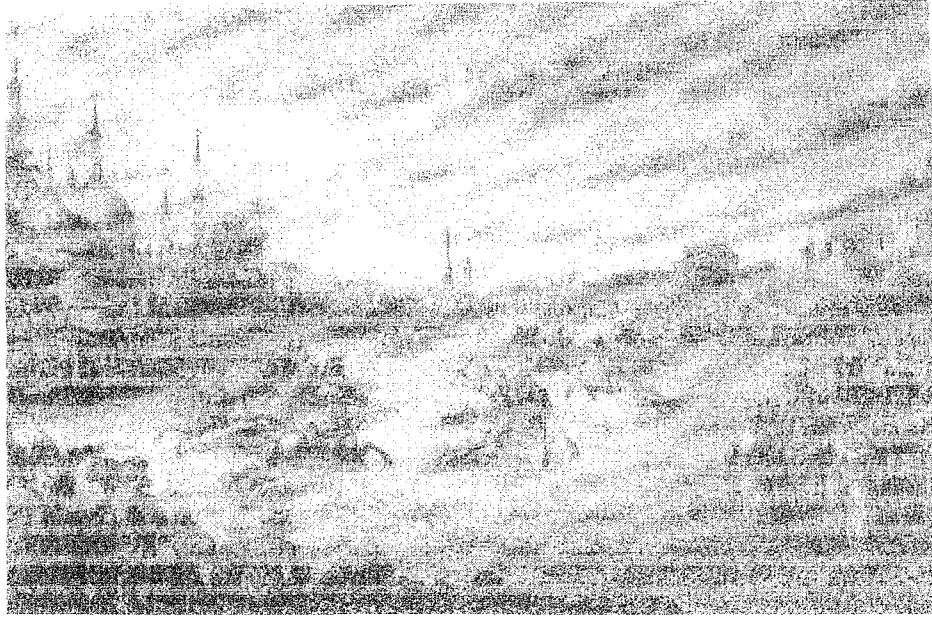
At Meydanı'nın daralması, güney - kuzey doğrultusunda, doğu tarafındaki eski seyirci tribünlerinin yerine önce paşa saraylarının, 17. yüzyıl başında Sultan Ahmet Camisi'nin, batı tarafına ise yaklaşık 150 m. cephesi 50-75 m. derinliği olan İbrahim Paşa Sarayı'nın yapılmasının sonucundadır. Sultanahmet Cami 17. yüzyılda dönemin saray mimarı Sinan'ın Hippodrom'un güneydoğu köşesinde Vezir Güzel Ahmet Paşa için bir saray yaptığı ancak bu sarayın 1609'da Sultan Ahmet Camisi yapılırken yıkıldığı bilinmektedir (Müller - Wiener, 2001, s. 68). Sultan Ahmet Camisi'nin 1609 - 1617 yılları arasında süren yapımı sırasında At Meydanı çıkan topraklarla doldurulmuştur. 1609 yılında yapımına başlanan Sultan Ahmet Cami için; Naima, Ahmed Paşa ve Mehmed Paşa Saraylarının alınıp yıktırıldığını, Evliya Çelebi beş sarayın satın alınıp yıktırıldığını, Topçular Katibi Abdülkadir Efendi ise Sokollu Mehmed Paşa Sarayı ile Arslanhane, Miri Ambarı ve bazı dükkanların satın alınıp yıktırıldığını yazmaktadır. Ancak Ahmed Paşa Sarayı olarak bilinen Ayşe Sultan Sarayı ile Mehmed Paşa Saraylarının yıkıldığı kabul edilmektedir (Cezar, 2002, s. 188). Sultanahmet Camisi'nin sekiz yıl süren inşaatı, At Meydanı'nın zemininde ve çevresinde önemli değişikliklere neden olmuş, muhtemelen İslamiyet'le bağdaştırılamayan büst ve benzeri anıtlar bu sırada kaldırılmıştır. Eski surnamelerdeki minyatürlerde 16 - 18. yüzyıllardaki görünüşüne yer verilen At Meydanı'nın duraklama ve gerileme devirlerindeki ayaklanmalarla tahrip olduğu görülmektedir. 1622'deki II. Osman vakasında At Meydanı ayaklanmacı askerlerle onlara destek veren ulemanın toplanma yeri olmuştur. 1622 ve 1648'de yeniçerilerin kazan kaldırması da burada gerçekleşmiştir. 1656'daki Çınar Olayı ve 1680'de İstanbul'da bir benzeri daha yaşanmayan recm* gerçekleşmiştir.

* Taşlayarak idam etme.

Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla At Meydanı'nda bir süre Asakir-i Mansure-i Muhammediye birliklerinin talim yaptıkları bilinmektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Hippodrom'un anıtlarında arkeolojik incelemeler ve koruma çabaları başlamıştır. 1845 yılında R. Lepsius Dikilitaş üzerinde çalışmış, 1848'de Fossatiler'in çalışmalarında bir yılan kafası bulunmuştur (Müller - Wiener, 2001, s. 69).

1853 - 1856 Kırım Savaşı yıllarında İstanbul'daki müttefik kuvvetleri subaylarının girişimiyle meydandaki dikilitaşların çevrelerine oval hendekler kazılarak toprak dolgu altında kalan kaideler ortaya çıkartılmıştır. 1863'te ilk Osmanlı fuarı olan Sergi-i Umumi-i Osmani, At Meydanı'nda açılmıştır. Bu tarihte artık buraya At Meydanı yerine 'Sultanahmet Meydanı' denilmeye başlanmıştır. Sergiden hemen sonra da bu alan, Zaptiye Nazırı Hüsni Paşa'nın girişimiyle park olarak düzenlenmiştir. 19. yüzyıl boyunca Sultanahmet semti şehrin konaklarının bulunduğu seçkin bir semti, Sultanahmet Meydanı da en büyük meydan olmuştur.

II. Abdülhamid Dönemi (1876 - 1909) ve II. Meşrutiyet Dönemleri'nde (1908 - 1918) başlıca miting ve protestolara sahne olan ve Sultanahmet Meydanı adıyla anılan eski At Meydanı'nın çevresine Tapu Kadastro Binası, Ticaret Mektebi, Defter-i Hakan-i Nezareti, Baytar Mektebi gibi yeni binalar yapılmış, bu arada Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti anısına Almanya'da yapılan çeşme meydanının Hippodrom içindeki spina aksı üzerindeki, Carcares'in olduğu bölüme kurulmuştur.

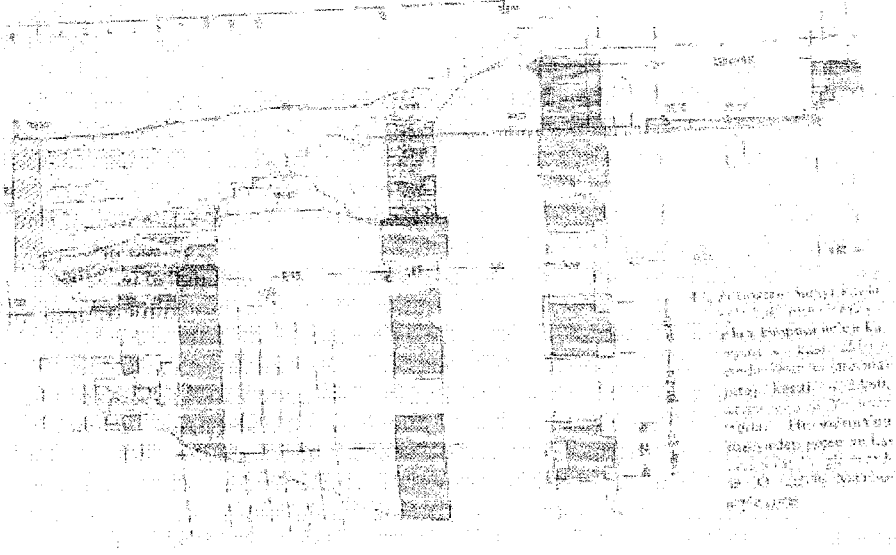
Şekil 4.7 1800ler Sultanahmet Meydanı (Arslan, 1992, s.59).

Bu dönemde Sultanahmet Meydanı için, yöneticiler ve yabancı mimarlar tarafından birtakım tutarsız projeler önerilmiştir. Bunlardan Fransız mimar Bouvard'ın önerdiği Beaux-Arts akımı etkisinde, hiçbir kentsel yapı ve topografik etüde dayanmayan, Paris'e gönderilen fotoğraflara dayanarak yaptığı hayali tasarımı, çözüm üretmek adına çözümsüzlük oluşturacak ve Roma-Bizans ve Osmanlı medeniyetlerinin yaratmış olduğu sentez ürünü olan meydanın kimliğini yok edecek niteliktedir.

1912 yılında imar planı yapımında kullanılabilmesi amacı ile harita hazırlatan dönemin belediye başkanı Cemil Topuzlu, başkanlığı döneminde Gülhane ve Sultanahmet meydanlarının yapımını sağlamıştır. Bu çalışmalara rağmen yoğun bir konut alanına sahip olan Sultanahmet Cami ile Ayasofya arasındaki bölgenin Sultanahmet Meydanı olarak düzenlenmesi sırasında Cemil Topuzlu, davranışını şöyle anlatmaktadır:

“... Ayasofya ve Sultanahmet Camileri arasında daha önce kocaman bir mahalle vardı ve her iki camiyi de kapatıyordu. Bir gece bu mahalle kamilen yandı. Yangını benim söndürtmediğim rivayetleri bile çıkarıldı. Halbuki yalandır. Yalnız yandıktan sonra sevindiğimi söyleyeceğim. Bütün binaları ve meydandaki hamamı istimlak ettirdim... Orayı Paris'teki Place de la Concord gibi ortasında muazzam bir abide bulunan bir meydan yapmak istiyordum. Bunu Avrupa'da meşhur bir mimar ve şehircilik mütehasısları arasında konkura koydum. O esnada orta yerdeki hamamı da yıkmak için çok uğraştım. Fakat Muhafaza-i Asarı Atika Cemiyeti, başında eski sadrazam Sait Paşa olduğu halde, arzuma muhalefet etti.” (Tekeli, 1985, s. 887).

1912 yılındaki İshak Paşa Sarayı yangınına takiben Hippodrom'da araştırmalara başlanmış, farklı yerlerde incelemeler ve kazılar yürütülerek arenanın zemininin bugüne oranla 5 m. daha aşağıda olduğu saptanmıştır.

Şekil 4.8 Sphendone bölümü kazı çizimleri (Müller-Wiener, 2001, s. 69).

Şekil 4.9 Hippodrom civarı kazı çalışmaları (Müller-Wiener, 2001, s.232).

Resim 4.1 Mese kazı çalışmaları (Müller-Wiener, 2001, s. 269).

4.3 Cumhuriyet Dönemi'nde Sultanahmet Meydanı

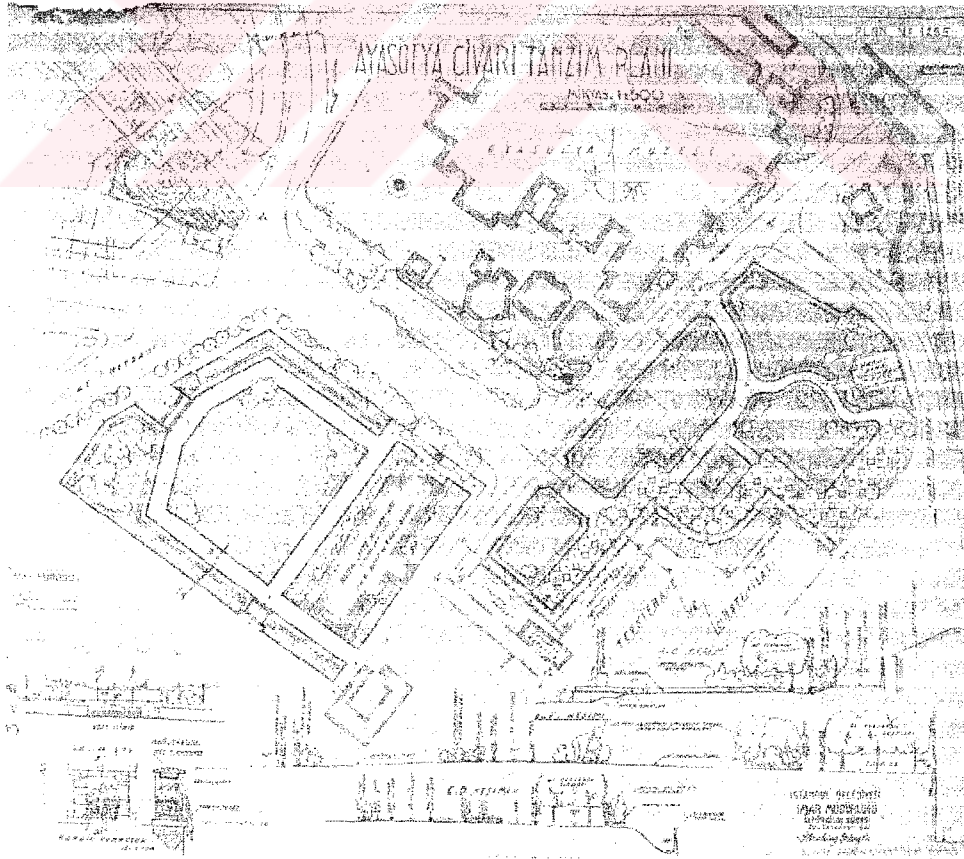
20. yüzyıla gelindiğinde Sultanahmet semtinde konutların bulunduğu yerleşim alanı, Cankurtaran'a doğru Kabasakal Caddesi'nin güneyinde kalan yamaç ile, Sultanahmet Meydanı'nın ve bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olan İbrahim Paşa Sarayı'nın altından Kadırga'ya doğru uzanan kesimlerle sınırlanmıştır. Buradaki konakların yerini ise eski ahşap evler, iki katlı mütevazi konutlar almıştır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Divanyolu'nun (Mese) kent içindeki trafiğin artması ve önce bir at arabası, 1913 - 1914 tarihinde de tramvay yolunun yapımı sırasında genişletilmesi için yapılan kazılar ve arkeolojik kazılarda, Bizans Dönemi Mese'nin arkatlı bölümüne ait duvar kalıntıları ile Lausos Sarayı, Antiochos Sarayı - Hagia Euphemia Martyrionu

kalıntılarının ortaya çıkarılması ile açık hava müzesi şeklini alan bölge bu işlevini sürdürmüştür.

Sultanahmet zaman içerisinde turizm ağırlıklı bir bölge niteliği kazanmış, konutlar giderek azalırken, turistik amaçlı işletmeler, dükkanlar, pansiyonlar, küçük lokantalar artmıştır.

1936 yılında Henri Prost'un İstanbul için hazırlamış olduğu ve yapılaşmasında önemli izler bırakan, günümüzde hala geçerliliğini koruyan bazı ilke ve uygulamaları gerçekleştiren Nazım ve İmar Planı esas alınarak tarihi yarımada üzerinde yıkım çalışmaları yapılmıştır. Hazırlanan plan doğrultusunda Sultanahmet Bölgesi'ndeki arkeolojik ve turistik alanların korunarak geliştirilmesi, bölgedeki silueti korumak amacı ile + 40m. kotun üzerinde, 9.50m.'den daha yüksek yapılaşmaya izin verilmemesi sağlanmıştır. Ancak Prost'un kentsel gelişme ve sanayi bölgeleri için arazi seçimi olumsuz gelişmelere neden olmuştur. Bu arada Sultanahmet Meydanı'nda yapılaşma çalışmaları devam etmiştir. Bunlardan meydan üzerinde olumsuz anlamda en etkili olan yapılaşma, 1949 yılında Hagia Euphemia Martyrionu'nun bir kısmının ve İbrahim Paşa Sarayı'nın dördüncü avlusunun yıkılması sonucu açılan arkeolojik alana yapılan Adliye Sarayı Binası'dır.

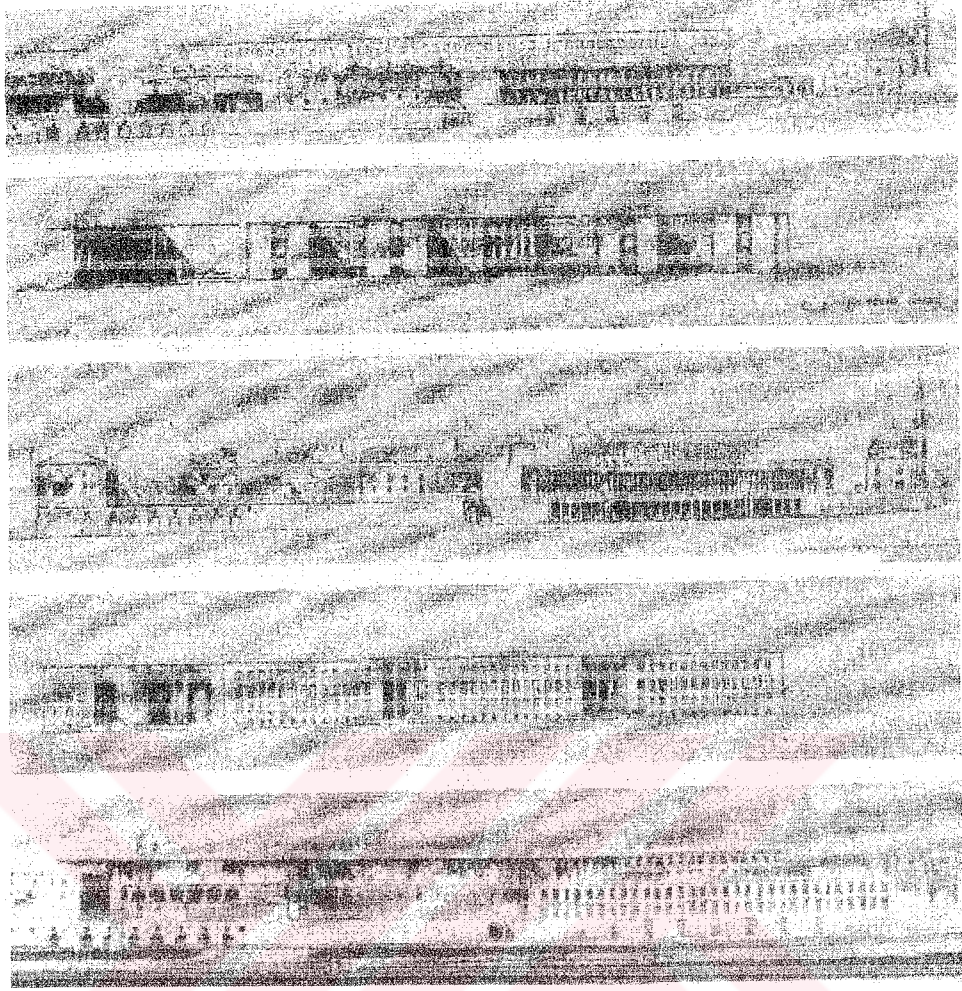
Şekil 4.10 1940 tarihli Ayasofya civarı tanzim planı (Kayra, 1990).

Sultanahmet Meydanı ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları; 1942 yılının Ocak ayında, Henri Prost'un yaptığı haritaya göre Ayasofya civarı için İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü Şehircilik Şubesi tarafından hazırlanan düzenleme planı, 1977 yılında Nezih Eldem, Atilla Yücel, Melih Kamil tarafından Bakanlık adına hazırlanan Soğukkuyu (Caferaga Medresesi) Medresesi ve Soğukkuyu Çeşmesi Sokağı çevresindeki eski konutların sıhhileştirilerek turistik kullanıma açılması yolundaki işlevsel öneri çalışması ve Sedat Hakkı Eldem tarafından 1978 yılında hazırlanan Adliye Sarayı kat ve blok ilavesi proje çalışmalarıdır.

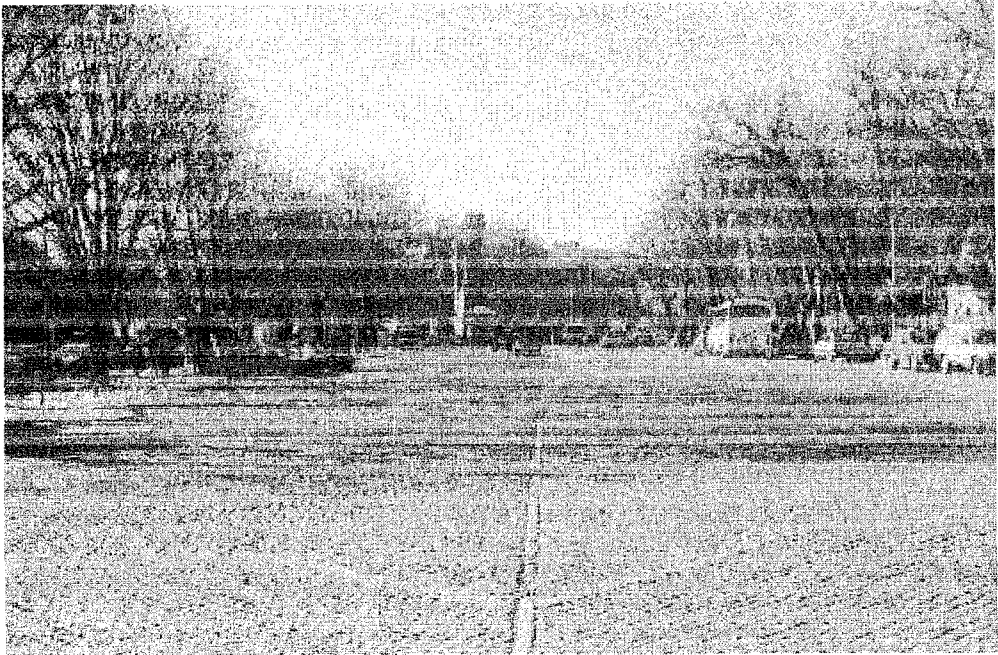
1994 yılında sit alanı ilan edilen Sultanahmet çevresindeki açık alanlar ve meydanlar bütünü dünyadaki en güzel meydan örneklerinden biridir. Farklı dönemlerde kültürel bir bütünlük içinde yapılan Topkapı Sarayı surları, Ayasofya Müzesi, III. Ahmet Çeşmesi ve bunların oluşturduğu aksın ucundaki Sultanahmet Cami ve Külliyesi, Million Taşı, İbrahim Paşa Sarayı, Hippodrom kalıntısı (Sphendone), Dikilitaş, Yılanlı Sütun, Örme Sütun, Firuz Ağa Camisi, Haseki Hamamı, Bizans Saray kalıntıları olağanüstü bir açık hava müzesi – meydanı - yaratmaktadır.

Şekil 4.11 Nezih Eldem, Atilla Yücel ve Melih Kamil tarafından hazırlanan Sultanahmet Meydanı çevresi ve Ayasofya Soğukkuyu Çeşmesi Sokağı koruma ve geliştirme projesi.

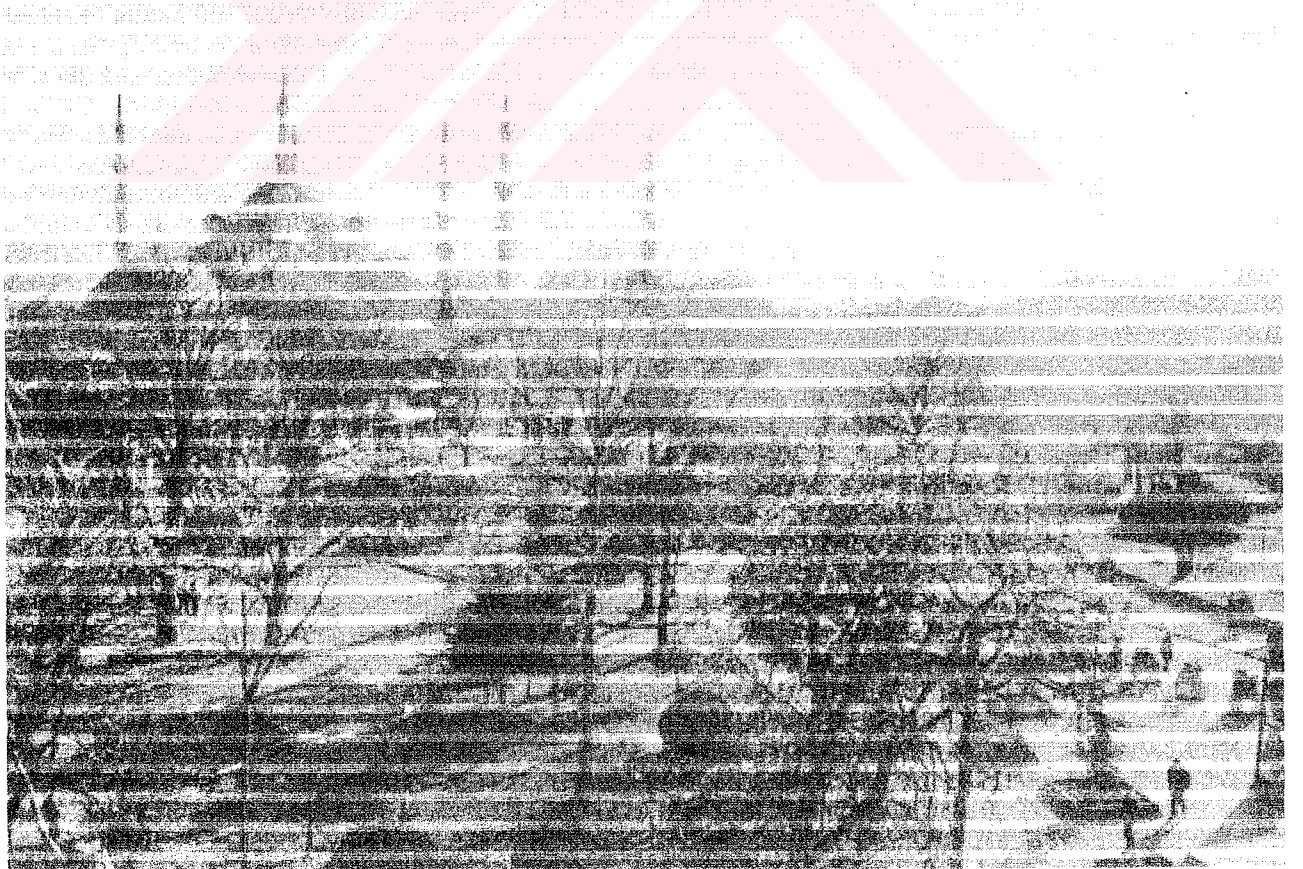
Şekil 4.12 Sedad Hakkı Eldem tarafından 1978 yılında Sultanahmet Meydanı için hazırlanan öneri projesi.

Resim 4.2 Günümüzde, Ayasofya önünden Million'a bakış.

Resim 4.3 Günümüzde Sultanahmet ve Ayasofya Meydanları.

Resim 4.4 / Günümüzde Sultanahmet Meydanı.

4.4 Tarihsel Süreçte Meydanı Tanımlayan Anıtlar

4.4.1 Dini Yapılar

4.4.1.1 Ayasofya

Yeri	: Sultanahmet Meydanı'nın kuzeyinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: İlk Ayasofya'nın açılışı 15 Şubat 360 Günümüze ulaşan Ayasofya'nın açılışı 27 Aralık 537
Yaptıran	: İmparator Constantinus İmparator Iustinianus
Mimarı	: İlk Ayasofya'nın mimarı bilinmemektedir. İkinci Ayasofya: Mimar Ruffinos. Günümüze ulaşan Ayasofya: Miletos'lu İsidoros ve Tralles'li Antheimos
Özgün İşlevi	: Kilise
Günümüzdeki Kullanımı	: Müze

Paganisma dönemi mabetlerinden birinin bulunduğu yerde yapılan Ayasofya, Bizans sanatının en önemli ve büyük eseri; Hıristiyanlığın ilk merkezi kubbeli kilisesidir. İlk yapıldığında Büyük Kilise (Megale Ekklesia) olarak adlandırılan yapı 5. yüzyılda Hagia Sophia olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Petrus Gyllius, Ayasofya'nın bulunduğu yeri şu şekilde anlatmaktadır:

“ ... Saray alanı dışında, kapı kanatlarından yaklaşık yetmiş adım uzaklıkta Ayasofya yükselir. Mabet, birinci tepenin sarp kenarında, birinci vadideki bahçenin yukarısına çıkan yokuşun sırtında yer alır. Vadiden taş basamaklarla, Saray kapısına ve Ayasofya'ya çıkılır. Kilise, kuzeydoğuda öyle yumuşak eğimli yamaçlara sahiptir ki bunlar neredeyse farkedilemeyecek şekilde bir üst ve alt düzlükle sona ererler; kısaca, saray alanından Hippodrom'a kadar hafifçe aşağı doğru eğimlidirler. Ayasofya'dan başlayarak güneybatıya doğru, Hippodrom'un sonuna kadar yedi yüz adımdan daha fazla uzunlukta bir düzlük uzanır ...” (Gyllius, 1997, s. 42). Ayasofya, merkezi kubbeli bir orta mekan, iki yan nef , apsis ile iç ve dış nartekslerden* oluşan bir plan şemasına sahiptir. Ortasında şadırvan yer alan avlu, yapının batı kısmındadır. Sütunlu ve revaklı bu avlu şimdiki toprak seviyesinin çok altında yer almaktadır. Avludan girildiğinde üstü çapraz tonozlarla örtülü dış narteks bulunmaktadır.

* Bizans kiliselerinde naosa girilmeden önce gelen, sütunlar ya da duvarlarla esas bölümden ayrılmış giriş holü.

Doğudaki üç kapı ile nartekse, narteksten de beş kapı ile 9.55 m. enindeki iç nartekse girilmektedir. Kemerlerle dokuz bölüme ayrılmış olan iç narteks, dış nartekse göre daha zengin bezemelere ve mozaiklere sahiptir. Her bir bölümde bulunan birer kapı ile ana mekana ulaşılmaktadır. Narteks ve apsis çıkıntısı hariç ana mekanın içten uzunluğu 73.50 x 69.50 m. ölçülerindedir. Apsis 6 m. dışarı taşmaktadır. Orta nef 32.37, yan nefler ise 18.20 ve 18.70 m. genişliğindedir. Orta nefin iki yanındaki büyük kemerlerin içlerini kapatan tympanonda ve kubbede açılmış 40 adet pencere ile iç mekanın aydınlanması sağlanmıştır. Nartekste 6. yüzyıla ait harçlar, İmparator kapısında 9. yüzyıla ait İsa ve VI. Leon mozaiği, apside 9. yüzyıla ait Theotokos Meryem, Bema'da baş melekler, Mikael ve Cebrail mozaiği, kuzey galeride imparator Aleksandros, güney galeride Constantin Monamagos, İsa ve Zoe, Desis; 12. yüzyıla ait İonnes Komnenos, Meryem, İren ve Aleksios mozaikleri ile kuzey tympanonda kilise büyüklerinin mozaikleri bulunmaktadır (Yazıcı, 1992, s. 10).

İlk Ayasofya 326'da Büyük Constantinus tarafından inşasına başlanan ahşap çatılı, beş nefli, küçük ölçülü bir bazilikadır. Bu yapının ilk açılış töreni Consatntinus'un oğlu Constantius döneminde 15 Şubat 360 tarihinde yapılmıştır.

20 Haziran 404 tarihinde Arkadius döneminde meydana gelen bir ayaklanma sonucu kısmen yanan ilk Ayasofya, İmparator II. Teodosios döneminde tamamlanarak 10 Ekim 415'te yeniden açılmıştır. Bu yapı, yine beş nefli ve ahşap çatılı, 60 m. genişliğinde bir bazilikadır. Sütunlu bir portiği vardır ve atrium ölçüleri 47.60 x 30.50 m.'dir.

İmparator I. İustinianos döneminde Nika* ayaklanması sırasında Ayasofya ikinci kez yanmıştır. Bunun üzerine Miletos (Söke)'lu İsidoros ile Tralles (Aydın)'li Anthemios adlı iki mimara yaptırılan ve günümüze ulaşacak olan Ayasofya, beş yıl süren inşaat sonucu 27 Aralık 537 tarihinde açılmıştır. Ancak iç süslemeler II. İustinianus Dönemi'nde (565 - 578) bitirilebilmiştir.

Ayasofya, imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen yapı elemanları ve malzeme ile inşa edilmiştir. Beyaz, açık yeşil, sarı, damarlı pembe, kırmızı mermerler kullanılmıştır. Strüktürde tuğla; fil ayakları ve hatılarda kesme taş kullanılarak renkli mermerlerle kaplanmıştır. Ayasofya'nın ana mekanı zeminden yüksekliği 55.60 m. olan büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbe düzgün bir daire olmadığından çapı 31.87 (kuzey-güney) ile 30.87 m. (doğu-batı) arasında değişmektedir.

* Zafer.

Kasnaktan itibaren yüksekliği 24.30 m.'dir. 1.10 m.'lik 40 adet kaburgadan oluşmaktadırdır. Ana kubbe, bazilikal doğrultuda iki yarı kubbe ile desteklenmiştir. Yan nefler ve narteksler, çapraz tonozlarla örtülmüştür. 40'ı aşağıda, 67 tanesi yukarıda olmak üzere 107 adet sütün bulunmaktadır (Yazıcı, 1992, s. 10).

Ayasofya'nın kubbesinde 553 yılında ve 14 Aralık 557 tarihindeki depremlerde büyük çatlaklar oluşmuş, 7 Mayıs 558 tarihinde kubbenin büyük bir bölümü çökmüştür. I. İustinianos'un emriyle genç İodoros'un onarımıyla kubbenin 7 m. kadar yükseltilmesinden sonra tekrar ibadete açılışı 23 Aralık 562 tarihinde olmuştur.

726 – 842 tarihlerinde Bizans'ta yaşanan İkonoklazma döneminde Ayasofya'daki figürlü resimlerin büyük bir kısmının yok edildiği bilinmektedir. 859 yılında büyük bir yangın geçiren Ayasofya'nın 8 Ocak 869 tarihindeki depremde batı yarım kubbesi yıkılmış, 912 yılında patrikhanesi yanmış, 25 - 26 Ekim 989 günkü depremde de büyük kubbe ve bazı bölümleri çökmüştür. Altı yıl süren bir çalışmadan sonra kilise 13 Mayıs 994 tarihinde yeniden ibadete açılmıştır.

1203 yılında Latin istilası döneminde Ayasofya'daki değerli bazı eşyalar Latinler'e verilmek zorunda kalınmış, kilise yağmalanmıştır. Yine bu dönemde Latin istilacıların batılı beş imparatorunun ta giyme törenleri de Ayasofya'da gerçekleşmiştir. 1261'de yeniden Bizans egemenliğine geçildiğinde de oldukça yıpranmış durumda bulunmaktadır.

1317 yılında yapının doğu ve kuzey cephelerine destek payandaları yaptırılmıştır. 1344 yılındaki depremde Ayasofya'nın birçok kısmı çatlamış, 1346 yılında da çökmeler olmuştur. İmparatorluğun maddi olanaklarının yetersizliğinden bir süre kapalı kalan Ayasofya ancak 1354'te özel bir vergi ve bağış toplanmasının ardından Astras ve Perata adında iki mimarın onarımından sonra kullanılabilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında şehri fethetmesinden sonra camiye dönüştürülen Ayasofya'ya Sultan II. Bayezid döneminde (1481 - 1512) medrese kısmının üstüne bir kat ilave edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Budin'den getirttiği şamdanları hediye olarak mihraba koydurtmuştur.

Sultan II. Selim camiye iki minare ilave edilip kendisi için de bir türbe yapılmasını istemiş ancak bunlar kendisinin ölümünden sonra Sultan III. Mahmut döneminde yapılabilmiştir. Sultan IV. Murat döneminde duvarlardaki ayetler Hattat Bıakızade Mustafa elebi'ye, Allah, Peygamber ve dört halifenin adları da Tekneci Zade İbrahim Efendi'ye yazdırılmıştır. Ayasofya'nın Osmanlı dönemindeki en önemli onarımı ve ek binalarının yapımı Sultan I.

Mahmut tarafından 1739 - 1740'ta yaptırılmıştır. Türk sanatının en önemli eserlerinden olan şadırvan, sıbyan mektebi, aşhane-imaret, kütüphane ve yeni bir hünkar mahfili ile mihrap inşa edilmiştir. Bu dönemde içerideki mozaiklerin üstünün de badanayla kapatıldığı bilinmektedir. Hocapaşa yangınında Ayasofya'nın kubbe kurşunları erimiş ve akmıştır (Eyice, 1993, s. 451).

Cumhuriyet döneminde 482 yıl cami olarak kullanılan yapı 1 Şubat 1935 tarihinde Atatürk'ün emriyle müzeye dönüştürülmüştür. 1933 yılında salona giriş kapısı üzerinde yer alan mozaik, 1940 yılında da içeride mihrabın üzerinde yer alan Meryem'in kucağında İsa tasvirli mozaik ortaya çıkartılmıştır. 1939'da Ayasofya'nın önü ve yakın çevresi park olarak tanzim edilmiştir. Bugünkü havuz o dönemde yapılmış, daha sonra üç kez onarılmıştır. 1963 - 1965 arasında, dönemin Belediye Başkanı Haşim İşcan'ın girişimleri ile alan düzenlenmiş ve yeşillendirilmiştir.

4.4.1.2 Antiochos Sarayı - Hagia Euphemia Martyrionu*

Yeri:	: Sultanahmet'te Adliye Binası ile Divanyolu Caddesi arasında yer alır.
Yapılış Tarihi	: 416-418
Yaptıran	: Prapositus Sacri Cubiculi Antiochosa
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Saray
Günümüzdeki durumu	: Kalıntı

Roma döneminin Bizans'taki ilk büyük merkezi kubbeli yapılarından biri, İmparator Theodosius II (408 - 445)'u yetiştiren sarayın güçlü adamlarından Prapositus Sacri Cubiculi Antiochosa tarafından 416 - 418 yıllarında kendisine saray olarak inşa ettirilen dört farklı büyüklükteki yapılar topluluğundan oluşan, altıgen yonca yaprağı planlı Antiochos Sarayı'dır.

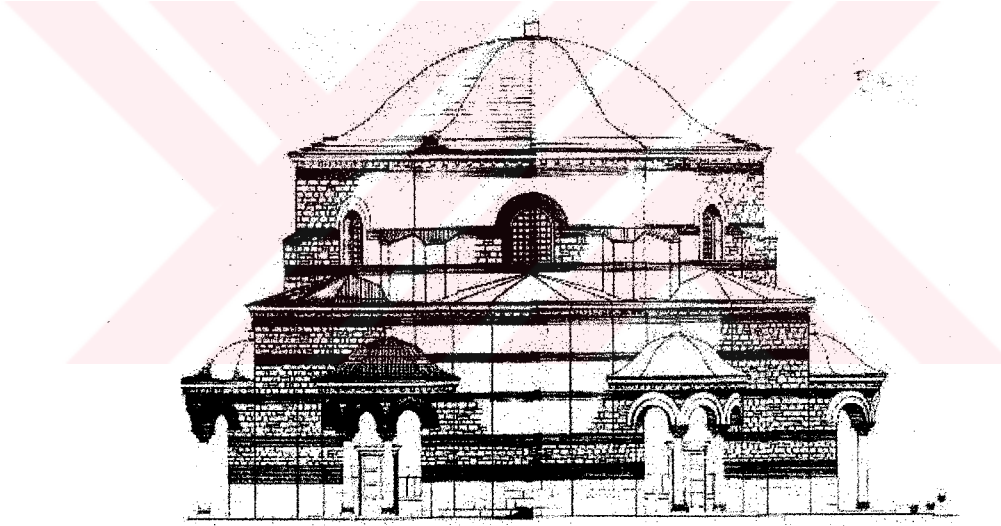
Yapı, zeminden 1.5 m. mesafeye kadar büyük kesme taş blok, üzerinde ise 4 x 35 x 35 cm. tuğla ve kaba yonu taş ile oluşturulmuştur. Yapının merkezi kubbe ile örtülü olduğu düşünülmektedir.

* Anı kilisesi, şehitlik.

I. İstianus Dönemi'nde (518 - 527) ana yapı kiliseye çevrilmiş, bu sırada yapı birçok değişikliğe uğramıştır. 615 yılında Azize Euphemia'nın sarayın ana salonuna gömülmesiyle yapı bu tarihten sonra Euphemia Martyrionu olarak anılmıştır. Bu olayın ardından kutsal kişilerin buraya gömülmeye başlanmasıyla yapı bir mozeluma dönmüştür. İmparator V. Constantinus döneminde (741 - 775) mozelum ve kilisedeki resimler kaldırılmıştır. Saray, 1203 Mese yangınında zarar görmüştür (Yazıcıoğlu, 1987, s. 8).

Yapı Osmanlı döneminde önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. 1522 yılında portikli kalıntıları üzerine İbrahim Paşa Sarayı yapılmıştır ancak asıl Martyrion bu dönemde ayakta değildir. 18. yüzyılda bu yapılar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Yapının yıkılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Kalıntılardan rahatlıkla plan şeması anlaşılabilen yapıdan, günümüze sadece yer yer ortalama 1.5 m. yükseklikte olan duvar kalıntıları ulaşabilmiştir.

Şekil 4.13 Hagia Euphemia Martyrionu restitüsyon denemesi (Yazıcıoğlu, 1987, s. 15).

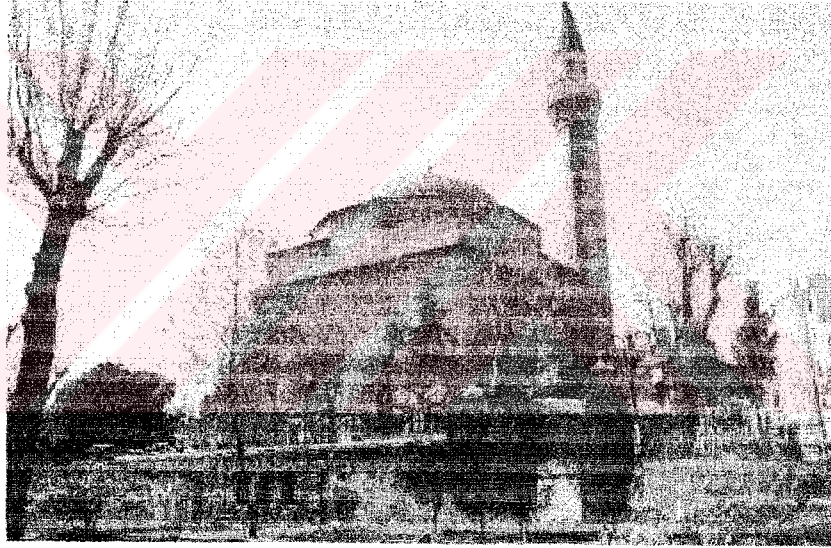
4.4.1.3 Firuz Ağa Camisi

Yeri	: Sultanahmet'te Divanyolu üzerinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1491
Yaptıran	: Haznedarbaşı Firuz Ağa
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Cami
Günümüzdeki Kullanımı	: Cami

1491 tarihli Firuz Ağa Camisi At Meydanı'nın Divanyolu girişindeki kuzeybatı köşesine yapılmıştır. Sultan II. Bayezid'in baş haznedarı Firuz Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kapısındaki Arapça kitabeyi hattat Şeyh Hamdullah yazmıştır.

Cami dört duvar üzerinde tek kubbeli, son cemaat yeri dört sütun üzerinde üç ufak kubbelidir. Solda bir minaresi mevcut olan caminin dış ölçüleri 13.50 x 13.53 m. ; son cemaat yerinin derinliği de 4.25 m.'dir. Her duvarda altı üstlü ikişer pencere vardır. Son cemaat yerindeki sütunlar mermerden yapılmıştır. Cümle kapısı az çıkıntılı, sade silmeleri, üstü mukarnaslıdır. Kemerleri beyaz ve pembe mermerden yapılmıştır. Minare kaidesi ve gövdesinin kalınlığı birbirine çok yakındır. Gövde 16 kenarlıdır (Yüksel, 1994, s. 321).

Camide kesme taş işçiliği kullanılmıştır. 1648 yılındaki depremde zarar gören caminin minare peteği yıkılmıştır.

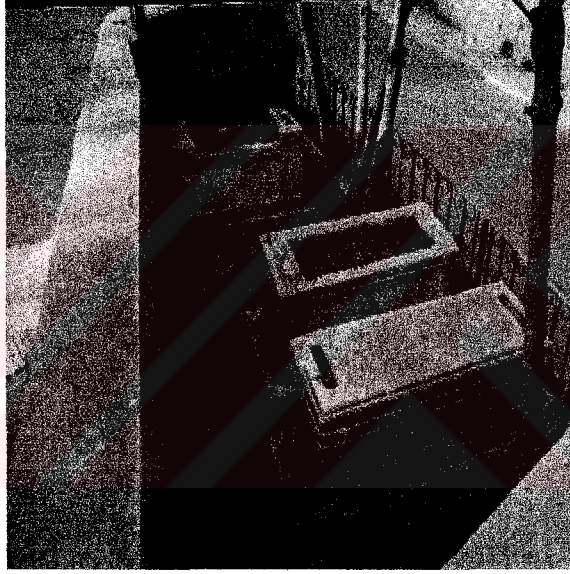
Resim 4.5 - Günümüzde Firuz Ağa Camisi.

4.4.1.4 Üçler Mescidi – Üç Lahit

Yeri	: İbrahim Paşa Sarayı'nın güneybatısındaki yapı adasında yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1535
Yaptıran	: Irakzade Hasan Efendi
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Mescid-Lahit
Günümüzdeki Durumu	: Yapı mevcut değildir.

Adliye Sarayı'nın Marmara tarafında, Örme Sütun'un tam karşısına inen dar ve yokuşlu sokağın meydana açılan ucunda üç mezar lahit ve merdivenle inilen kitablesiz bir çukur çeşme mevcuttur. Çukur çeşmelerin üst tarafında yer alan mescit, Oğlan Şeyh olarak tanınan şeyh İsmail Maşuki'nin 12 müritiyle birlikte idam edilmesinden sonra (1528) öldüğü yerin müritlerince parmaklıklarla çevrilerek (1535) açık bir namazgah biçimine sokulmasıyla oluşmuştur (Eyice, 1986, s. 8). Üçler Mescidi bir din akımının noktalandığı bir köşe olarak kabul edilmektedir. Aynı yerde Şeyh İsmail'in müritleri ve Üçler Mescidi'nin kurucuları olan Irakzade Hasan Efendi ile iki kardeşine ait kitablesiz mermer üç lahit mevcuttur.

1935 yılında Vakıflar İdaresi mescidin arsasını satmış ve buraya bugün de duran otopark ve binalar yapılmıştır. Kurucularına ait olan kitablesiz üç mermer lahit yerlerinde bırakılmıştır.

Resim 4.6 Günümüzde Üç Lahit.

4.4.1.5 Sultanahmet Külliyesi

Yeri	: İbrahim Paşa Sarayı'nın güneydoğusunda, Bizans dönemi Büyük Saray'ın bir bölümü ile Hippodrom'un Sphendone bölümü kalıntısı üzerinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1609 – 1617 yılları arası
Yaptıran	: Sultan I. Ahmed

Mimarı	: Sedefkar Mehmet Ağa*
Özgün İşlevi	: Cami, medrese, türbe, darülkurra, sıbyan mektebi, arasta, hamam.
Günümüzdeki Kullanımı	: Cami, türbe özgün kullanımlarını sürdürmektedir.

Sultanahmet Külliyesi'nin özellikle arastasının bulunduğu alan, 4. yüzyılda yapıp 11. yüzyılda terkedilmiş olan Büyük Bizans Sarayı'nın yerleşim bölgesidir. 17. yüzyılın başında (1609 - 1617) Hippodrom'un güney ve doğu yönündeki alan üzerinde - yaklaşık olarak İbrahim Paşa Sarayı'nın karşısında - Sedefkar Mehmet Ağa tarafından inşa edilen Sultanahmet Külliyesi'nde Osmanlı'daki ilk ve tek altı minareli cami, caminin kuzeyinde medrese, türbe, darülkurra, sıbyan mektebi, kible duvarı önünde arasta ve kira odaları, güneybatısında hamam, dükkanlar ve kiraya verilen konaklar yer almaktadır. Sultanahmet Külliyesi'nde büyük sultan külliyelerinde görülen, medreselerin tekrarından oluşan simetrik gruplaşmalar ve düzenli bir geometrik şekil bulunmamaktadır.

Arazisinin çeşitli setlerle kademelendirilmesi, caminin yapıldığı alanın güneydoğu yönünde eğimli olmasından kaynaklanmaktadır.

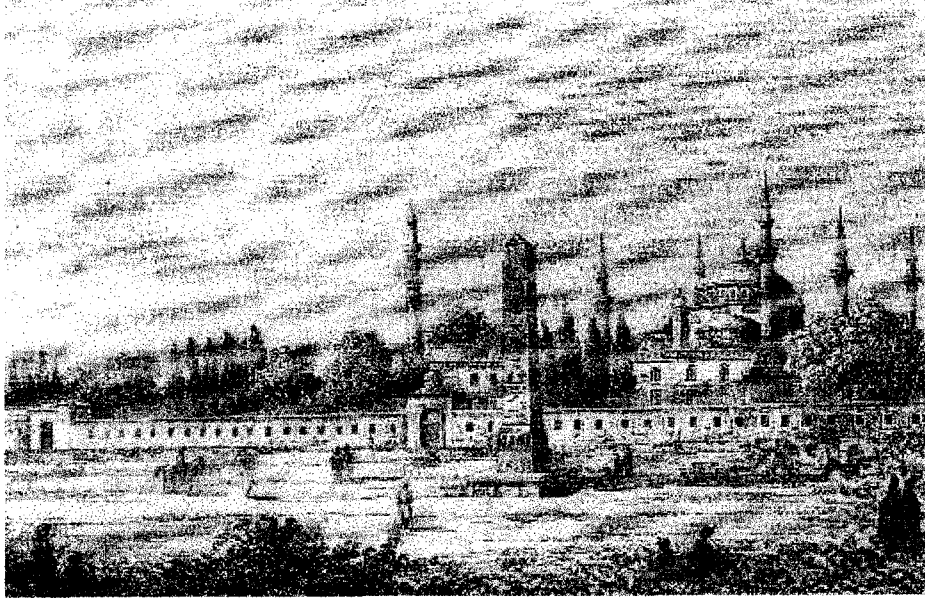
- Cami:

Külliyenin ilk yapısı olan cami 9 Haziran 1617'de kubbesinin kilit taşının konulmasıyla büyük bir törenle açılmıştır. Bu tarihte külliyenin tümü bitirilememiş, ancak hünkar kasrı, caminin dış avlu duvarları ve arasta tamamlanabilmiştir. İnşaat defterlerinden yapımına 1616'da başlanılan imaretin yapımının 1619'a kadar sürdüğü öğrenilmektedir.

İç mekanı dört ayağa oturan ve merkezi kubbesi dört yarım kubbeyle çevrelenen cami üç yönde (ön ve iki yan) geniş bir dış avluya sahiptir. Caminin meydan tarafındaki avlu duvarı kısmen Hippodrom'un dış duvarı üzerine oturmaktadır. Caminin minareleri, hem caminin hem de avlunun köşelerinin üzerinde yer almaktadır. Avlu giriş cephesinin uçlarındaki minareler daha alçak ve iki şerefelidir. Avlu ile cami kütesinin birleştiği yerdeki minareler üçer şerefeli, kütleleri avlu duvarının üzerinden taşmayacak konumdadır.* Ortasında altı sütunlu bir şadırvan bulunan iç avluya üç taraftan merdivenlerle girilmektedir. Yerden kubbeye kadar 260 adet penceresi bulunan caminin içerisi aydınlıktır. Cami, çeşitli desenlerdeki mavi, beyaz çinilerle bezenmiş olmasından dolayı yabancılar tarafından Mavi Cami (Blue Mosque) olarak adlandırılmaktadır.

* Musikiden başlayarak sedefkarlıkta da üstad olan Mehmet Ağa, mimarlık öğrenimini Saray-ı Cedid'de yapmış ve 1606 yılında mimarbaşı olmuştur (Öz, 1987, s. 125).

* Bu ayrıntı, daha önceki uygulamalarda cami ile aynı genişlikte olan avlunun genişlemesini sağlamıştır.

Şekil 4.14 Melling'in Sultanahmet Camisi çizimi (Arslan, 1992, s. 59).

- **Hünkar Kasrı:**

Sultanahmet Külliyesi'ndeki Hünkar Kasrı, padişahın namazdan önce ya da sonra oturup dinlenebileceği, sohbet edebileceği yapılar olarak tasarlanan hünkar kasırlarının bilinen ilk örneğidir.

Dış avludan bir rampayla çıkılan yüksek bir bodrum üzerinde yer almaktadır. Yapının her iki katı da iki odaya sahiptir. 1949 yangınından sonra son ciddi onarımını geçiren yapı, daha sonra yapılan çeşitli onarımlarla günümüze ulaşmış, ancak birçok özgün ayrıntısını yitirmiştir.

- **Türbe:**

Külliyenin kuzeydoğu köşesinde bulunan türbenin kapalı kısmı, tek kubbeyle örtülen kare planlı büyük bir mekanla güneybatıya yönelen bir çıkıntıdan oluşmaktadır. Sultan I. Ahmet'in ölümü üzerine yapımına 1617'de başlanılan türbe, kitabesine göre 1619'da tamamlanmıştır. Türbenin, 16. yüzyıldaki sultan türbelerinden ayrılan en önemli özelliği iç koridorlu mekandan ve çift cidarlı örtüden vazgeçilmiş olmasıdır. Türbenin yan cephe pencere düzeni asimetriktir.

- **Darülhadis Medresesi:**

Külliyenin kuzeydoğusunda, türbeye yakın bir konumda yer almaktadır. Dikdörtgen planlı bir avlu çevresinde şekillenmiştir. Hücreler ve mescit - dersaneden oluşmaktadır. Cephe iki katlı pencere düzeni yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı avlunun ortasında dairesel bir havuz bulunmaktadır. Havuz etrafında bulunan izlerden üzerinin altı sütunla taşınan bir çatısı olduğu anlaşılmaktadır.

1914 yılında işler durumda olan medresenin faaliyeti 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile durdurulmuştur. 1935 yılında avlusunun üzeri kapatılarak Başbakanlık Arşiv deposu olarak kullanılmaya başlanmıştır.

- Darülkurra:

Türbenin güneybatısında yer almaktadır. Kare planlı ve tek kubbeli bir yapıdır.

- Sıbyan Mektebi:

Dış avlu duvarına bitişik bir konumdadır. Beşik tonozlu bir zemin kat üzerinde yükselmektedir. İçten çitallı tavan, dıştan kurşun örtülü kırma çatıya sahiptir.

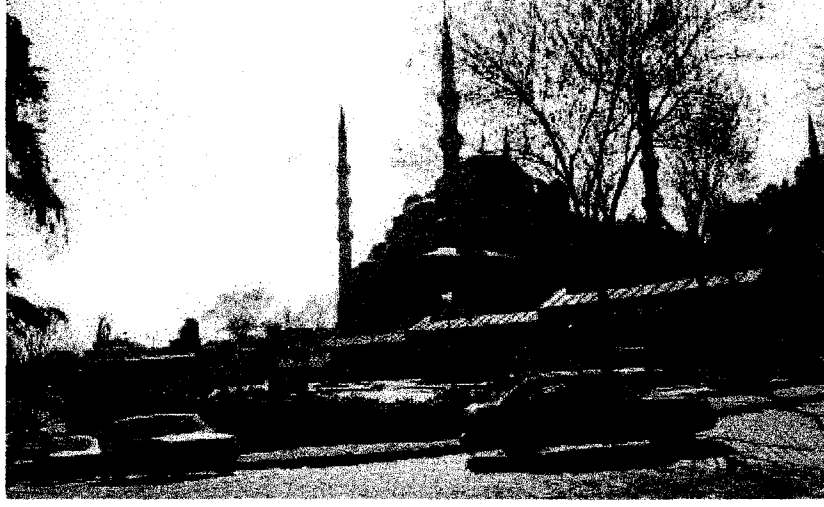
- Arasta:

Caminin mihrabı önünde, kible duvarına kısmen paralel bir dizi halinde, Arasta Sokağı'nın iki yanında 66, Torun Sokak'ta 4, Utangaç Sokak'ta 9, Kabasakal Caddesi'nde 7 ve yeni bulunan giriş bölümündeki 2 dükkanla birlikte bilinen dükkan sayısı 88 adettir (Küçükaya, 1992, s. 65). Deniz seviyesinden 27 ve 33 m. yükseklikteki iki kademeye oturan Arasta, caminin denize doğru kaymasını önleyecek istinat duvarları oluşturmaktadır.

İstanbul'da 17. yüzyıldan kalan tek üstü açık çarşıdır. Sipahiler ile ilgili eşyaların satıldığı dükkanlar 1912 yangınında harap olmuş ve daha sonra arasına giren yabancı binalar nedeniyle büyük ölçüde değişime uğramıştır.

1980'li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce eklerinden arındırılarak restore edilmiştir. Restorasyon işlemi sadece Arasta Sokağı ile çevresindeki dükkanları kapsamış, ilk tasarımda dükkan sıralarının üstünde yer alan ve kaynaklarda 'kubbeli odalar' olarak adlandırılan hücrelere ait kalıntılar, rekonstrüksiyonları için yeterli veri bulunmadığından arkeolojik kalıntı olarak korunmuştur (Ahunbay, 1993, s. 60). 1987'de halı ve kilim çarşısı olarak kullanılmıştır.

Bugün bir bölümü Büyük Saray mozaiklerinin in situ olarak sergilendiği mozaik müzesi olarak kullanılmaktadır. Dükkanlar turistik amaçlı satış birimleri olarak kullanılmaktadır.

Resim 4.7 Sultanahmet Külliyesi arastasına bir bakış.

- Hamam:

Büyük Saray kazısı sırasında yıkılması öngörülmüş fakat günümüze ulaşabilmiş bir yapıdır. 1912'de İshak Paşa Sarayı yangınında soyunma odaları yok olan altıgen planlı hamamın mermerleri sökülerek satılmıştır. 1970ler'de hamama bir aile yerleşmiş ve barınma amaçlı kullanılmıştır. Bugün örtü öğelerinin çoğu harap durumdadır. Yapının ayakta duran kısımları ılıklik, halvet, külhan ve haznedir (Ahunbay, 1993, s. 60).

- Darüşşifa:

17. yüzyılda İstanbul'da yapılan tek Darüşşifa yapısıdır. Revaklı bir avluyu çevreleyen kare planlı, kubbe ile örtülen 26 hücreden oluşur.

Sanayi Mektebi'nin yapılışı sırasında büyük müdahale görmüştür. Hücreleri ve revakları yıkılan yapının dış duvarına ve kuzeydoğusundaki basık kemerli kapısına dokunulmamış, revaklara ait bazı sütun ve başlıkları yerlerinde korunmuş ve bir bölümü de dönüştürülmüş olduğu iki katlı okulun girişinde kullanılmıştır.

- İmaret:

İnşaat defterlerinde 'İmaret-i Amire matbah ve kileriyle ve fırınıyla cümlesi bir yerde' olarak anılan imaret yapılarından mutfak dışındaki iki yapı, ara kat duvar ve ekleriyle, kapı ve pencere gibi yeni delikler açılarak zedelenmiştir. Bir bölümü yok olan İmaretin meydana en yakın olan yapısı pencereleri giriş ve güneydoğu cephelerinde yer alan, diğer duvarları sağır olan fırındır.

Mutfak müdahale görmeden günümüze kadar korunmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında külliye'nin güneybatısında yer alan yapılar değişiklik görmüştür.

Külliye'nin Hippodrom'a açılan cephesinde bulunan iki mahzen de Sanayi Mektebi yerine yapılan Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti binasının altında kalmıştır.

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü yapımında da külliye'nin dükkanları ortadan kaldırılmıştır.

4.4.2 Sivil Yapılar

4.4.2.1 Hippodrom

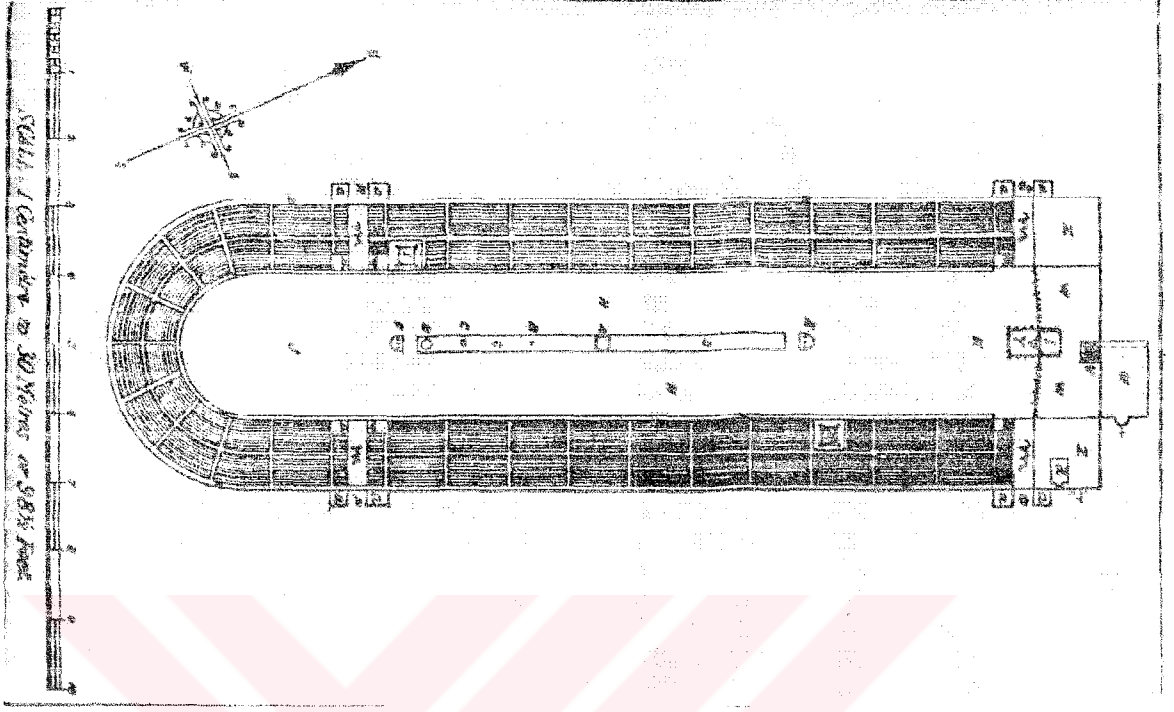
Yeri	: İbrahim Paşa Sarayı ve Sultanahmet Camisi arasında, Alman Çeşmesi'nin bulunduğu bölümden güneybatı doğrultusu boyunca uzanan alanda yer alır.
Yapılış Tarihi	: Septimus Severius Dönemi
Yaptıran	: Septimus Severius
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Hippodrom, toplumsal buluşma, spor, politika ve eğlence alanı
Günümüzdeki Durumu	: Kalıntı

İmparator Septimus Severius'un kenti işgalinden sonra, Byzantion'da birçok yapı ile beraber, dioskur heykelleriyle süslenmiş Hippodrom'un inşaatına - antik Byzantion'un dışında bahçe olarak kullanılmakta olan bir arazide - başlanılmıştır. Ancak imparatorun ölümüyle inşaat yarım kalmıştır.

İmparator Constantinus döneminde (324 - 337) şehrin yeniden inşası hareketleri başlamıştır. Bu dönemde 'Nea Roma' olarak anılan kentte yeni bir Roma kurmak isteğiyle Roma'daki Circus Maximus modeline göre Hippodrom genişletilmiş ve yapımı bitirilmiştir. Toplam 100.000 kişi alabilecek şekilde tasarlanan Hippodrom, bir toplumsal buluşma, spor, politika ve eğlence alanıdır (Kuban, 1996, s. 77).

Doğan Kuban'a göre 420 - 450 m. uzunluğunda ve 117 - 123 m. temel genişliğinde (Kuban, 1996, s.78), Müller Wiener'e göre 420 - 440 m. uzunluğunda ve 117 - 125 m. genişliğinde (Müller - Wiener, 2001, s. 64), Ali Muslubaş'a göre 480 m. uzunluğunda ve 120 m. genişliğinde (Muslubaş, 1979, s. 43), İnciciyan'a göre 150 x 250 adım (Muslubaş, 1979, s. 43), Verona'lı rahip Panvinio'ya göre 370 m. uzunluğunda ve 120 m. genişliğinde (Yücel,

1966, s. 84), Grosvenor'a göre 440 m. uzunluğunda ve 130 m. genişliğinde (Muslubas, 1979, s. 40) olan yapı güneybatısındaki Sphendone ile tamamlanmıştır.

Şekil 4.15 Hippodrom planı, E. A. Grosvenor, 1895.

Yarım daire biçimindeki Sphendone'un arazisinin aniden alçalması sonucu yapının tonozlu galeriler olan kütsel bir altyapı üstüne oturacak şekilde tasarlanması kararlaştırılmıştır. Günümüze ulaşan bu bölüm, Roma dönemine ait surlardan sonraki en etkili kalıntıdır (Kuban, 1996, s. 78).

Petrus Gyllius, Hippodrom ile ilgili şu tasviri yapmaktadır:

“ ... Hippodrom'un uzunluğu iki stadionu geçer, eni bir stadiondur, yüzeyi bütünüyle yataydır ve bu insan emeği ürünü değil, doğal yapı sonucudur. Hippodrom'un Marmara'ya bakan orta bölümü, üç tarafında eğimli yamaçlarla çevrilidir ... Marmara'ya bakan tarafı ise, sadece baş aşağı bir inişe sahip değil, aynı zamanda elli ayak kadar yükseklikte bir uçurum halindedir. Nitekim, Hippodrom'un tüm cephesi, altta inşa edilen kemerler üzerinde yer alır, bu da onun düz bir tabana oturmasını sağlarken, seyirciye güzel bir Marmara manzarası sunar: Hippodrom'dan sadece gemiler değil suda takla atan yunuslar da görülür. Hippodrom'un kuzey tarafında bir kaç yıl öncesine kadar yerinde duran basamaklar İbrahim Paşa tarafından sarayının yapımında kullanılmak üzere yıkıldı ...” (Gyllius, 1997, s. 42).

İki kademeli olarak tasarlanan yapı Doğan Kuban'a göre 60 - 100.000 kişilik, Müller Wiener'e göre 30.000 kişilik, Erdem Yücel'e göre 40 - 100.000 kişilik oturma kapasitesine sahiptir. Yapı yaklaşık 80 m.'lik geniş bir arenayla güneybatı - kuzeydoğu yönünde Mese'ye kadar ulaşarak çok katlı büyük bir bina giriş kapısı ile sonlandırılmıştır. Hippodrom ve oturma yerlerine yan cephelerden de girilebilmektedir (Müller - Wiener, 2001, s. 64).

Yapının güneydoğu kısmının ortasında, arena seviyesinde sütunlarla çevrili bir galeri yer almaktadır. Bu arenanın üstünde oturma yerlerinden ayrılmış olarak yine Roma örneğine göre yapılmış olan - kapılar ve büyük bir merdivenle Büyük Saray'ın diğer bölümlerine bağlanan - Cathisma* yer almaktadır. Arenanın ortasında ise Constantinus'un yeni başkentini süsleyebilmek için Roma kentlerinden getirdiği yaklaşık 60 heykelin sıralandığı alçak bir duvar (spina) yapılmıştır.

Meydana salıverilen hayvanların tribünlere geçmemeleri için ilk zamanlarda meydanla tribün arasına derin hendeklerin kazıldığı bilinmektedir (Konyalı, 1942, s. 11).

Hippodrom 4. yüzyıldan itibaren sadece araba yarışlarının, hayvan avının ve pandomim oyunlarının yapıldığı bir yer olmanın ötesine geçerek kent yaşamının en önemli parçası konumuna gelmiştir (Müller - Wiener, 2001, s. 65).

İmparator I. Theodosius döneminde (379 - 395) Hippodrom'un spinası üzerine Karnak'tan getirilen III. Thutmosis'e ait obeliskin büyük üst kısmı bir zafer anıtı olarak yerleştirilmiştir. Bundan sonra yapılan üst bloktaki kabartmalar I. Theodosius ve ailesiyle saray erkanını göstermektedir. Alt blokta da obeleskin dikilişini ve Hippodrom'daki oyunları gösteren kabartmalarla Yunanca ve Latince yazılar yer almaktadır. İmparator Arkadios döneminde (395 - 408) daha önce yangında tahrip olan Hippodrom'un oturma yerleri yeniden yapılmıştır. İmparator I. Anastios döneminde (491 - 518) çıkan halk ayaklanmaları sırasında Hippodrom yeniden zarar görmüş, ahşap oturma yerleri yanmıştır.

Gyllius, 5. yy.'daki Hippodrom'u; 'Dikilitaş, örme sütun ve tunç sütunun yer aldığı, Hippodrom'un ortasındaki doğru hat boyunca beş sütun daha vardır.' sözleriyle tasvir etmektedir (Gyllius, 1997, s. 78).

6. yüzyılın ilk yarısında spina üzerine porfir anıtlar yerleştirilmiştir (Müller - Wiener, 2001, s. 65). İmparator İustinianos döneminde Kathisma Sarayı ve Hippodrom'un yıkılmış yapıları yenilenmiştir (532).

* İmparator Constantinus'un Roma'da olduğu gibi imparatorların oyunları seyretmesi için yaptırdığı loca.

Tarihinden tam emin olunmamakla birlikte 551 veya 557 yılında gerçekleştiği düşünülen deprem Sphendone tonozlarında hasara yol açmıştır. Bu tehlikeli durum sonrasında Sphendone'un 24 penceresi kapatılarak mukavemeti artırılmış ve oluşan bu kapalı odacıklar sarnıç olarak kullanılmıştır (6. - 9. yy.). Yapıya destek amacıyla istinat duvarları yapılmış, bütün tonoz kısımlar, kubbeler ve geçitler sağlamlaştırılmıştır (Konyalı, 1942, s. 18).

10. ve 11. yüzyıllarda Hippodrom'un oturma yerleri fırtınalarda hasar görmüştür. 11. ve 12. yüzyıllarda en yüksek adli mercilerin bazı bölümlerinin Hippodrom alanında bulunduğu bilinmektedir (Müller - Wiener, 2001, s. 67).

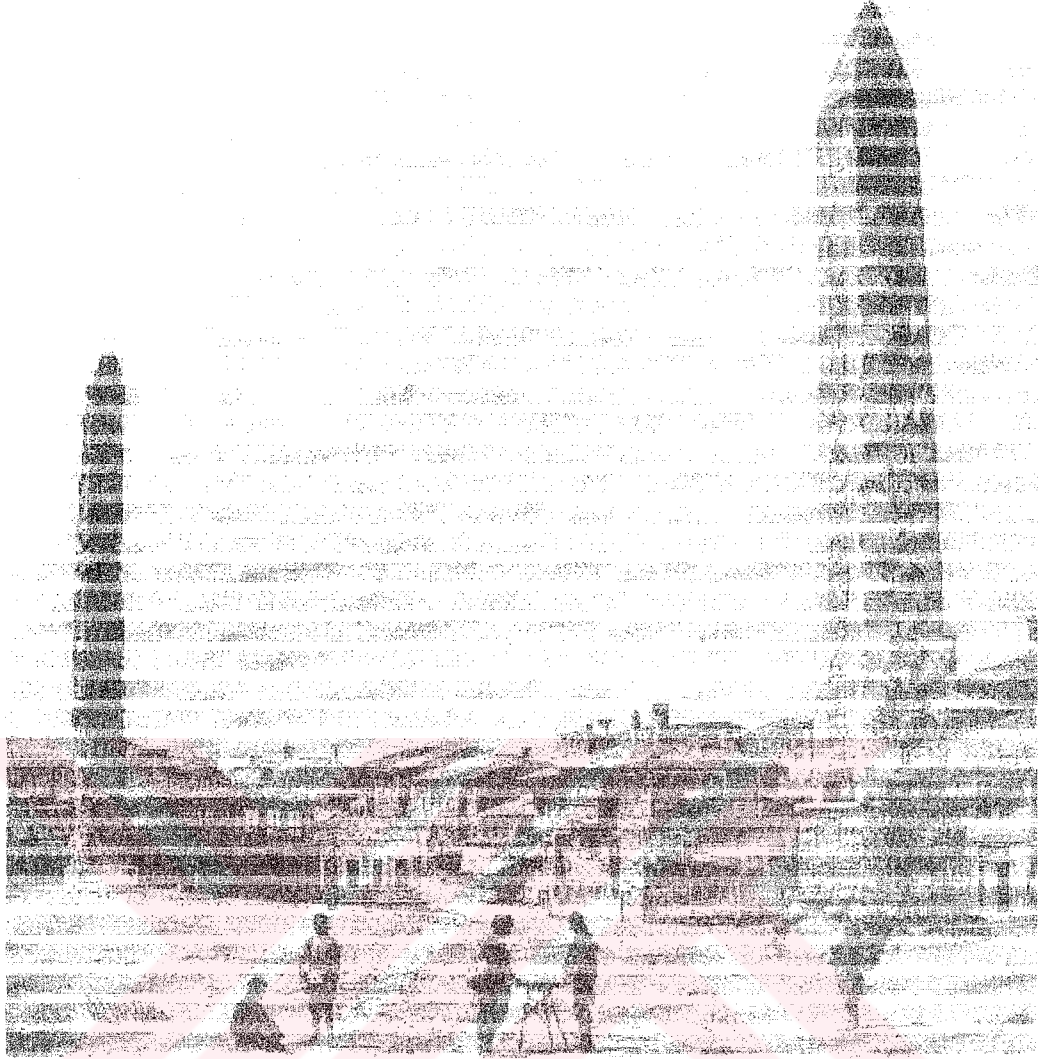
Latin egemenliği geleneksel bir kurum olan Hippodrom'un da sonu olmuştur. 1203 yılındaki Haçlı orduları istilası ve Latin kuşatmacıların çıkarttığı yangınlarda Hippodrom'un bazı tırbünleri çökmüştür.

12. yüzyılda Hippodrom'da depremler nedeniyle hasarlar oluşmuştur. 13. yüzyılda Paleologos halkı seyrek de olsa toplanmak için Hippodrom'u kullanmış bu alanda turnuvalar düzenlemiştir. Bu farklı fonksiyon yapısal değişikliğe yol açmış, eski Armatorion – Carcares'in üzerindeki platform – sarayın ileri gelen kadınları için tırbün olarak değiştirilmiştir.

Yapıya ait parçalar da zaman içerisinde kaybolmuştur . Sphendone'daki sütunların sayısı 37'den 24'e inmiş, yazıtlarla süslü bazı sütunlar da boyanmıştır (Müller - Wiener, 2001, s. 68). At Meydanı'nın ayakta kalmış duvarları 1508 yılındaki depremde büyük hasara uğramıştır.

Şekil 4.16 Osmanlı Dönemi başlarında Hippodrom.

Resim 4.8 1853 yılında At Meydanı ve Dikilitaş.

İbrahim Hakkı Konyalı Kanuni dönemindeki Hippodrom yapısı için şunları söylemektedir:

“Bir Türk ressamı tarafından yapılan ve elimizde bulunan bir resimden öğreniyoruz ki Kanuni zamanında meydanın yalnız cenup kısmında Sifendone'nin direkli revaklarından ancak bir kısmı ayakta kalmıştı.” (Konyalı, 1942, s. 21).

Hippodrom üzerindeki arkeolojik araştırmalar ilk defa 1918 yılında Dr. Wigant ile E. Mamboury tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1935 - 1938 yılları arasında J. H. Bakster grubu büyük saray mozaiklerini meydana çıkartmıştır. 1939 yılında Hippodrom'un kuzeybatısında yer alan hapisane binası yıkıldığı zaman üzerinde fresk parçaları bulunan bazı Bizans duvarları ortaya çıkınca, A. M. Schneider, burasının Hagia Euphemia'ya ait Martyrion olduğunu ileri sürmüştür. 1942 yılında A. M. Schneider ve R. Nauman başkanlığında yapılan araştırmalarda bu konu kesinlik kazanmıştır.

Bugünkü Tapu ve Kadastro Binası'nın arkasına rastlayan bölümde 1950 yılında Adliye Sarayı'nın temel hafriyatı sırasında bazı buluntulara rastlanılmış ve 1952 yılına kadar bu bölgede kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Bu araştırmalar sırasında İbrahim Paşa Sarayı'nın arkasına rastlayan bölümde temel duvarlarına rastlanılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Hippodrom kalıntıları üzerinde çeşitli ilave ve onarımların izlerine rastlanılsa da, moloz taşından yapılarak doğrudan doğruya toprak üzerine oturan gradenlerin ve aralarındaki tuğla ayakların Septimus Severius dönemine ait olduğu anlaşılmıştır (Yücel, 1966, s. 88).

Günümüzde Hippodrom'un Sphendone Bölümü kalıntıları görülebilmektedir.

Resim 4.9 1875 yılında Sultanahmet Meydanı.

4.4.2.2 Lausos Sarayı

Yeri	: Sultanahmet'te Divanyolu Caddesi ile Adliye Binası arasında, Antiochos Sarayı'nın Kuzeydoğusunda yer alır.
Yapılış Tarihi	: 415-420
Yaptıran	: Hadım Mabeynci Lausos
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Saray
Günümüzdeki Durumu	: Kalıntıları Divanyolu üzerinde Firuz Ağa Camisi'nin yakınında açık sergi alanı niteliğindedir.

415 - 420 yılları arasında hadım mabeynci Lausos tarafından, Antiochos Sarayı'na rakip olacak bir ihtişamlı, yaptırılan saray daha sonra imparatorluk mülkleri arasına katılmıştır.

Orijinal plana göre sarayın sekiz küçük nişle çevrilmiş daire şeklinde bir kabul holü (20 m. çapında) ve Hippodrom'a açılan yarım daire şeklinde bir revağı vardır. Giriş eksenini üzerinde yer alan daire şeklindeki salonun ardında, iki yanında apsis çıkıntıları olan küçük bir hol ve holün arkasında batı yönündeki apsisiyle 52.5 m. uzunluğunda, 12.4 m. eninde bir mekan bulunmaktadır. Kubbeli salonun, Antiochos Sarayı'nın 7. yüzyılda Hagia Euphemia Kilisesi'ne dönüştürülmesi sırasında - kiliseye eklenen gömüt odalarından birinin yapımından önce - yıkılmış olduğu kabul edilmektedir. İç mekanda antik devre ait, aralarında Athena, Afrodite, Hera ve Zeus plastiklerinin de bulunduğu, plastikler olduğu bilinmektedir (Yazıcı, 1992, s. 101).

Yapı 5 sıra tuğla grupları arasında yontma taş ile oluşturulmuştur. Yapının üst örtüsünün kubbelerle oluşturulduğu düşünülmektedir. Ana mekanın kubbesi duvarlara gizlenen payandalarla taşınmıştır.

Lausos Sarayı, Büyük Saray ve Constantinus Forumu arasındaki merkezi konumu yüzünden yangınlarda büyük zarar görmüştür. İlk olarak 461 yılındaki yangında zarar gören sarayın antik eserler koleksiyonu 476 yılındaki ikinci bir yangında tümüyle yanmıştır. Bu koleksiyonda, Knidos'tan gelen Afrodite heykeli, Samos'tan gelen Hera heykeli, Lindos'tan gelen Athena heykeli ile çeşitli mitolojik hayvan figürlerinin yer aldığı bilinmektedir (Berger, 1994, s. 198). Daha sonra onarılarak muhtemelen bir kısmı hastane olarak kullanılan yapı, 498, 512, 532 ve 603 yıllarındaki yangınlarda tekrar zarar görmüştür.

Holün arkasında yer alan dar ve uzun bölümün, sonraki dönemlerde çeşitli onarım faaliyetleri sırasında değişikliğe uğramış olduğu düşünülmektedir. Bu değişikliklerden biri koridorun iki ucuna eklenen üçer nişle uzatılması, diğeri ise ana bölme kaplayan tonozun yapılmasıdır. Sarayın giriş salonu ve bu dar mekan daha sonra bilinmeyen bir tarihte sarnıca dönüştürülmüş ve hem Bizans hem Osmanlı Dönemleri'nde sarnıç olarak kullanılmıştır. Saray'ın ne zamana dek ayakta kaldığı ve onarım çalışmalarının tarihleri bilinmemektedir.

Gyllius, saray ile ilgileri şunları yazmıştır:

“Lausos, birçok yazarın eserinde yer alan, kentün ünlü bir yeridir; çoğu yazar da, Büyük Theodosius'un oğlu Arcadius döneminde önemli görevler üstlenen Lausos adlı soylunun, ünlü anıtlarla süslediği konağı olduğunu anlatır...Lausos'ta çok sayıda heykel vardı; Kedrenos, bunlar arasında Lindos Athena'sının göze çarptığını söyler...” (Gyllius, 1997, s. 117).

Sarayın kalıntıları 1952 ve 1963'te yeni Adliye Sarayı'nın yapımı ve çevre yollarının düzenlenmesi sırasında ortaya çıkarılmıştır. Sarayın kuzeyinde bulunan küçük bölmelerin Mese'nin üzerinde sıralanmış olan dükkanlar oldukları kabul edilmektedir (Berger, 1994, s. 199).

Kalıntıları divanyolu üzerinde Firuz Ağa Camisi'nin yakınlarında halen görülmektedir. Değerlendirme projeleri yapılmış olsa da henüz uygulamaya dönük etkinlikler yoktur.

Resim 4.10 Günümüzde sarayın kalıntıları.

Resim 4.11 Günümüzde sarayın kalıntıları.

4.4.2.3 Magnaura Sarayı (Magna Aula - Divanhane)

Yeri	: Büyük Saray ile Ayasofya arasında Augusteion Meydanı'na bakan Fossatti'nin yapmış olduğu Adliye Sarayı çevresinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: İmparator Constantinus Dönemi
Yaptıran	: İmparator Constantinus
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Saray
Günümüzdeki Durumu	: Yapı mevcut değildir.

Dairevi şekilde sonlanan bir orta ve iki yan neften oluşan bazilika planlı bir yapıdır. İç mekanında altın ve gümüş ağaçlarla bir doğa taklidine gidilmiştir. Yan neflerin kadınlara ayrılmış olduğu bilinmektedir. Altı adet mermer sütunlu kapı ile meydana açılmaktadır (Yazıcı, 1992, s. 103). Yapıda taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Zaman içinde yok olan yapının zemin taşları Darülfünun olarak inşa edilen Adliye Nezareti'nin temel hafriyatı sırasında çıkartılmıştır. Bu hafriyatta İmparatoriçe Eudoksia'nın heykel kaidesi de bulunmuştur.

Günümüzde saraya ait kalıntı mevcut değildir.

4.4.2.4 İbrahim Paşa Sarayı

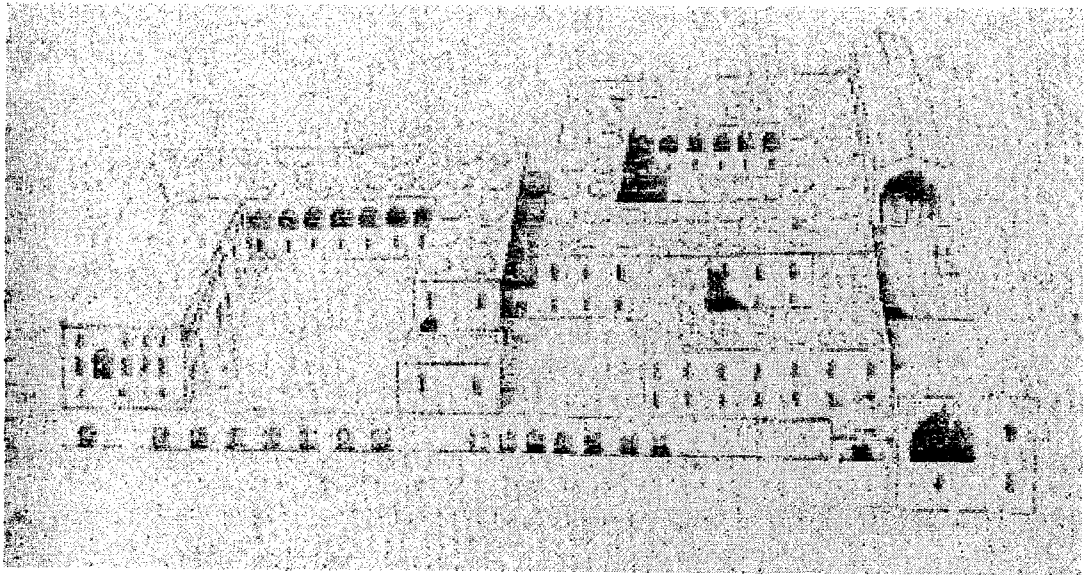
Yeri	: Sultanahmet Camisi'nin kuzeybatısında yer alır.
Yapılış Tarihi	: II. Beyazıt döneminde yapılmış olmakla birlikte yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir.
Yaptıran	: İbrahim Paşa
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Saray
Günümüzdeki Kullanımı	: Müze

At Meydanı'nın batısında çok sağlam yapıldığından günümüze kadar ulaşmış olan sarayın yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle beraber Solakzade tarihinden II. Beyazıt Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir.

1520 tarihli bir tamire ait vesikadan bu tarihten önce yapının varolduğu anlaşılmaktadır. Dönemin bölgede yapılan en meşhur saray yapısıdır.* Sultan sarayları dışında bu boyutta ve özellikle de 16. yüzyıldan günümüze kalan tek eserdir. İbrahim Paşa saray yapısını hem ikametgah hem de resmi makam olarak kullanmıştır.

Birinci kısımdaki avlu 1908 yılında yapılan Tapu ve Kadastro Binası'nın arkasında kalan bölümdür. 1820 yılından önce bu bölümün iç kısmına Defterhane binası inşa edildiği için avlu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Birinci avlunun bir cephesi meydana açıktır. Avlunun sol ve sağ yanındaki iki kapı ile saraya giriş sağlanmaktadır. Mevcut minyatürlerden ve bunları destekleyen yabancı kaynaklardan, solda yüksekteki kapıya çıkan bir at merdiveni olduğu anlaşılmaktadır (Atasoy, 1972, s. 80). Bu kapı sarayın ikinci avlusuna açılmaktadır. Günümüzde merdiven mevcut olmamakla birlikte sol taraftaki kapı eski Defterhane binasındaki aydınlıkta, sağ taraftaki kapı ise içinde Defter-i Hakani Emni Server adında bir kişiye ait türbe bulunan küçük avlunun sağ tarafında bulunmaktadır.

Birinci avludan daha yüksek seviyede bulunan ikinci avlu sarayın en önemli kısmıdır. Mevcut kot farkından dolayı Divanhane ile ikinci avlunun meydana bakan kısmı istinat galerisi üzerine inşa edilmiştir. Beşik tonozlu birimlerden oluşan bu galeri kemerlerle iç kısımdan birbirlerine ve meydana açılmaktadır. Bu birimlerin dükkan olarak kullanıldıkları tahmin edilmektedir (Atasoy, 1972, s. 87). Tonoz payelerinin bir bölümü Hippodrom kademe kalıntılarına oturmaktadır.

Şekil 4.17 İbrahim Paşa Sarayı perspektifi; Sedat Çetintaş (Atasoy, 1972, s.75).

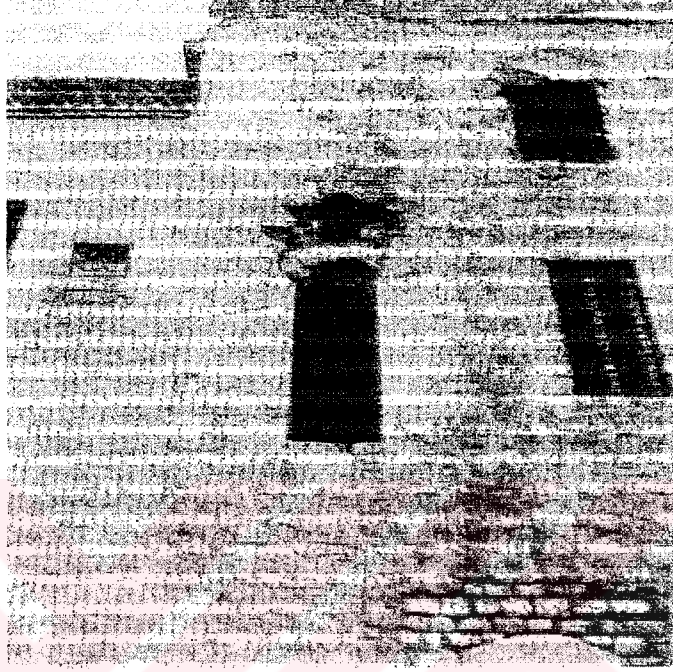
* Meydanın çevresindeki diğer başlıca saray ve konaklar; Siyavuş Paşa Sarayı, Mehmet Paşa Sarayı, Sadrazam Sinan Paşa Sarayı, Ahmet Paşa Sarayı, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Sarayı olarak bilinmektedir.

Şekil 4.18 Baron de Bussiere'ye ait İbrahim Paşa Sarayı gravürü.

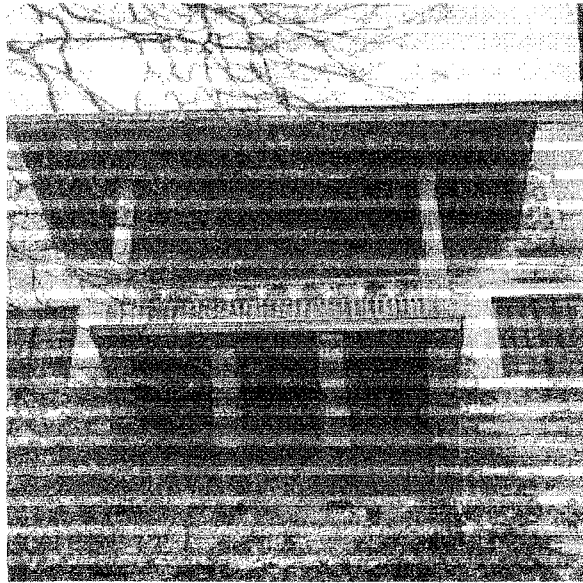
İkinci avlunun meydana açılan tarafında, duvar üzerinde, meydandaki eğlence ve gösterilerin seyredilebilmesi amacı ile ahşap olduğu tahmin edilen kafesli bir galeri yapılmıştır. Saray önünde yapılan şenliklerde görülen bu kafesli ahşap galeri günümüzde mevcut değildir. İkinci avlunun üç tarafını çevreleyen zemin katı oluşturan tonozlu mekanlar, çepeçevre birbirine açılan koğuşlar halindedir. Zemin katın avlu üzerinde güney bölümünde olan tonozlu bölmeler birer pencere ile avluya açılırlar. Avlunun kuzey bölümündeki dördüncü birim birinci avludan ikinci avluya geçiş için düzenlenmiştir. İkinci avlu batı ve kuzey yönünde; zemin katın üzerinde yer alan tonozlu ve kubbeli odalarla, onların önündeki kubbeli revaklarla çevrilmiştir. Pencere ve kapı ile revaklara açılan odalarda ocaklar mevcuttur. Bazı odalar aralarında kapılarla birbirlerine bağlanmıştır. Avlunun batı bölümündeki odalar tonoz; kuzey bölümündeki odalar ise kubbelerle örtülmüştür. Hükümdarın meydana yapılan eğlenceleri seyrettiği Divanhane, saray ve ikinci avlunun güneyinde, 26.33 x 18.32 m. boyutunda ve üzerinde şahnişin bulunduğu bölümdür. Cephesinde eşit aralıklarla sıralanmamış dörtlü iki sıra pencere sistemi vardır. Kemerli-ahşap dikmeler ile iki uzun bölüme ayrılan Divanhane'nin avluya bakan kısmı sokak tarafındaki kısmından daha dardır. Buradaki pencere düzeni ahşap dikmelerin sistemine uygun yapılmıştır.

Dış Divanhane'nin sokak tarafında bulunan kapının varlığı, Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinden de anlaşılacağı üzere sarayın duvarına bitişik bir ek yapının varolduğunu göstermektedir. Bu yapının varoluşu sarayın hela kısmı ve su yolu tesisatına ait bir ize rastlanamamasının nedenini ortaya çıkarmaktadır (Atasoy, 1972, s. 115).

Resim 4.12 İbrahim Paşa Sarayı tesisat bölümü bağlantı kapısı (Atasoy, 1972, s.115).

Dış Divanhane'ye bir kapı ile bağlanan, büyük ziyafetler verilebilecek büyüklükteki İç Divanhane, sokak cephesi üzerindeki ve avlu tarafındaki pencereler ile aydınlanmaktadır. İç Divanhane ve Dış Divanhane kendi içlerinde bağımsız birer daire şeklindedir.

Resim 4.13 İbrahim Paşa Sarayı Şah-nişin.

Üçüncü avlunun üç tarafı, yaklaşık olarak eşit büyüklükteki kubbeli odalar ve önlerindeki revaklar ile çevrilidir. Doğu ve kuzey bölümdeki odalar bağımsız olup birer kapı ve pencere ile revaklara açılmaktadır. Güney bölümdeki odalar ise aralarındaki kemerler ile birbirlerine bağlanarak dört kubbe ile örtülü uzun bir mekan oluşturmaktadır. Önlerindeki revakta ise zemin kat ile üst katı birbirine bağlayan merdiven yer alır.

Üçüncü avlunun arkasında bulunan 27 x 29 m. boyutlarında olan dördüncü avlu, 1939 yılında İstanbul Adliye Sarayı inşaatı sırasında yıkılmıştır. Bu bölümü üçüncü avlu olarak adlandıran ve o dönemde sarayın rölövesini hazırlayan Sedat Demirtaş, sarayın bu bölümü ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“...Üçüncü avlu ise binanın arka tarafına, yani garp tarafına isabet eden kısımdadır ki harem dairesi olduğunu şimdiden tahmin ettiğim bu avlu oldukça büyük, yani 27.0 x 29.0 metre ebadındadır...” (Atasoy, 1972, s. 143).

Sarayın dördüncü avlusunu çeviren kısmının kuzey duvarına bitişik, büyük ve yüksek, dıştan sivri bir çatı ile örtülü olan ve dördüncü kısım ile birlikte yıkılan bölüm ile ilgili olarak Sedat Demirtaş ‘ın Sinan’ın ilave ettiği ahır kısmı olduğu görüşü yeterli incelenecek veri olmamakla birlikte pek kabul görmemektedir (Atasoy, 1972, s. 143).

İkinci ve dördüncü avluların arasında iki katı da kemerlere dayanan beşik tonozlarla örtülü uzun birimlerden oluşan Hazine bölümü yer almaktadır. İki avlu arasındaki boşluğu dolduran birimlerden üst kattakiler, tonozların tepelerine açılmış fenerler ile aydınlanmaktadır. Bu fenerlerin altlarına rastlayan yerlerde ise döşemede yapılan dikdörtgen delikler aracılığı ile fenerlerden gelen ışık alt kata ulaşmaktadır. Bir sıra halinde dizili olan aydınlık fenerlerinin en batıdakinin içinde yükselen dönel merdiven, İbrahim Paşa Sarayı’nın kule merdivenidir. 1602 yılında Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa’nın İbrahim Paşa Sarayı’ndan isyancıların ellerine düşmeden kaçışını anlatan kaynaklarda Yemişçi Hasan Paşa’nın kıyafet değiştirerek iki hizmetkârı ile beraber sarayın Peykhane tarafındaki kule kapısından kaçtığını bildirmesi ve Matrakçı Nasuh’un minyatürlerinin bunu desteklemesi bu görüşü doğrulamaktadır (Atasoy, 1972, s. 148).

İbrahim Paşa Sarayı, tarihi belgelerden anlaşılacağı üzere açıklanan bölümlere oranla çok daha büyüktür ve çok daha geniş bir alanı kaplamaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan 1520 tarihli ‘İbrahim Ağa Hazretleri’nin Saadethaneleri Tamir ve Termimi hakkındaki vesikadan anlaşılacağı üzere İbrahim Paşa Sarayı Binbirdirek Sarnıcı’na kadar uzanan geniş bir arazide yer alan çok büyük bir saraydır.

1699 yılında İstanbul'a gelen Lehistan elçisinin bin kişilik maiyeti ile İbrahim Paşa Sarayı'nda misafir edilebilmesi de sarayın büyüklüğü hakkında fikir vermektedir (Atasoy, 1972, s. 159).

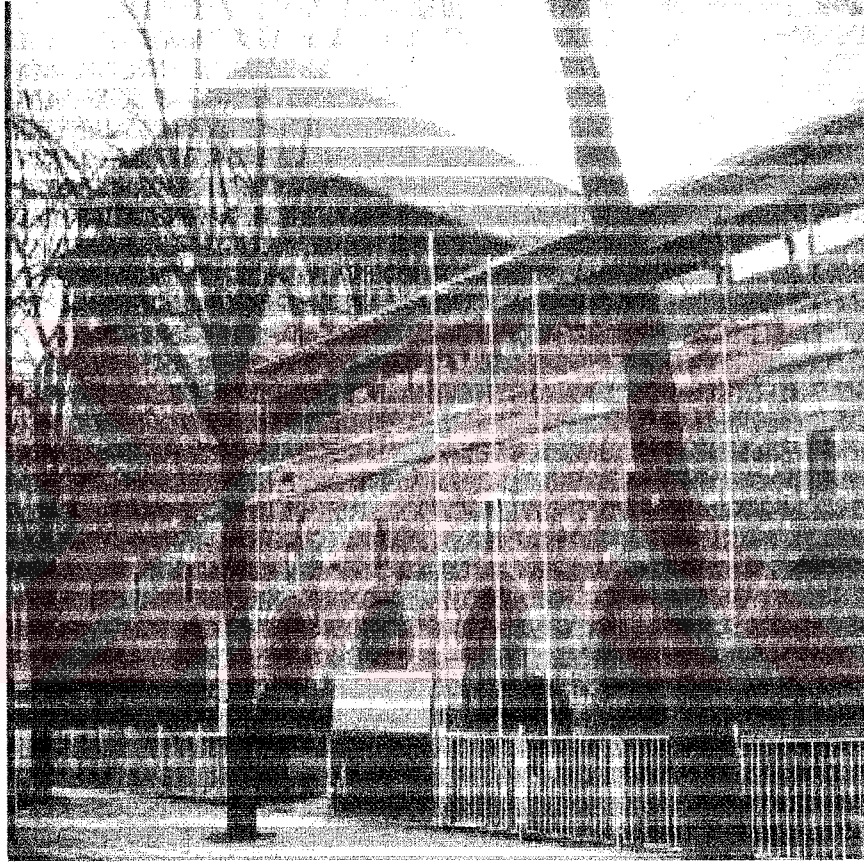

Şekil 4.19 Matrakçı Nasuh'a ait İbrahim Paşa Sarayı minyatürü.

İbrahim Paşa Sarayı'nın mevcut kalıntısında mutfak, hela, hamam, fırın gibi kısımların izine rastlanamamıştır. Hamam ve fırınların Binbirdirek Sarnıcı'na uzanan kısımlarında yer alması gerekmektedir. Sarayın çeşitli işlerde kullanılışı sırasında hamam, fırın, mutfak ve helaların izleri yok olmuştur (Atasoy, 1972, s. 162).

I. Ahmed devrinde esaslı bir tamirden geçirilen, birçok yangın ve depreme maruz kalan İbrahim Paşa Sarayı'nın gerek tamir ve gerekse yeni ilave kısımların yapımında Mimar Sinan'dan başka Hassa baş mimarı olan Acem Ali, Hasan Ağa, Mehmed Ağa çalışan en ünlü mimarlardır.

Köşk ve kasırlar içinde en çok görsel malzemeye yer verilen yapıların başında gelen bu sarayın önüne İbrahim Paşa'nın Budapeşte'den ganimet olarak getirdiği üç sütun* diktirtilmiştir. Ancak bu üç sütun İbrahim Paşa'nın 1536'da devrilmesinden sonra kaybolmuştur. Bu tarihten sonra saray hazine-i hümayuna geçen ve sonradan bir bölümü ayrılarak 17. yüzyıla kadar acemi oğlanlar ocağı olarak kullanılan yapı; At Meydanı Sarayı, Mehterhane Kasrı ya da Köşkü, Çadır Mehterleri Kasrı, Hıyamiye Kasrı gibi pek çok adla anılmıştır.

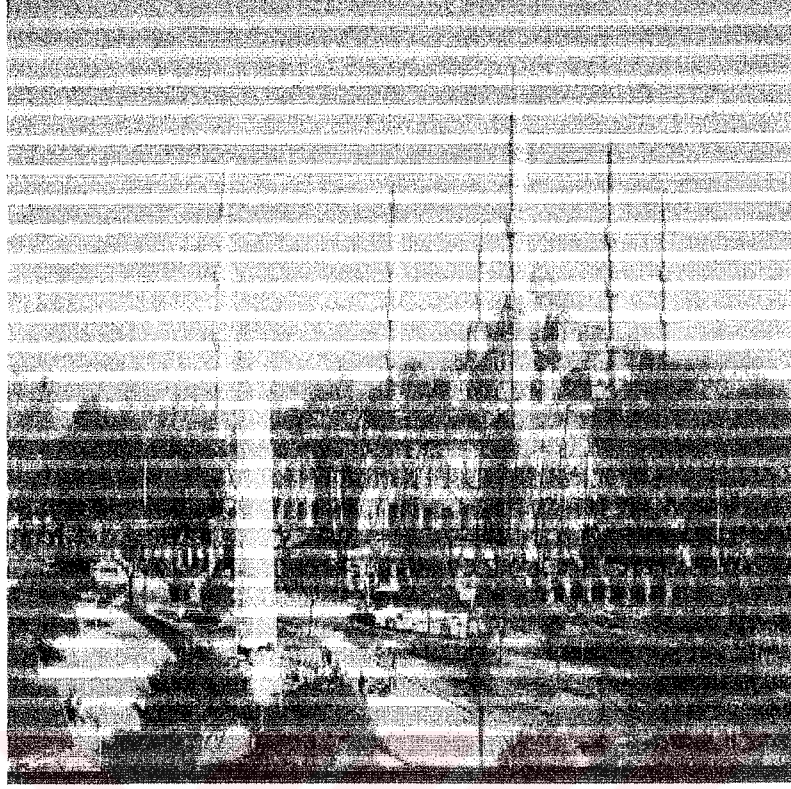

Resim 4.14 Günümüzde İbrahim Paşa Sarayı.

İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra yapının bazı bölümleri özgün bezemelerin, ilginç mimarlık öğelerinin yitirilmesine neden olan, arslanhane, tımarhane, karhane, defterhane, maliye evrak hazinesi, milli müdafaa evrak hazinesi, kolordu ambarı, genel hapishane, adliye arşivi, askerlik şubesi gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır.

1983 yılında Türk İslam Eserleri Müzesi olarak hizmete giren Saray'ın bölümleri onarılmıştır (Sözen, 1990, s. 23).

* Herakles, Diana ve Apollon'dan oluşan tunç heykel grubu.

Resim 4.15 İbrahim Paşa şah-nişinden meydana bakış.

4.4.3 Dikilitaşlar

4.4.3.1 Million Taşı

Yeri	: Ayasofya Meydanı'nda, Ayasofya'nın batısında yer alır.
Yapılış Tarihi	: Constantinus Dönemi, 324 yılından kısa bir süre sonra
Yaptıran	: İmparator Constantinus
Günümüzdeki Durumu	: Oldukça yıpranmış durumdadır ve zemini mevcut kottan aşağı kalmış, etrafı çevrili bir şekilde yerinde sergilenmektedir.

İmparator Constantinus döneminde, Ayasofya'dan önce yapılmış olan büyük bazilikanın girişinin olduğu yerde, yapılan anıtsal dört ayaklı bir kemer yapısı (tetrapilon) dır. Bu yapı Agora'nın içinde yer almakta, hem kentin anayolunun çıkış noktası hem de imparatorluğun dört tarafına giden bütün yolların başlangıcıdır. Kentin ana caddesi - zafer yolu - olan Mese de Million'dan başlamaktadır. İmparatorluğun belli başlı merkezlerinin başkente uzaklığı bu mil taşına kaydedilmiştir.* Uzaklık ölçümü Roma'da ve başka yerlerde olduğu gibi mil taşından değil, şehrin surlarında bulunan kapılarından başlanarak yapılmıştır (Berger, 1994, s. 461).

* 1 Roma Mili = 1.480 m.

Kare taban üzerinde yükselen, dört kemerle taşınan, merkezi kubbeli bir yapıdır. Bazı kaynaklar Million Taşı'nın, taşlarla döşenmiş bir yüzey üzerinde kurulduğunu ve şimdiki Yerebatan Sarayı'nın üstündeki Basilica Stoa'nın önünde bulunduğunu yazmaktadır (Berger, 1994, s. 461).

Petrus Gyllius Million Taşı'na ilişkin şu bilgileri vermektedir:

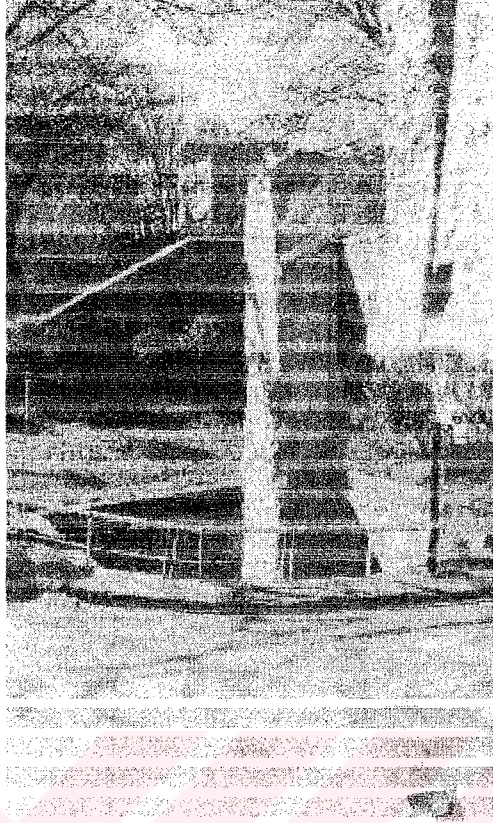
“Altın Million, tüm varış noktalarına olan yol boyunun başlangıcına işaret eden yaldızlı sütundur. Plinius, başlangıç noktasını gösteren mil taşının, Roma Forumu'nun başına dikildiğini söyler; İstanbul mil taşının (Million) Roma'dakinin benzeri olup olmadığını hiçbir Yunanlı yazar açıklamadığı gibi adını bilen de yoktur, sadece eski haliyle anılır ve tepesinde yer alan heykellerden söz eden birkaç yazar bulunur...Million'un arkasında, erkek görünümünde altın kaplama bir heykelle, bir fil ve bakıcısının heykellerinin dikili olduğu...üzerinde yazılı olan şu dizeler günümüze ulaştı:

Göğün ortasında ışıldayan başka bir güneş gibi
doğudan yükselen, Theodosius, ölümlüler için
uğurlu yıldız ve ayaklarının altında
sonsuz büyüklükte yeryüzüyle okyanus olan;
her tarafı ışıltılı, zırhlı başlıklı, yüce gönüllü,
tutuyorsun, titrese de, kolaylıkla, görkemli savaş atını” (Gyllius, 1997, s. 114).

Bazı tarihçiler Million'un 5. ve 6. yüzyıllarda Pagan tapınağı olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Orta Bizans dönemlerinde (8 - 12. yy.) imparatorluk törenleri Million'un çatısı altında yapılmıştır.

1268'de mülkiyeti Ayasofya Kilisesi'ne devredilen Million Taşı'nın, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde sağlam bir şekilde yerinde durduğu düşünülmektedir.

Taşa ait kalıntılar 1957 yılında ortaya çıkartılmıştır. Yapılan araştırmalar, taşın Bizans'ın en önemli caddesi Mese üzerinde olduğunu ve caddenin tam bu noktada güneydoğuya, Büyük Saray'a veya sarayın hemen kuzeyine yöneldiğini göstermektedir (Berger, 1994, s. 461).

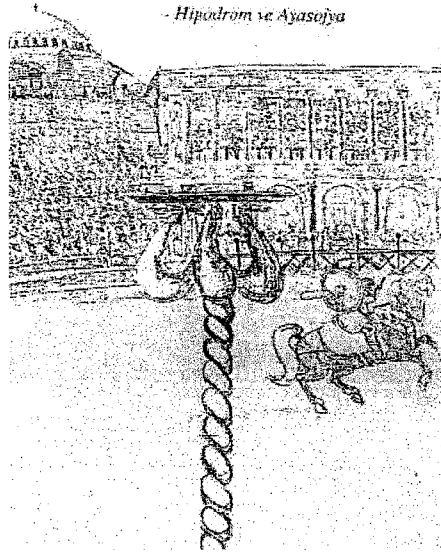

Resim 4.16 Günümüzde Million Taşı.

4.4.3.2 Yılanlı (Burma) Sütun

Yeri	: Sultanahmet Meydanı, Hippodrom'un spinası üzerinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: Helenistik Dönem (M.Ö. 497)
Yaptıran	: İmparator Constantinus getirtmiştir.
Günümüzdeki Durumu	: 5.30 m.'lik kısmı mevcut olup, zemini mevcut kottan aşağıda olup, etrafı çevrili şekilde sergilenmektedir.

Eski Yunan medeniyetine ait olan bronz sütun, Yunanlıların Persler'e karşı kazandıkları Plataca zaferinin (M.Ö. 497) hatırası olarak yapılmıştır. IV. Yüzyılda İmparator I. Constantinus tarafından şehri güzelleştirmek için Delphi Apollon Mabedi'nden söktürülerek İstanbul'a getirilmiştir. Sütunun alt kısmındaki yazıtlarda, 31 Grek kavminin Pers savaşlarından sonra bu sütunu anıt olarak Delphi'ye diktikleri ve Constantinus'un da Constantinopolis'e getirttiği ifade edilmektedir.

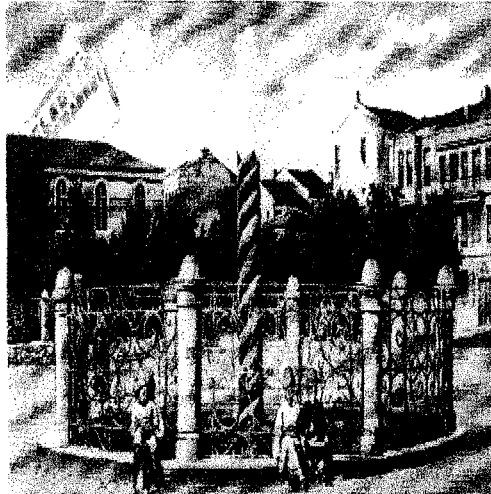

Şekil 4.20 Bizans Dönemi Burmalı Sütun.

29 adet burmadan oluşan sütunda, burmalar üzerinde birbirine sarılmış 3 yılan başı mevcuttur. Yılan başları 8 m. yüksekliktedir. 6.5 m. yükseklikte birbirine sarılmış olan yılan başları birbirlerinden ayrılmaktadır.

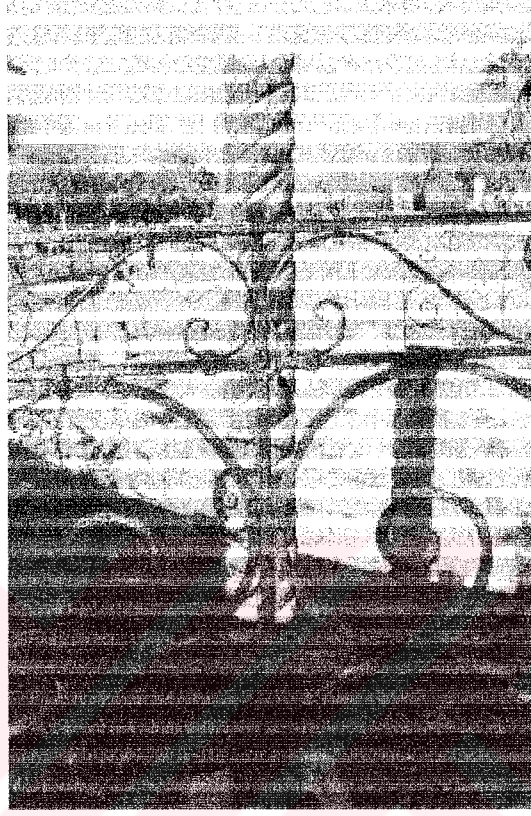
Kaide mermerden, burmalar tunçtan yapılmıştır. Yılan başları üzerinde bulunduğu tahmin edilen sehpa veya vazoların ise altın olduğu bilinmektedir (Yazıcı, 1992, s. 174).

16. yüzyıla kadar tamamı gelmiştir. 1700 yılında artık Burma Sütun olarak adlandırılan Yılanlı Sütun'un o döneme kadar yanmış olan yılan başları düşmüştür. Uzun yıllar oyuk sütun batıl inançlar sonucu halk tarafından küçük taşlarla doldurulmuştur (Müller - Wiener, 2001, s. 69).

Şekil 4.21 1800lerin sonunda Burmalı Sütun.

1856 yılında yapılan arkeolojik kazılarda Pers savaşı anısına dikilen sütunda, savaşa iştirak eden 31 Yunan şehrinin adlarının kitabede yazıldığı olduğu görülmüştür. Günümüzde 5.30 m. yüksekliğindedir. Yılan başlarından birinin bir parçası Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Resim 4.17 Günümüzde Burmalı Sütun.

4.4.3.3 Dikilitaş (Theodosius Dikilitaşı)

Yeri	: Hippodrom'un spinası üzerinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: 390 yılında İstanbul'a getirtilmiştir. M.Ö. 1498
Yaptıran	: İmparator Theodosius getirtmiştir. Firavun III. Tutmosis
Günümüzdeki Durumu	: Kaidesindeki birkaç çatlak ve yer yer kabartmaların bozulması dışında iyi durumda olup, zemini mevcut kottan aşağıda, etrafı çevrili olarak yerinde sergilenmektedir.

Meydanın en eski anıtı olan ve halk dilinde Dikilitaş olarak bilinen 3500 senelik obelisk, Firavun III. Tutmosis* tarafından Hierapolis'te diktirilmiş, Nil nehrinden gemiye yüklenerek, Marmara denizine, sahilden de kaydırılarak şimdi bulunduğu yere getirilmiştir.

İmparator Theodosius tarafından 390 yılında İstanbul'a getirilmiştir (alttaki mermer kaide bu dönemde yapılmıştır). Taş, Roma Devri'ne ait kaidesindeki Latince yazıya göre otuz günde, Yunanca yazıya göre ise otuz iki günde dikilmiştir (Özbay, 1962, s. 11).

Dikilitaş, dört köşeli, pembe renkte, 18.54 m. ve kaidesi ile 24.87 m. yüksekliğinde, yekpare granittir.

Alt kaidesi mermer olan taşın zirvesindeki resimde, güneş tanrısı Amon - Ra'nın önünde diz çöken Mısır Firavunu III. Tutmosis, kuzey yönündeki kabartmalarda Hippodrom'un locasında İmparator Arcadius ile eşi, batıdakilerde çocuklarıyla bir oyun seyredirken I. Theodosius, güney yönündekilerde de I. Theodosius iki oğlu ve Valantian'la koşuları seyredirken gösterilmiştir.

Resim 4.18 Günümüzde Dikilitaş.

* Firavun, Hz. Musa'yı yüzen kundağı içinde Nil nehrinden kurtaran Prenses Hatşepsut'un ikinci kocasıdır.

Dikilitaş'ın batı yüzünde şu epigrama yazılıdır:

Yerde serilmiş yatan bu dört yüzlü sütunu,
sadece İmparator Theodosius kaldırmaya cesaret etti,
görev verdi Proklos'a ve bu kocaman sütun,
otuz iki günde büyük çabayla dikildi.

Doğu yüzünde de Latin harfleriyle şu epigrama yazılıdır:

Eskiden güçtü dingin efendilere boyun eğmek,
emredildi, yıkıcı tiranlara üstün gelmek,
her şey Theodosius'un önünde eğilir ve onun
ebedi soyunun; böylece otuz üç günde yenildi
sütun ve Vali Proklos tarafından göklere yükseltildi (Gyllius, 1997, s. 75).

Taş sütunun ucundaki tunç küre bugün yerinde değildir. Kaidesi çukurda kaldığından etrafı demir parmaklıkla çevrilmiştir.

Resim 4.19 Günümüzde dikilitaşın çukurda kalan kaidesi.

4.4.3.4 Örne Sütun (Constantinus Sütunu - Colossus)

Yeri	: Sultanahmet Meydanı, Hippodrom'un Spinası üzerinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: 911 - 959
Yaptıran	: VII. Constantin Porphyrogenetos
Günümüzdeki Durumu	: Tunç kaplamaları sökülmiş, zemini mevcut kottan aşağıda kalmış olup etrafı çevrili biçimde sergilenmektedir.

25 m. yüksekliktedir. Üzeri tunç levhalarla kaplıdır ve bunlarda I. Basileos'un zaferleri resmedilmiştir. Daha sonra bu levhalar sökülüş, 57 yıllık Katolik Latin Krallığı namına bastırılan paralar için kullanılmıştır. Sütunun üzerinde tunç bir küre bulunmaktadır. Küre ile beraber sütunun yüksekliği 32 m.'yi bulmaktadır.

Kaidesindeki, içerisinde Constantinus'un de ismi okunan mermer kitabesinden, V. yüzyılda Rodos'ta bulunan büyük bir abideden daha gösterişli bir eser meydana getirmek için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Petrus Gyllius, 15. yüzyıla ait sütunla ilgili şu izlenimi yazmaktadır:

“ ... kaidesinde de görülen deliklerden anlaşılacağı üzere, sütunun demirle birleştirilmiş tunç levhalarla kaplı olduğunu söylemek daha yerinde olur. Deliklere demir çubuklar sokulmuş, bunlar kurşun dökülerek sağlamlaştırılmıştı. Şimdi, tunç kaplaması yağmalanmış olan sütun, bir taş yapı olarak barbarların açgözlülüğüne tanıklık eder ... Kaidesi kare biçiminde mermerden yapılmıştır. Örne Sütun dikilitaştan daha yüksektir ... Örne Sütun'un kaidesinde şu dizeler kazılıdır:

Dört yüzlü bu hayret uyandıran yüksek anıt,
zamanla aşınmış; onu yeniledi, en iyi haline getirdi
Konstantinos, şimdi İmparator, onun oğlu Romanos,
İmparatorluğun gururu; Rodos'un Kolossos'u
Şaşırtırdı, bu sütun, tunçla kaplı, hayranlık
Uyandırıyor.” (Gyllius, 1997, s. 76).

Kaidesi çukurda kaldığından etrafı demir parmaklıkla çevrilmiştir. Dış etkilerle bozulmuş kesme taşlarıyla çıplak vaziyette ayakta durmaktadır. Çıkarılan tunç levhaların çivi izleri anıt üzerinde görülmektedir.

4.4.3.5 Iustinianus Heykeli

Yeri	: Ayasofya Meydanı'nda yer alır.
Yapılış Tarihi	: Bilinmemektedir.
Yaptıran	: İmparator Iustinianus
Günümüzdeki Durumu	: Mevcut değildir.

Sütun yedi basamaklı bir kaidenin üzerinde yer almaktadır. Madeni levhalar dökülerek sütunun üzerine geçirilmiştir. Üzerlerinde kabartmalar vardır. Yaklaşık 41 m.'dir. Heykelde İmparator at üzerinde, elinde bir küre tutmaktadır.

Sütunun üzerinde ilk olarak İmparator Constantinus'un annesi Helena'nın heykeli yer almaktadır. Daha sonra İmparator II. Theodosius kendisinin kurşun ve gümüş heykelini diktirtmiştir. Sonra İmparator Iustinianus gümüşleri eriterek kendi heykelini yaptırtmıştır (Yazıcı, 1992, s. 180). Sütun porfirden, basamakları ise mermerden yapılmıştır.

Heykelde şu epigramma yazılıdır:

Ben Vali Theodoros kıyıda diktirdim
İmparator Iustinus'a bu görkemli heykeli
yaysın diye limanlara imparatorluk gücünü (Gyllius, 1997, s. 82).

Fetihten otuz yıl önce anıtın herşeyiyle mevcut olduğu bilinmektedir. Levhaların Latin istilası sırasında çıkartılmasından dolayı 1350'de tamir gören heykel, bir dönem Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda durduktan sonra Tophane'ye gönderilerek eritilmiştir.

4.4.4 Su Yapıları

4.4.4.1 Zeuxippos Hamamları

Yeri	: Haseki Hamamı'nın yakın çevresinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: 196
Yaptıran	: Septimus Severius
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Hamam
Günümüzdeki Durumu	: Yapı mevcut değildir.

Byzantion'un uğradığı yıkımdan sonra Hippodrom ile birlikte İmparator Septimus Severius'un vakfi olarak Herakles ve Zeus Hippios Tapınaklarının* yerine yapılmıştır (196). 330 yılında Constantinus tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Petrus Gyllius, Kedronos'un; hamamda hem mermer, hem taş işleme sanatlarının her yönüyle ve görkemle sergilendiğini, tunç heykellerdeki insan tasvirlerinin neredeyse canlanacakmış kadar gerçekçi olduklarını, ayrıca bu tunç heykellerin yanında ustalık ürünü mermer birçok heykelin daha bulunduğunu, fakat bunların yangında yok olduklarını yazdığını söylemektedir (Gyllius, 1997, s. 71).

Yapı Nika'da çıkan yangın sırasında tahrip olmuş, İustinianos tarafından tamir ettirilmiştir. Hamamın 8. yüzyılda halen kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Bu tarihten sonra yıkılan hamamın bazı bölümleri hapishane (numera) olarak kullanılmıştır. 12. ve 15. yüzyıllarda bu alanda evlerin inşa edildiği bilinmektedir (Müller - Wiener, 2001, s. 51).

Osmanlı döneminde, 1915 yılında Sultanahmet medresesinin önündeki yıkıntıların kaldırılması sırasında büyük kubbeli bir yapının kalıntısına rastlanılmıştır. 1927 - 1928 kazılarında da 6. yüzyıla ait duvar kalıntısına rastlanılmış, termal tesislerin yerinin saptanabilmesi de iki heykel kalıntısının ortaya çıkarılmasıyla olmuştur (Müller - Wiener, 2001, s. 52).

4.4.4.2 Binbirdirek Sarnıcı (Philoxenus)

Yeri	: Hippodrom'un güneybatısında yer alır.
Yapılış Tarihi	: Constantinus Dönemi'nde (324-337) yapılp, Iustinianus Dönemi'nde (518-527) genişletildiği tahmin edilmektedir.
Yaptıran	: Philoxenus
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Sarnıç
Günümüzdeki Kullanımı	: Sergi alanı

64 x 56.4 m.'lik dikdörtgen planlı bir yapıdır. 16 x 14'lik bir sütun dizisine (224 sütun) sahiptir. Sütunlar ortada kelepçeler bulunan iki ayrı tamburun üst üste bindirilmesiyle oluşturulmuştur. Yan duvarların köşeleri kavisli ve yuvarlaktır. Duvarların üzeri sıvanmış ve taş levhalarla kaplanmıştır. Üst kısımlarda mazgal şeklinde pencereler mevcuttur.

* Bizanslı tarihçilere göre hamamın isim kaynağı olarak görülmektedir.

Bir kanal aracılığıyla çevresindeki yarım daire şeklindeki meydana bağlanmaktadır. 15 m. derinliğindeki sarnıca bir taş merdivenle inilmektedir.

İmparator Constantinus Dönemi'nde yapıldığı düşünülen sarnıcın İmparator Iustinianus Dönemi'nde tamir edilerek genişletildiği düşünülmektedir (Yazıcı, 1992, s. 127).

Yapı taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Çapları 0.68 – 0.65 m. , yükseklikleri 12.40 m. olan sütunların araları 3.75 – 3.80 m.'dir. Üst örtü pandantiflere oturan kubbelerden oluşmuştur. Duvarların kalınlığı 2.90 m.'dir. Üst kısımda havalandırma amaçlı bacalar mevcuttur.

Sarnıç Bizans'ın son dönemlerinde terk edilmiştir. IV. Murat devrinde Tayyazade ve Fazlı Paşalar'ın konakları buraya inşa edilmiş, 20. yüzyılda da iplik ve dokuma atelyesi ve ambar olarak kullanılmıştır. Daha sonra yapı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Yapı günümüzde sergi alanı olarak kullanılmaktadır.

4.4.4.3 Yerebatan Sarayı (Basilica Cisterna)

Yeri	: Sultanahmet'te Yerebatan Caddesi'nin başlangıcında, Million Taşı'nın hemen kuzeyinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: İlk yapımı Constantinus dönemi (306-337) İkinci yapımı Iustinianus dönemi (527-565)
Yaptıran	: İlk yapım İmparator Constantinus İkinci yapım İmparator Iustinianus
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Sarnıç
Günümüzdeki Kullanımı	: Müze

Bizans Dönemi sarnıçlarının en büyüğü ve en görkemlisi olan, Ayasofya'nın güneybatısında yer alan ve Yerebatan Sarayı olarak da bilinen Büyük Bazilika Sarnıcı, 542 yılından hemen sonra İmparator I. İustinianus tarafından yaptırılmıştır. Sarnıcın şimdiki yerinde 476 yılında bir yangınla yok olan, Erken Roma çağında bilim, ticaret ve hukuk işlemlerinin yürütülmesi için kullanılan büyük bir bazilika olduğu bilinmektedir. Etrafında mermer sütunlar olan ve revaklı bir avlusu bulunan bu bazilika İmparator İllius tarafından yeniden inşa ettirilmiş, fakat bu yeni yapı da uzun zaman ayakta kalamamıştır.

Nika isyanı sırasında büyük bir yangın geçirmiş ve yapının onarımı sırasında İmparator I. İustinianus bazilikanın avlu zeminini kazdırmış ve buradaki kayayı oydurarak yapıyı bugünkü durumuna kavuşturmuştur.

Sarnıcın iç yüksekliğinin ortalama 9-10 m. olduğu tahmin edilmektedir. Bu da sarnıcın ortalama 75.000 metreküplük bir su haznesi olduğunu göstermektedir. Sarnıçta kullanılan yapı öğelerinin Marmara Adası'nın mermer ocaklarında üretildikleri anlaşılmaktadır.

Sarnıcın boyutları 138 x 64.6 m.'dir. Yapıda tuğla işçiliği görülmektedir. 5 m. yükseklikte, 12 x 28 lik bir sütun dizisine (336 sütun) sahip olan sarnıç tuğla kemerli manastır tonozlarıyla (kalıpsız tonoz) örtülmüştür. Sarnıcın batı kısmındaki kubbesi büyük olasılıkla üzerindeki yapı ile birlikte çökmüştür. Doğu kısmında yer alan 8 sütun payelerle çevrilmiştir. Güneybatı kısımdaki 37 sütun dolgu duvarlar içinde kalmıştır. Sütunların başlıkları korint tarzıdır ve üzerlerinde impost başlıklar bulunmaktadır. Kemer başlarında daha evvel var olan ahşap gergiler yerine demir gergiler bulunmaktadır. 4.80 m. kalınlığındaki dış duvarlar, 3.5 cm.'lik horasan harcıyla kaplanarak su sızdırmaz hale getirilmiştir.

Bizans Dönemi'nde sarayın çevresindeki önemli yapıların su gereksinimini karşılayan sarnıcın, Osmanlı Dönemi'nde de kullanıldığı bilinmektedir. Fatih Dönemi'nde üzerine Satırbaşı Mehmet Ağa tarafından Üskübiye Mescidi yaptırılmış, yine bu bölgeye evler ve konaklar inşa edilmiş; dolayısıyla, sarnıcın üzeri yoğun bir yapılaşmaya maruz kalmıştır. Bu yapılaşmanın sarnıca zarar vermesi nedeniyle, 18. yüzyılda yapının kuzeydoğu tarafındaki 8 sütunun etrafı taş duvarlarla takviye edilmiştir. Yapıdaki en büyük onarım ve takviye, Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, güneybatı tarafındaki 37 sütunun bulunduğu bölümün doldurulmasıdır.

1940 yılında üzerindeki evler belediye tarafından istimlak edilerek yıkılmış ve saraya giriş binası inşa edilmiştir. 1985 - 1988 yılları arasında büyük bir onarım ve temizlik yapılarak içerideki su ve çamur boşaltılmıştır. Müze olarak kullanılacak yapıya - batı ucuna kadar - ziyaretçilerin gezebilmesi için bir iskele kurulmuş, kuzeydoğu kısmına da kafeterya olarak kullanılmak üzere bir platform yapılmıştır.

Bugün Büyük Şehir Belediyesi'nin mülkünde ziyarete açık müze olarak kullanılan sarnıcın içinde 1 - 2 m. yüksekliğinde su bulunmaktadır. Günümüzde mistik ve gizemli havasıyla sanat etkinliklerine ve konserlere ev sahipliği yapan müze, klasik müzik ve ışık eşliğinde ziyaret edilmektedir.

4.4.4.4 Çukur Çeşme

Yeri	: İbrahim Paşa Sarayı'nın güney kısmında yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1554-1560
Yaptıran	: Kanuni Sultan Süleyman
Mimarı	: Mimar Sinan
Özgün İşlevi	: Çeşme
Günümüzdeki Durumu	: Zemini mevcut kottan aşağıda kalmış olup açık sergi alanı olarak kullanılmaktadır.

Üçler Mescidi'nin aşağısında yer alan ve Kanuni zamanında Mimar Sinan'ın 1554 - 1560 tarihleri arasında yaptığı Kırkçeşme su yolunun bir parçası olarak yapılan çukur çeşmeler eski Hippodrom'un taban seviyesine yakın yer almaktadır. Bir set duvarına yaslanmış dizi halinde sıralanan klasik üsluptaki dört sivri kemer ve tamamı muntazam kesme taştan yapılmış olan Çukur çeşmelerin Sultan Süleyman vakfından olduğu bilinmektedir.

Resim 4.20 Günümüzde Çukur Çeşmeler.

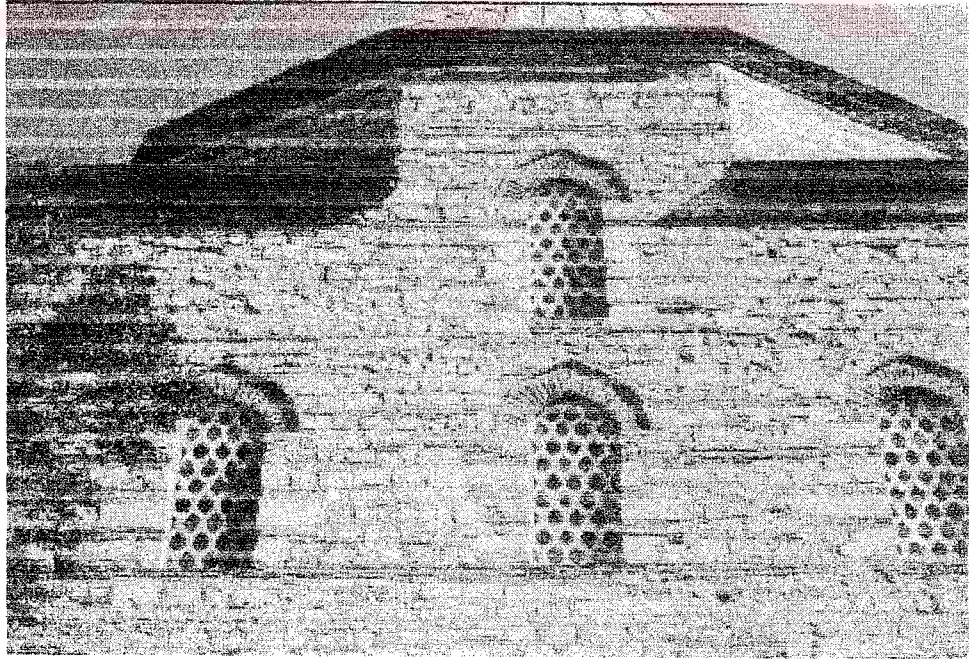
4.4.4.5 Haseki (Ayasofya) Hamamı

Yeri	: Ayasofya Meydanı'nda, Ayasofya'nın güney kısmında yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1556-1557
Yaptıran	: Hürrem Sultan
Mimarı	: Mimar Sinan
Özgün İşlevi	: Hamam
Günümüzdeki Kullanımı	: Sergi Alanı

Osmanlı hamamlarının en büyüklerinden ve görkemlilerinden olan bu yapı At Meydanı'nı doğusunda 1556 - 1557'de Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapı Ayasofya Hamamı olarak da isimlendirilmektedir. Evliya Çelebi yapıyı 'Şeyhlerin Hamamı' olarak adlandırmıştır.

Kuzey - güney doğrultusunda uzanan ve çifte hamam olarak tasarlanan yapının kuzey tarafında erkekler bölümü, güney tarafında ise kadınlar bölümü yer almaktadır. Diğer hamamlarda görülmeyen ve yapı girişine cami görünümü kazandıran beş birimli revak düzenlenmiştir. Yapının soğukluk bölümleri diğer bölümlerden yüksek tutularak yapının dış görünümüne egemen kılınmış ve tromplara oturan kubbelerle taçlandırılmıştır. Kare planlı olan ortadaki bölüm pandantifli kubbeye, dikdörtgen planlı diğer birimler ise aynalı tonozlarla örtülmüştür. Kadınlara ve erkeklere ait bölümlerin sıcaklık bölümlerinde, Türk hamam mimarisinin merkezi sofalı ve dört eyvanlı geleneksel şeması ile Roma hamam mimarisindeki sekiz kollu yıldız biçimindeki şema uygulanmıştır. Kadınlara ait olan kesimin erkeklere ait olandan en önemli farkı, girişin batı cephesine alınmış ve revaksız olarak tasarlanmış olmasıdır (Tanman, 1994, s. 4).

Yapının duvarlarında yer yer tuğla hatılların görüldüğü moloz taş örgü, erkekler bölümünün giriş cephesinde iki sıra tuğla ve bir sıra kesme küfeki taşından meydana gelen almaşık örgü kullanılmıştır.

Resim 4.21 Haseki Hamamı pencere düzeni.

1741 yılındaki bir yangın hamam civarındaki bölgeyi tahrip etmiştir. Bir süre benzin deposu olarak kullanılan hamam 1912 yılındaki yangında zarar görmüş, 1916 - 1917 yılları arasında onarılmıştır.

Cumhuriyet döneminin başlarında özgün konumunu yitiren yapı, zaman içerisinde çeşitli fonksiyonlar yüklenmiştir (devlet matbaası deposu gibi). Hamam 1957 - 1958 yıllarında müze olarak kullanılması düşüncesiyle onarım geçirmiştir

1980ler'in sonlarında Uluslararası İstanbul Sanat Bienali kapsamında bazı çağdaş sanat sergileri düzenlenmiştir. Günümüzde halı sergi alanı olarak kullanılmaktadır.

Resim 4.22 Haseki Hamamı

4.4.4.6 Alman Çeşmesi

Yeri	: Hippodrom' un spinası üzerinde Carceres'in olduğu bölümde, Sultanahmet Külliyesi Türbe' sinin kuzeybatısında yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1901
Yaptıran	: II. Wilhelm
Özgün İşlevi	: Çeşme
Günümüzdeki Kullanımı	: Çeşme

Alman İmparatoru II. Wilhelm 1898'deki İstanbul ziyareti sırasında bağış olarak yaptırmıştır. Almanya'da yapılan çeşme, 1901 yılında İstanbul'a getirilerek, kurulmuştur. Çeşmenin yerleştirilmesinden önce Hippodrom alanının ve dikilitaşların çevresi düzenlenmiş, ağaçlandırma çalışması yapılmıştır.*

Çeşmenin sütunları siyah labrador taşındandır. Kubbesinin içi mozaik kaplıdır.

Resim 4.23 Günümüzde Alman Çeşmesi.

4.4.5 Eğitim Yapıları

4.4.5.1 Mekteb – i Sanayi, Ziraat Maadin ve Orman Nezaret-i Celilesi, Yeniçeri Müzesi, Marmara Üniversitesi Rektörlüğü

Yeri	: Sultanahmet'te Sultanahmet Külliyesi yapılarının bulunduğu Sphendone bölümü üzerinde yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1866- 1868
Yaptıran	: Kamu
Mimarı	: Bilinmemektedir. İkinci yapımı D' Aronco
Özgün İşlevi	: Sanay-i Mektebi
Günümüzdeki Kullanımı	: Marmara Üniversitesi Rektörlüğü

* Bugün At Meydanı'nın çevresinde bulunan yaşlı atkehanesi ağaçları o günlerden kalmıştır.

Yuvarlak kemerli pencereleriyle belirginleşen neo klasik bir bina topluluğundan oluşan Mekteb – i Sanayi, Sultanahmet Külliyesi'ne bağlı yapılar ve Kılıçhane binası yıkılarak, onların yerine, 1866 – 1868 yılları arasında yapılmıştır. Okula ek mekan sağlamak için Kılıçhane'nin bitişiğinde olan Sultanahmet İmaretı Kileri de kullanım alanı içine katılmıştır. Mektebin meydan cephesi dönemin kartpostallarında ve dergilerinde yer aldığı haline göre; iki katlıdır ve cephenin alt katında dükkanlar sıralanmakta, ortadaki kemerli kapıdan girilen iç sokakla da gerideki binalara ulaşılmaktadır. Bu düzenlemenin vaziyet planı 1870ler'de hazırlanan tarihi yarımada haritasında mevcuttur. Binaların bir bölümünde gelir sağlamak amacıyla Yeniçeri Müzesi açıldığı da bilinmektedir.

Okul, 1894 depreminde harap olmuş, onarım yapılarak, 1899 yılında tekrar açılmıştır. 30 Ağustos 1899 tarihli Le Moniteur Oriental gazetesine göre, ertesi gün açılacak olan Mekteb – i Sanayi ile Yeniçeri Müzesi'nin yeni binalarının bu tarihe yetişebilmesi için konuyla Ziraat, Maadin ve Orman Nezaret – i Celilesi'ne verildiği belirtilmektedir. Bu çalışmalar sırasında yapılan değişiklikler Le Moniteur Oriental gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

“Cephenin zemin katı üzerine iki kat inşa edilmiştir. Birinci katta revir, hidroterapi odası, muhasebe, müdür odası ve doktor muayenehanesi yer alacak; ikinci kattaysa Tarım Maden ve Orman Bakanı'nın daireleri, okul yönetiminin ve Müze'nin büroları bulunacaktır.

Yapının mimarisi Türk üslubundadır ve çizgilerdeki zerafeti ortadan kaldırmayan bir yalınlık içindedir. Ortadaki pavyon üstünde yer alan ana motif 2000 kg. ağırlığında dökme demirden imparatorluk armalarından oluşmaktadır.

Cesur bir çalışmanın ürünü olan güzel bir giriş portığı ana girişi süslemekte, bu portığı 'Moresk' başlıklı iki sütun taşımaktadır. Portığın üst döşemesi, müdür odasından ulaşılan geniş bir balkon oluşturmaktadır.

Okulun sağında Müze'nin yeni pavyonu yükselmektedir. Bu yapının mimarisi daha zengin bezemesiyle okulla zıtlık içindedir. Çatı uçları resimlerle süslü, eğrisel bir saçakla uzanmaktadır. Müze cephesinin üst bölümü, Savaş'ı ve Denizcilik'i temsil eden ve ortasında imparatorluk armaları bulunan, dökme demirden iki – trophee'yle süslenmiştir.” (Ahunbay, 1996 , s. 200).

Mektebin yeniden açılması sonrasında, binanın zemin katında meydana bakan 10 dükkan bulunmaktadır. Batı uçtaki iki dükkan iptal edilerek Yeniçeri Müzesi giriş ve merdiven holü yapılmıştır.

Mektebin girişinde iki sütunla öne çıkan küçük bir saçak yer almaktadır; binanın orta kısmı üç, yan kolları iki katlıdır. Giriş aksının en üstünde büyük bir arma görülmektedir. Yeniçeri Müzesi giriş eksenine de bir arma yerleştirilmiştir. Meydan cephesi gerisindeki binaların durumu ve iç düzenlemesi hakkındaki grafik veriler sınırlıdır.

1 Eylül 1900 tarihinde Bakan Selim Paşa Melhame Tarım, Orman ve Maden Bakanlığı'nın açılışı yapılmıştır. 1 Eylül 1900 tarihli Le Moniteur Oriental gazetesinde Tarım Orman ve Maden Bakanlığı binasının projesinin İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından hazırlandığı belirtilmiştir. Vaziyet planına göre D'Aronco konuyu ele aldığında Darüşşifa hala revaklı ve hücreli düzenini korumaktadır. Girişi bugün de olduğu gibi Meydana çıkan iç sokağın sonundadır. Mektap – i Sanayi yapılırken Kilerin içine yeni taşıyıcılar ve ara kat eklenmiş, bina Mekteb – i Sanayi'nin ağaç ve demir deposuna dönüştürülmüştür (Ahunbay, 1996, s. 201).

Zaman içerisinde Umum-i Aliye-i Ticaret, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi olarak kullanılan yapılar İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi olarak kullanılmakta iken 27 Aralık 1977 tarihinde yanmıştır.

1981 – 1984 yılları arasında restore edilmiş ve daha sonra Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası'na, Yeniçeri Müzesi olarak bilinen bölüm ise Cumhuriyet Eğitim Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Günümüzde yapılar bu fonksiyonlarını devam ettirmektedir.

Hippodrom'un Sphendone kalıntısı üzerinde yer alan Sultanahmet Külliyesi yapılarından Darüşşifa'ya yapılan müdahaleler ve değişiklikler sonrası günümüzde Sultanahmet Ticaret Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır.

4.4.6 İdari Yapılar

4.4.6.1 Büyük Saray (Magnum Palatium)

Yeri	: Hippodrom, Surlar, Çatladıkapı ve Bukoleon Limanı arasında geniş bir bölgede yer alır.
Yapılış Tarihi	: İlk yapılışı Constantinus (324-337) Dönemi olup zaman içerisinde genişletilmiş, yenilenmiş ve onarılmıştır.
Yaptıran	: İlk yaptıran Constantinus Zaman içerisinde pek çok İmparatorun katkısı olmuştur.
Mimarı	: Bilinmemektedir.
Özgün İşlevi	: Saray

Günümüzdeki Durumu : Yapı mevcut değildir. Saraya ait mozaiklerin bir bölümü ise Mozaik Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kentin kuruluşu sırasında yapımına başlanan ve izleyen yıllarda imparatorlar tarafından genişletilen Büyük Saray, kentin Marmara Denizi'ne bakan yamaçlarında büyük bir alanı kaplayan teraslar üzerine serpiştirilen yapılardan oluşmaktadır. Eski Akropolis'in güneydoğu ucundaki bu kompleks, kentin anıtsal görünümüne büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. İmparator Constantinus ve II. Constantius Dönemleri'nde sarayın üst terasta bulunduğu ve büyük bir demir kapıdan içeri girildiği bilinmektedir. Bu bölümden dehlizlerden geçilerek Halke (Haliki), Daphne (Dafini) ve Palais Sacre (Mukaddes Saray) adlı üç ana bölüme ulaşılmaktadır. Halke (ana giriş), saray muhafızlarına, mahkemeye ve ruhani meclise aittir. Aya Apostli kilisesinin de yer aldığı bu bölümde büyük kabul salonları bulunmaktadır. Halke ile Daphne arasında Triclinium (ziyafet) bölümü bulunmaktadır. Daphne, kemerli ve revaklı bir yapıdır. Bu bölümde kabul salonları, özel daireler ve kiliseler yer almaktadır. Adını Roma'dan getirilen Daphne heykelinden almıştır. Palais Sacre, özel daireleri ve halkın imparatora secde ettiği görkemli bir kabul salonu olan bir yapıdır. İkinci terasta büyük bahçeler, II. Theodosios tarafından yaptırılan bir oyun sahası (Tizkanisterion) ve başka dinlence ve eğlence alanları yer almaktadır. Bu terasta, yukarı terasa kapalı bir merdivenle bağlanan bir hippodromun yer aldığı varsayılmaktadır. Deniz kıyısındaki üçüncü terasta ise Büyük Saray'ın bir bölümü olan ve ana cephesi deniz surlarının üzerinde olan II. Theodosios'un yaptırdığı Bukoleon Sarayı bulunmaktadır. Bu saray daha sonra Fokas'ın yaptırdığı büyük koruma duvarlarıyla çevrilmiştir (Kuban, 1996, s. 39).

Büyük Saray, İmparator Constantinus'un Bizans'ı Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapmasıyla inşa edilmiştir. 400.000 m²'lik yapının 532 yılındaki ihtilalde yanması sonucu İmparator İustinianus yeni Büyük Saray'ı inşa ettirmiştir.

Yapıda taş ve tuğla işçilik kullanımıyla beraber demir kapılar yapılmış; tezyinatta değerli taşlar kullanılmıştır. Yapının yer yer kubbeli bir üst örtüye sahip olduğu bilinmektedir.

11. yüzyılda Manuel Kommenos, sarayı Blachernai'ye taşıyınca, Büyük Saray bakımsız kalarak harap olmuştur. Latin istilası sırasında kentin pek çok yapısı gibi burası da yağmalanmıştır. O yıllarda bazı bölümleri yıkılmış; 13. yüzyıldan sonra ise tamamen terk edilmiştir. Mimari bazı parçalar başka yerlerde kullanılmak üzere sökülüştür.

Fetih sonrasında Büyük Saray'ın bulunduğu alanda şehrin imar çalışmaları doğrultusunda yeni yapılanmalar oluşmuş; sarayın kalıntıları yeni oluşan mahalleler arasında kalmıştır. Eski saray kalıntılarında bir dönem hapisane olarak yararlanılmıştır. 17. yüzyılda I. Ahmed

döneminde sarayın bazı bölümleri üzerine Sultanahmet Camisi yapılmıştır. Arasta bölümünün yapımı sırasında ise saray kalıntılarının büyük bir bölümü ortadan kalkmıştır.

Sarayın mimari kalıntıları ve mozaiklerinin büyük bir bölümü 1933 yılında başlayan çalışmalar sonucunda ortaya çıkartılmıştır ancak saraydan günümüze ulaşan kalıntılar çok azdır. Bunlar çevredeki yapılar arasında kalmış, mahzen, sarnıç ve bodrumlardır. Sütunlu avludaki mozaiklerin bir bölümü 25 Eylül 1987'de ziyarete açılan Mozaik Müzesi'nin bulunduğu alanda görülebilmektedir. Sarayın sütunları, sütun başlıkları, duvar kalıntıları, arşitrav parçaları ile dekoratif elemanları yine aynı müzededir.

4.4.6.2 Tapu ve Kadastro Binası

Yeri	: İbrahim Paşa Sarayı'nın 1. avlusunun doğusunda yer alır.
Yapılış Tarihi	: 1908
Yaptıran	: Kamu
Mimarı	: Vedat Tek
Özgün İşlevi	: Tapu Dairesi
Günümüzdeki Kullanımı	: Tapu ve Kadastro Müdürlüğü

Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin önde gelen eserlerinden biri olan yapı, Mimar Vedat Tek tarafından 1908'de yapılmıştır. Tapu Dairesi olarak inşa edilen ve İbrahim Paşa Sarayı'nın önünde yer alan yapı sarayla bağlantılı kılınarak inşa edilmiştir.

Günümüzde yapıldığı fonksiyonunu sürdüren yapı, Tapu ve Kadastro Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

5. SULTANAHMET MEYDANI'NIN MEKANSAL ÇÖZÜMLEMESİ

Günümüz Sultanahmet Meydanı üzerinde yapılan saha çalışmaları sonucu hazırlanan rölöve çalışmaları esas alınarak, günümüze kadar yapılmış arkeolojik kazı çalışmaları, restitüsyon denemeleri, yazılı yerli ve yabancı kaynaklar, haritalar ve gravürler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Yapılan bu araştırma ve incelemeler sonucu elde edilen veriler, hazırlanan rölöve çalışmaları ile karşılaştırılarak "Harita 5.1"de verilen 10. yy. Bizans Dönemi'ne ait bir restitüsyon denemesi yapılmıştır. Bu deneme çalışması sırasında, üzerinde inceleme yapılan kaynaklar arasında var olan farklılık ve uyumsuzluklar dikkate alınarak, her kaynak var olan bilgiler ışığında irdelenmiştir. Bu irdeleme sırasında incelenen çalışmaların bir bölümünün günümüz verileri dikkate alınmadan yapılmış oldukları saptanmıştır. Bu saptamalar doğrultusunda hazırlanan restitüsyon denemesinde bazı noktalar üzerinde farklı olasılıkların oluşabileceği tespit edilmiştir. Söz konusu farklı olasılıklar Hippodrom'un ölçüleri ve Mese'nin başlangıç noktası konularında yoğunlaşmaktadır. Üzerinde net bir fikir birliği sağlanamamış olan Hippodrom'un ölçüleri içerisinde boyu ile ilgili olarak üzerinde en çok uzlaşılan 450 m.'lik uzunluk esas alınmış ve A konumu ile ifade edilmiştir. Diğer olası durumlar ise B ve C konumlarında noktalı çizgilerle ifade edilmiştir. Üzerinde fikir birliğine varılamayan diğer bir nokta Mese'nin Hippodrom'un önünden geçip Million'a ulaşması durumunda, yarışlar sonrası insan gruplarının maruz kalacağı dağılım sorunudur. Ancak Panvinio'ya ait 15.yüzyılın sonlarına tarihlenen Hippodrom ve çevresinin görüntüsünde Carcares'in önünde kubbeli bir yapı ve Mese'nin devamı niteliğindeki yapılar görülmektedir. Ayrıca Hippodrom'a tonozlu, uzun bir yapıdan girildiğini yazan kaynaklar ışığında Mese'nin başlangıç noktasının D ve E konumlarında olabileceği düşünülebilir.

Bölge, Byzantion ve Roma Dönemleri'nin yönetim, tören, bilim, kültür, din ve eğlence merkezi olma durumundadır. Dikdörtgen biçiminde ve dört tarafı kolonatlarla çevrili Augusteion Meydanı etrafında; kuzeyde merkezi kubbeli ve bazilikal planlı Ayasofya, güneyde Zeuxippos Hamamları, dik yamaçlar üzerinde, görkemli Chalke giriş yapısı ve birbiriyle bağlantılı, teraslar şeklinde gelişen kolonatlı, kubbeli yapılar topluluğu olan Büyük Saray, Senato Binası ve saray misafirleri için düzenlenen dairesel şekilde sonlanan, iki yan nefli Magnaura Sarayı gibi yapılar yerleştirilerek yönetsel, sosyal ve dinsel bir meydan oluşturulmuştur.

Million etrafında kuzey yönünde olmak üzere; kolonatl, kubbeli yapısı ve geniş terasları ile Basilica'nın, Octagon ve kitaplık binalarının tanımladığı ve bir kültür ve bilim meydanı olarak tanımlanabilecek alan yer almaktadır.

Hippodrom alanı ve çevresinde gelişen, Büyük Saray bağlantısını sağlayan İmparatorluk locası Cathisma ile sınırlanan, kuzeybatı yönünde Lausos Sarayı, Hagia Euphemia Martyrionu'nun belirlediği alanda toplantı, politika, spor ve eğlence meydanı oluşmuştur.

Kentin ana omurgası niteliğindeki, iki katlı, kolonatl bir mimariye sahip ticaret işlev merkezli Mese, bu üç meydanın bağlayıcısı, birleştiricisi konumundadır. Kolonat ve kubbeleriyle zengin bir mimari üsluba sahip olan yapılar topluluğu, geometrik bir düzen oluşturma anlayışı içinde bir bütünün parçaları olarak tasarlanmışlar ve üç boyutlu meydan mekanlarını oluşturmuşlardır.

Geometrik düzen anlayışı içinde üç boyutlu mekan kavramına sahip olan meydanlar grubu, süreç içerisinde çöküntü alanı halini almıştır. Kentin Osmanlı egemenliğine girmesi sonrası bu çöküntü hali bir süre daha devam etmiştir. Ancak Sultanahmet Meydanı'nın sahip olduğu dinsel güç kentin merkezi olma özelliğini korumuştur. Fatih Sultan Mehmet'in Tauri Forumu'na yapılan sarayı beğenmeyerek Topkapı Sarayı'nı yaptırması ile birlikte bölge yeniden yönetim merkezi olma özelliğine kavuşmuştur. Topkapı Sarayı'nın yapımını takip eden süreçte meydan çevresinde üst düzey yöneticilere ait saray ve konaklar ile Sultanahmet Külliyesi yapılmıştır. Toplum yönetenlerin, toplum düzeninin temelini oluşturan dini ve sosyal görevlerinin yerine getirilmesinin yansıması sonucu olan külliye oluşumu, aynı zamanda bir düzenleme iradesinin de ifadesidir. Külliyelerin ulaşılabilir yakınlıktaki çevresinde, ilk yerleşmenin başlattığı ve yönlendirdiği, kendisinden sonra gelenlerin iradesiyle bütünleşen bir ortak tutum içinde - topografik veriler doğrultusunda - kendiliğinden meydana gelen yolların ortaya çıkışına benzer nitelikteki oluşum süreci sonunda biçimlenen bir yerleşim dokusu gerçekleşmiştir. Tam bir biçimi olmamakla beraber kent oluşumunun uzun tarihi boyunca sürekli değişen organik bir yapı mevcuttur. Oluşum içinde mimari karakter açısından birbiri ile örtüşse bile boyutsal olarak farklılaşan konut dokusunda, büyük ölçekli konaklar ile hissettirilen bir hiyerarşi vardır.

Sultanahmet Külliyesi temel kazısı sonucu zemin seviyesi değişen Hippodrom alanı, yeniden cirit oyunlarının oynandığı, padişah ailesine mensup kişilerin sünnet ve düğün törenlerinin yapıldığı, kentin en önemli eğlence, merasim ve toplumsal buluşma alanı olma özelliğine tekrar kavuşmuştur.

19.yy. başlarında II. Mahmut sonrası padişahların Çırağan, Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları'nı yaptırarak Boğaz yaşamını tercih etmeleri sonucu Topkapı Sarayı'ndan ayrılmaları ile başlayan süreçte bölge, yönetim merkezi olma niteliğini kaybetmiş, özellikle Soğukkuyu Çeşmesi Sokağı, Ayasofya ve Sultanahmet Camisi arasında mahalleler oluşmuştur.

Bölgenin en fazla Osmanlı etkisinin hissedildiği dönem 19. yy.'ın başlarına tarihlenebilir. Hazırlanan ve "Harita 5.2" de verilen 19. yy. başları Osmanlı Dönemi restitüsyon denemesi, bu döneme ait oluşumun yansıtılmasını sağlamıştır.

Çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan 250 yapıyı kapsayan analitik rölöve çalışmaları hazırlanmış, bu analizler kapsamında "Harita 5.4" de verilen yapım teknikleri analizleri sonucunda bölgede;

Yapıların % 14'ünü ahşap,
 % 28'ini kargir,
 % 8.4'ünün karma,
 % 49.6'sını ise betonarme yeni yapıların oluşturduğu
 saptanmıştır.

Yapılan bu araştırmalarda; bölgede hızlı bir şekilde ahşap ve kagir sivil mimari örneklerinin yok olduğu, ahşap yapılara oranla dış etkilere daha dayanıklı kagir yapıların kısmen ayakta kalabildiği ayrıca önemli ölçüde yeni yapılaşmaya maruz kalındığı ve hızla betonarme karkas yapıların arttığı görülmektedir.

"Harita 5.5" de verilen yapı durum analizleri sonucunda bölgede,

Yapıların % 1.2'sinin iyi,
 % 10.8'inin kötü,
 % 8'inin harap,
 % 5.2'sinin restore edilerek özgünlüğü korunmuş,
 % 25.2'sinin restore edilerek özgünlüğü bozulmuş,
 % 49.6'sının betonarme karkas yeni yapılar olduğu belirlenmiştir.

Sayıları oldukça azalan ahşap ve kagir sivil mimari örneklerinin mevcut durumlarının oldukça kötü, bakımsız olduğu görülmektedir. Çöküntü görünümüne sahip olan alan hızla betonlaşmaktadır. Bölge, ülkenin genel yaklaşımında olduğu gibi bilimsel restorasyon çalışmalarından uzakta, yeni betonarme karkas yapılar tarafından çevrelenmiş, özgün durumları korunamamış yapılar topluluğu alanı görünümündedir.

“Harita 5.6” de verilen yapı işlevsel analizleri sonucunda bölgede;

Yapıların	% 3.2'sinin dini,
	% 10'unun otel,
	% 10.4'ünün resmi,
	% 11.2'sinin zemin katı ticaret, üst katları konut,
	% 31.6'sının konut
	% 34'ünün ticaret yapısı olduğu belirlenmiştir.

Osmanlı döneminin tipik kent, konut dokusu karakterini taşıyan bölgenin, konut alanı olma özelliğini kaybettiği, ticaret başta olmak üzere konaklama ve resmi bölge niteliği kazandığı görülmektedir. Bölgenin sahip olduğu doku ve konut alanı olma özelliğini kaybetmesini takip eden süreçte fonksiyon değişiklikleri sonucu mekansal bozulmalara maruz kalması, mevcut olan bozulma ve çöküntüyü daha da hızlandırmaktadır.

“Harita 5.7” de verilen yapı kat analizleri sonucunda bölgede;

Yapıların	% 34'ünün 1-2 katlı,
	% 51.6'sının 3-4 katlı,
	% 14.4'ünün 5 ve yukarı katlı olduğu belirlenmiştir.

Bölgede yapılaşma yüksekliğinin 9.50 m. olması gerekirken yapılaşma esaslarına uyulmadığı ve dokusu yok olan bölgenin silüetinin de yok olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucu bölge ile ilgili elde edilen verilerde görünen doku ve silüet bozulması “Harita 5.9 – 5.10 – 5.11” de verilen kesit-silüetlerde de net bir şekilde görülmektedir. Meydan üzerinde ve yakın çevresinde, “Harita 5.3” Korunması gerekli yeraltı ve yerüstü anıtsal değerler analizinde verilen yapılar dışında bölgenin doku karakterini yansıtan silüet yok olmuştur. Bölge ülkenin herhangi bir noktasında yer alabilecek nitelikte, betonarme karkas yapıların oluşturduğu genel geçer bir yapıya sahip duruma gelmiştir.

Hazırlanan analitik rölöve çalışmaları, bölgeye yönelik uygulanacak düzenlemelere, alınacak kararlara ışık tutmalı ve önerilen master proje yarışmasına esas teşkil edecek veriler olarak kullanılmalıdır.

6. SONUÇ

Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi, günümüzde, İstanbul'un tarihsel gelişimi ile ilgili izlerin yoğun biçimde bir arada bulunduğu bir bölge olarak tanımlanabilir. Ayrıca bulundurduğu tarihsel ve kültürel değerleri ile birlikte, turizm açısından da bir odak noktası haline gelmiştir. Kentte Roma dönemine ait önemli tarihsel tanıklar ve Bizans çağının önemli izleri ile Osmanlı döneminin kente eklediği anıtsal mimari zenginliğin önemli bir bölümü bu bölgede bulunmaktadır. Roma çağından yakın zamanlara gelinceye kadar kentin yönetsel ve dini merkezleri tarihsel yarımada içerisinde bu bölgede oluşmuştur. Bu tarihsel miras, bugün az çok korunabilmiş bir silüet ve sit bütünü ile bunun yanısıra bir kültür ve turizm eylemleri yoğunlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda bölge yalnızca turistik ziyaret merkezi olmaktan çıkıp turistik konaklama amaçlı kullanılmaya da başlanmıştır. Bugün Sultanahmet ve yakın çevresinde yer alan otel, pansiyon ve benzeri tesisler, çoğunlukla genç turistlerden oluşan bir kütlenin bu bölgede konaklamasına olanak sağlamaktadır. Ancak bu tesislerin mekan ve donatım yetersizlikleri, denetimsizlik ve bütüncül bir planlamadan bağımsız gelişmeleri, çevre açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Bölge için önemli bir tehlike, kentin merkezi iş alanına bağlı üretim, depolama ve ticaret eylemlerinin baskısından ve yakın dönemde yapılmış yanlış planlamalardan kaynaklanmaktadır. Bölgede yer alan Adliye Sarayı, askeri tesisler, teknik öğretim kuruluşları, devlet matbaaları gibi yapılar, hem içerdikleri işlevler hem de bölgeye çektikleri iş hacmi ve trafik yüküyle çevreyi yıpratmaktadır. Günümüze kısıtlı sayıda ulaşan sivil ahşap ve kagir mimarlık ürünü yapılar, günümüz gereksinimleri doğrultusunda bilinçsiz ve niteliksiz biçimlerde onarılarak ve yenilenerek, özgün niteliklerini yitirmiştir. Sit alanı olmasına rağmen parsel karakterlerine, yöreye özgü kütle boyutlarına, cephe oranlarına, biçimleniş detaylarına aykırı yapılan yeni yapılaşmalar giderilmesi olanaksız sonuçlar doğurmuştur.

Bu olumsuz etkiler, Sultanahmet'in tarihsel, kültürel ve turistik öncelikleri ile çatışmakta, bölgenin bütününe yönelik bir düzenlemenin gereğini her geçen gün daha fazla hissettirmektedir. Bu ekseninde hareket ederek yapılabilecek çalışmaları, alınabilecek kararları, izlenilmesi gereken süreci şu ana başlıklar altında toplayabiliriz:

- Gerçek anlamda koruma olgusunun toplumda yerleşmesi, bilinçli, kalıcı ve katılımcı korumanın temelini oluşturmaktadır. Eğitimin her düzeyinde, özellikle üniversitelerde daha yoğun ve etkili verilecek kültürel değerler ve koruma bilinci, ulaşılmaması istenen ideal koruma yolunda atılacak en önemli adımdır. Toplum tarafından özümşenen, insanlığın ortak değerleri olan kültürel miras ve koruma bilinci her türlü yasal düzenlemenin üzerinde katkı sağlayacak ve olumlu etki yapacaktır. Tarihin süzgecinden geçerek oluşan kültür mirasımızı günümüz yaşantısı ile kaynaştırmak, tarihi çevre koruma yaklaşımının temelini oluşturmalıdır. Süreç içerisinde yaşanan değişimin getirdiği birtakım istekler ve oluşumların tarihsel dokuya etkileri denetlenmeli, zarar vermesi engellenmelidir. Bu denetleme sürekli ve bilimsel nitelikte olmalıdır.
- Bölge özel statüye kavuşturulmalı ve özel hakların tanınabileceği yönetmelikler oluşturulmalıdır. Bu yönetmelikler doğrultusunda bölgede yeni yapılaşmaya izin verilmemelidir. Birinci öncelikli olarak bu yapılardan parsel karakterine aykırı yapılaşmalar ile çok yüksek oranda görülen izinsiz yapılan katlar ortadan kaldırılmalıdır. Çalışma alanımız içinde yer alan ve “Harita 5.8”de gösterilen, başta Adliye Sarayı olmak üzere Sultanahmet Ticaret Lisesi, İstanbul İl Genel Meclisi ile çalışma alanımız sınırına bitişik olan Sultanahmet Sağlık Eğitim Merkezi, İstanbul İli Özel Daire Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve diğer aykırı yapılaşmalar ortadan kaldırılmalıdır. Adliye Sarayı’nın ortadan kaldırılması sonrası, Adliye Sarayı’nın yapımı için yıkılan İbrahim Paşa Sarayı’nın bir bölümü hazırlanacak restitüsyon çalışmalarını takiben yeniden canlandırılarak, geri kalan alan ise Antiochos Sarayı - Hagia Euphemia Martyrionu ve Lausos Sarayı kalıntıları ile birlikte açık hava arkeoloji müzesi olarak düzenlenmelidir. İkincil olarak parsel karakterine aykırı olmamakla birlikte yöreye özgü cephe oran, biçimleniş ve detaylarına aykırı yeni yapılaşmaların süreç içerisinde ortadan kalkması sonrası bu alanlar ile ilgili hazırlanacak restitüsyon çalışmaları doğrultusunda özgün halleri ile oluşturulacak biçimde düzenlemeye gidilmelidir.
- Çalışma sınırlarının oluşturduğu alan, açık hava arkeolojik müze - kazı alanı olarak düzenlenmelidir. Bu bağlamda belirlenecek bölümlerde kazı çalışmaları yapılarak kentin kuruluş dönemi ile günümüz bütünleştirilmelidir. Oluşturulacak bilimsel grup denetiminde yapılacak kazı çalışmaları sonucu raporlar hazırlanmalı ve bu raporlar periyodik olarak yayınlanmalıdır. Yapılacak bu çalışmalar sonrası elde edilecek bilgi ve bulgular ışığında bölgenin restitüsyon çizim ve maketleri hazırlanarak ait oldukları alanda sergilenmelidir.

- Bölgenin ilk kuruluş dönemi yapılarından olan Hippodrom'un, yapılan araştırmalar sonucu belirlenmiş olan zemin kotuna inilerek bölgeyi ziyaret edenlere bölgenin geçen zaman süresince yaşadığı değişim etkileyici bir biçimde yansıtılması sağlanabilir. Meydanın ortasında yer alan ve Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası önünden, Hippodrom'un Carcares bölümü üzerinde yer alan Alman Çeşmesi'ne kadar olan yeşil bölge, günümüz seviyesinden yaklaşık olarak 5m. aşağıda bulunan orijinal kotuna indirilerek spina kısmına ait bir bölüm canlandırılabilir. Carcares ile Hippodrom'un kuzeybatı tribünleri birleşim noktaları ortaya çıkarılarak, Lausos Sarayı, Hagia Euphemia Martyrionu ve İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkılan bölümlerinin oluşturduğu açık hava arkeoloji müzesi alanı ile bütünleştirilmeli, bu çalışma ise Tapu ve Kadastro Binası'nın kuzey kenarı yönü dikkate alınarak yapılmalıdır. Ayasofya ve Sultanahmet Camisi arasında bulunan havuzlu yeşil alanda Zeuxippos Hamam kalıntıları, yanan eski Adliye Sarayı'nın olduğu bölümde Senato Binası kalıntıları ve Million Taşı çevresindeki kalıntılar ortaya çıkarılmalıdır.
- Yaklaşık 2700 yıllık bir kültürel zenginliğe sahip kentin, bütüncül bir düzenlemeden yoksun olan Sultanahmet Meydanı'nın niteliksiz ve çevreye aykırı yapılardan kurtarılarak, sahip olduğu zenginliğe yaraşır nitelikte bir düzenlemeye kavuşturulması amacı ile uluslararası bir çevre-meydan master proje yarışması düzenlenmelidir. Master projesi kapsamında, yakın çevre ile birlikte ele alınacak bölgenin rehabilitasyonu, arkeolojik verilerinin değerlendirilmesi, ulaşım ve dağılım kurgusunun planlaması ile gelecekteki konumunun belirlenmesine yönelik mikro ve makro kararlarının alınması gerekmektedir.
- Sultanahmet Meydanı'nda kullanılacak ve bu alana özgü, kentsel mobilyalar (oturma birimleri, aydınlatma elemanları, tanıtım levhaları, zemin kaplamaları, telefon kulübeleri, çöp kovaları v.b.) tasarlanmalıdır. Bu tasarlama işlemi, bölgeye yönelik planlama ve yaklaşımlar doğrultusunda, bütüncül yaklaşımın bir parçası olmalıdır.
- Ticaret, depolama, üretim, konaklama ve turizm amaçlı faaliyetlerin getirmiş olduğu trafik yükünün bölge üzerinde ve yapılar üzerinde yarattığı tahribat (Topkapı Sarayı'nın dış avlu kapısından geçen turizm firmalarına ait araçların kapı sövelerine çarparak oluşturduğu hasar gibi), baskı, yoğunluk, görüntü ve gürültü kirliliği, kimyasal etki, birinci derecede arkeolojik sit alanı olması dolayısıyla yaya yoğunluğu yüksek olan bölgede her an karşılaşılma oranı yüksek olan trafik kazası gibi riskler ortadan kaldırılmalıdır. Bu amaçla çalışma alanının dışında oluşturulacak aktarma noktaları düzenlenerek bölge araç yoğunluğu ve trafiğinden arındırılmalı, bölge içindeki otoparklar bölge dışına çıkarılmalıdır.

Eminönü Meydanı, Beyazıt Meydanı, Kadırga Meydanı ile sahil bandında oluşturulacak aktarma noktalarına ulaşım yerel belediye tarafından sağlanmalı ve bu noktalardan itibaren tarihi yarımadaya ve çalışma alanı sınırları içerisine ulaşım yaya olarak sağlanmalıdır. Günün belli saatlerinde bölgeye servis imkanı sağlanarak kontrollü araç trafiği sistemi yerleştirilmelidir. Yaşlıların ve çocukların ulaşım zorlukları ise akü ile çalışan hafif tipte araçlar kullanılarak çözümlenmelidir.

- Ticaret, depolama, üretim, konaklama tesislerinin baskısı ile sakinlerinin bölgeden uzaklaşması sonucu özgün fonksiyonlarını kaybeden konutlar, yüklenecekleri yeni fonksiyonlar nedeniyle yapısal ve mekansal bozulma sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Teşvik edici düzenlemelerle, düşük faizli ve uzun vadeli kredi desteği sağlanarak bölgenin rehabilite edilmesi sağlanmalıdır. Oluşturulacak gezici birimlerle sürekli ve etkili yapı denetimi yapılmalı, getirilecek ağır para cezaları ile binalar üzerinde yapısal ve mekansal bozulma sorunları ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.

- Bölgede faaliyet gösteren otel, lokanta, hediyelik eşya satış vb. işletmelerin vermiş olduğu hizmetler sürekli denetlenmeli, kalitesi kontrol edilmeli, personele eğitim zorunluluğu getirilerek, belirli aralıklarla yeterlilik sınavları yapılmalıdır.

Son söz olarak, yapılan incelemelerde; yönetsel değişikliklerin kentin odak noktaları olan meydanların konumlarını, yerlerini etkilemedikleri, her yönetimin kendi yaklaşımı doğrultusunda meydanlara kültürel damgalarını vurdukları görülmüştür. Byzantion'un Strategion'u Roma Dönemi'nde Tetrastoon, Constantinopolis Dönemi'nde Augusteion, Hippodrom alanı ise Osmanlı Dönemi'nde At Meydanı olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Osmanlı'da meydan kavramı Roma-Bizans meydan kavramından farklıdır: Osmanlı'nın ilk dönemlerinde sadece dini merkez olma özelliğini sürdüren meydan, plansız, kendiliğinden gelişen, bir önceki oluşumu takip ederek birbiri ile kaynaşan, yaygın, üç boyutlu mekan oluşturma kaygısı gütmeyen, cephe karakterleri kendine özgü, bir bütünden bağımsız açık bir alan niteliğindedir. Cirit oyunlarının oynandığı alan, Osmanlı'nın en güçlü olduğu dönemlerde dahi zemininde herhangi bir düzenlemeye gidilmeyen, boş ve kontrolsüz bir alan durumundadır.

Roma-Bizans döneminde güçlü geometrik düzen içinde planlanan, üç boyutlu mekan anlayışı ile biçimlenen, cephe ile bütünleşik bir yaklaşımla, yönetim, tören, bilim, kültür, din ve eğlence merkezini oluşturan üç meydan; Augusteion Meydanı ve çevresi, Million Taşı ve

çevresi ile Hippodrom ve çevresinin oluşturduğu Sultanahmet Meydanı Osmanlı döneminde plansız, kendiliğinden gelişen, külliye çevresinde organik olarak biçimlenen, cephe ile bütünleşmeyen, kendine özgü bir eğlence, merasim ve toplumsal buluşma alanı niteliğini sürdürmüştür.

Günümüzde Sultanahmet Meydanı, Roma-Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait anıtsal değerlerin varlığı dışında, diğer şehir alanlarından farklı bir özelliğe sahip olmayan, tarihsel süreç içerisinde oluşan dokusunu yitirmiş, şehiriçi trafik ile içiçe, diğer dönem meydan mekanı kurgularından uzak bir ticaret, konaklama ve resmi alan olma niteliğine sahip, mekansal bir bütünlüğe sahip olamayan, yeni yapılaşmalarda da kendi içinde bir bütünlüğü olmayan bir açık alan niteliğindedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. , Mazlum, D. ve Eyüpgiller, K. , (1996), Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İstanbul.
- Ahunbay, Z. , (1993), 'Sultanahmed Külliyesi', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 7 : 55-61.
- Akat, Y. , Özgünel, N. ve Durukan, A. , (-), Dünya Mirasında Anadolu, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Al, F. ; (1989), 'Sultanahmet Meydanı ve Yakın Çevresinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Kullanımı İçin Öneriler', YTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altan, K. , (1936), 'Bizans Eserleri Üzerinde Türk Mimarlarının İşleri', Arkitekt Dergisi, 8 : 224-226.
- Arlı, H. , (1993), 'Sultanahmet Cezaevi', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 7 : 65-66.
- Armağan, M. , (1997), İstanbul Armağanı 3 – Gündelik Hayatın Rehberi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Arseven, C. , (1935), Eski İstanbul, İstanbul.
- Arslan, N. , (1992), Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul, İstanbul.
- Aslantaş, A. , (1998), 'Kentsel Mekan Karakterinin Peyzaj ve Mekan Organizasyonu Açısından Değerlendirilmesi ve Sultanahmet Meydanı Örneği', İTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atasoy, N. , (1972), At Meydanı Sarayı – İbrahim Paşa Sarayı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Atmaca, S. , (1994), 'Kentsel Planlama ve Kentsel Tasarım Bütünleşmesinin Kentsel Mekanlara Yansıması Bursa Örneğinde Meydanların İncelenmesi', MSÜ Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Bacon, N.E. , (1982), Design of Cities, Thames and Hudson, London.
- Banoğlu, N. , (1963), Anıtlar ve Tarihi Eserleriyle İstanbul, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul.
- Bayrak, O. , (1990), İstanbul'un Tarihi Yerler Kılavuzu, Fekabe Yayınları, İstanbul.
- Berger, A. , (1994), 'Lausus Sarayı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt : 198-199.
- Berger, A. , (1994), 'Million Taşı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 5 : 461-462.
- Bozok, Ö. , (1983), Kentsel Mekanların Görsel Analizinde Kullanılabilecek Bir Yöntem Üzerine Araştırma, Ticaret Matbaacılık Yayınları, İzmir.

- Broadbent, G. , (1990), Urban Space Design, Von Nostrand Reinhold, New York.
- Can, C. , (1993), 'İstanbul'da 19. yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları', YTÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Cantay, T. , (1991), 'Atmeydanı', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 4 : 82-83.
- Cerasi, M. , (1999), Osmanlı Kenti, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cezar, M. , (2002), Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları No:2, İstanbul.
- Cornelius, G. , (1999), İstanbul'un Mimari Sanatı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Ankara.
- Dernchwann, H. , (1987), İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara.
- Dirimtekin, F. , (1972), 'Türkler'den Önce İstanbul', Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 34/313 : 3-10.
- Duyuran, R. , (1952), 'İstanbul Adalet Sarayı İnşaat Yerinde Yapılan Kazılar Hakkında İlk Rapor', İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı V : 23.
- Duyuran, R. , (1957), 'İstanbul'da Yapılan Başlıca Arkeolojik Araştırmalar', Arkitekt Dergisi 26/287 : 75-81.
- Ebersolt, J. , (1913), Les Egliés de Constantinople, Paris.
- Ebersolt, J. , (1934), Monuments d'Architecture Byzantine, Paris.
- Eken, A. , (1992), Kartpostallarda İstanbul, İstanbul.
- Eldem, S. , (1979), İstanbul Anıları, D.G.S.A. İstanbul.
- Eldem, S. , (1983), 50 Yıllık Meslek Jübilesi, D.G.S.A. Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S. , (1986), Türk Evi II, D.G.S.A. Yayınları, İstanbul.
- Erder, C. , (1971), Tarihi Çevre Kaygısı, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Ertuğrul, Ö. , (-), Bizans Kültürü, Troya Yayıncılık, İstanbul.
- Eryazıcı, M. , (1992), 'İstanbul Tarihi Yarımada'daki Bizans Eserleri Üzerine Bir Araştırma', YTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eryıldız, S. , (-), Bölge, Kent ve Çevreye Kültürel Yaklaşım, Kültür Bakanlığı Yayınları 1543, Ankara.
- Eryıldız, S. , (1993), Avrasya Megapolü İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eyice, S. , (1955), İstanbul Petit Guide a travers les Monuments Byzantine et Funas, İstanbul.

- Eyice, S. , (1986), 'Atmeydanı'nda İki Mezar veya Kaybolan Bir Eski Eserin Hikayesi', TAÇ Vakfı Dergisi, cilt 1 (sayı:4) : 7-11.
- Eyice, S. , (1993), 'Ayasofya', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 1 : 446-457.
- Eyice, S. , (1993), 'Bizans Sanatı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 2 : 251-257.
- Eyice, S. , (1993), 'Blahernai Srayı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 2 : 263.
- Gabriel, A. , (-), La Turquie, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- Galland, A. , (1973), İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar 1672-1673, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gedikoğlu, S. , (1996), 'Tarihsel Kent Mekanında Süreklilik – Kopukluk Ögeleri : Sultanahmet Meydanı, Galata Kulesi Çevresinde Analitik İnceleme', İTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gilles, P. , (1988), The Antiquities of Constantinople, New York.
- Goodwin, G. , (1997), A History of Ottoman Architecture, The Alden Press Ltd., London.
- Göksu, S. , (1975), 'İstanbul Dikilitaşları', YTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Grosvenor, A.E. , (1895), Constantinople, Boston,.
- Gurlitt, C. , (1999), 'İstanbul Mimari Sanatı', Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Gülersoy,Ç. , (1990), Mavi Cami, Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, İstanbul.
- Gündem, A. , (1999), 'Tarihi Meydan ve Aksların Geçmişte ve Günümüzde Kullanımları', YTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güvemli, Z. , (1960), Sanat Tarihi, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- Gyllius, P. , (1997), İstanbul'un Tarihi Eserleri, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Hasol, D. , (1998), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Hür, A. ,(1993), 'Latin İmparatorluğu', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 5 : 197-198.
- İşözen, E. , (1987), Beyazıt Meydanı Kentsel Tasarım Proje Yarışması, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Janin, R. , (1964), Constantinople Byzantine, Paris.
- Kayra, C. , (1990), İstanbul Mekanlar ve Zamanlar, Ak Yayınları, İstanbul.

- Kayra, C. , (1992), İkinci Mahmud'un İstanbul'u, İstanbul
- Kayra, C. , (1992), Eski İstanbul'un Eski Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Koçgündüz, M. , (1951), İstanbul Bizans Devri'ne Ait Anıt ve Yapılar, Güven Matbaası, İstanbul.
- Konyalı, İ. , (1943), İstanbul Abidelerinden : İstanbul Sarayları, Burhanettin Matbaası, İstanbul.
- Kos, K. , (1995), İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Krier, R. , (1988), Urban Space, Rizzoli International Publications, Hong Kong.
- Kuban, D. , (1964), İstanbul'un Tarihi Yapısı, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D. , (1992), Mimarlık Kavramları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D. , (1993), 'Augusteion', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 1 : 422-424.
- Kuban, D. , (1993), 'Meydanlar', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi cilt 5 : 432-434.
- Kuban, D. , (1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Küçükkaya, G. , (1992), 'Orijinal Fonksiyonunu Yitirmiş Olan Bir Yapı - Sultan Ahmet Külliyesi Arastası', Yapı Dergisi, 124 : 63-68.
- Lal, F. , (1988), 'Sultanahmet Meydanı ve Yakın Çevresinin Tarihsel Gelişimi, Bugünkü Kullanımı İçin Öneriler', YTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mamboury, E. ve Wiegand, T. , (1934), Die Keiserpalaeste von Konstantinopel', Berlin.
- Mango, C. , (1989), The Brazen House, Kopenhagen.
- Mango, C. , (1992), 'Boukoleon Sarayı', Ayasofya Müzesi Yıllığı, no: 12, s. 80-81.
- Mansel, A. , (1970), 'İstanbul'daki (Burmali Sütun) Bugüne Kadar Yapılan Araştırmalara Toplu Bir Bakış', Belleten 34/134 : 189-209.
- Matrakçı, N. , (1976), Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Miranda, S. , (1968), Les Palais d'Empereurs, Mexico.
- Muslubaş, A. , (1979), MSÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Müller – Wiener, (2001), İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası – 17.yy başlarına kadar Byzantion – Konstantinopolis – İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Özbay, E. , (1962), 'Sultanahmet Meydanı', Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 245-246 : 11-12.
- Özerdim, B. , (1983), 'Kentsel Mekanların Görsel Analizinde Kullanılabilecek Bir Yöntem Üzerine', Ticaret Matbaacılık, İzmir.
- Prokopios, (1994), İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar, İstanbul.
- Ragıp, K. ,(1935), 'Sultanahmet'de Yapılan Araştırmalar, Bizans Sarayı'ndan Kalma Mozaikler', İstanbul Belediye Dergisi 127-128 : 375-377.
- Raif, M. , (1928), İstanbul ve Boğaziçi, İstanbul.
- Refik, A. , (1931), Eski İstanbul (1553-1839), Devlet Basımevi, İstanbul.
- Refik, A. , (1935), İstanbul Hayatı 12. Asırda, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Reyhanlı, T. (1983), İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 554, Ankara.
- Sakaoğlu, N. , (1993), 'At Meydanı', Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 1 : 414-419.
- Schneider, H. , (2000), Türk Mimarisinden Çizimler, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Seçkin, N. , (1990), 'Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma', İTÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sertoğlu, M. , (1991), 'İstanbul 1520'den Cumhuriyet'e Kadar', İslam Ansiklopedisi :1214.
- Sinemoğlu, N. , (1984), 'Tarih Öncesinden Bizans'a Sanat Tarihi', M.S.Ü. Yayını, İstanbul
- Sözen, M. , (1984), Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Sözen, M. , (1990), Devletin Evi Saray, İstanbul.
- Stewig, R. , (1965), Byzans-Konstantinopol-İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Şahinler, O. (1964), Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüd, GSA Yayınları 27, İstanbul.
- Tanman, B. , (1993), 'Haseki Hamamı', Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 4 : 4.
- Tanyeli, U. , (1997), 'Meydan', Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, cilt 2 : 1210-1211.
- Tayla, H. , (-), La Restauration du Palais de Ibrahim Pacha-Istanbul.

Tekeli, İ. , (1985), 'Tanzimattan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm', Tanzimattan Cumhuriyete Dönüşüm Ansiklopedisi, cilt 4, s. 878-890.

Tezcan, H. , (-), Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Topuzlu, C. , (1982), '80 Yıllık Hatıralarım', İstanbul.

Tuncer, F. , (1996), 'İstanbul Tarihi Yarımadasında Yapılan Biçimleri ve Koruma Önerileri', YTÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Vogt, A. , (1938), L'hippodrome 'Couvert' Echo d'Orient, (-).

Yaltırık, F. , (1993), 'Sultanahmet Parkı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 7 : 67-68.

Yazıcı, M. ; (1992), 'İstanbul Tarihi Yarımada'daki Bizans Eserleri Üzerine Bir Araştırma', YTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazıcıoğlu, L. , (1987), 'Antiochos Sarayı – Euphemia Martyrionu Restitüsyonu Denemeleri', TAÇ Vakfı Dergisi, cilt 2 (sayı:7) : 8-17.

Yücel, E. , (1994), 'Büyük Saray', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 2 : 346-348.

Yücel, E. , (1966), 'Bizans Döneminde Hippodrom', Arkitekt, no: 1, s. 84-86.

Yüksel, A. , (1994), 'Firuz Ağa Camii', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 3 : 321.

Yılmaz, N. , (1996), 'Büyük Bazilika Sarnıcı', Art Decor Dergisi, 37 : 202-206.

Yazar adı yok, (1987), 'Atmeydanı', Meydan-Larousse Ansiklopedisi, cilt 1 : 839-840

Yazar adı yok, (1987), 'Bizans', Meydan-Larousse Ansiklopedisi, cilt 1 : 423-432

Yazar adı yok, (1987), 'İstanbul', Meydan-Larousse Ansiklopedisi, cilt 6 : 484-511.

Yazar adı yok, (1987), 'Osmanlı İmparatorluğu', Meydan-Larousse Ansiklopedisi, cilt 6 : 657-679.

Yazar adı yok, (1993), 'Sultanahmet', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 7 : 64-65.

Yazar adı yok, (1995), Yüzyıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri-Gravürler.

Yazar adı yok, (1993), Images D'empire, Osmanlı Bankası Yayınları, İstanbul.

EKLER

		Sayfa
Ek 1	1566-1574 tarihli çizeni bilinmeyen Venedik baskısı Ancien Plan de Constantinople.....	125
Ek 2	1776 tarihli F. R. Kauffer'a ait – İstanbul kenti ve yöre mahalleleri planı.....	126
Ek 3	1847 tarihli İstanbul haritası.....	127
Ek 4	1863-1880 tarihli C. Stolpe'ya ait İstanbul haritası.....	128
Ek 5	1918 tarihli Şehremaneti Rehberi.....	129
Ek 6	1918 tarihli İstanbul ve yöresi haritası.....	130

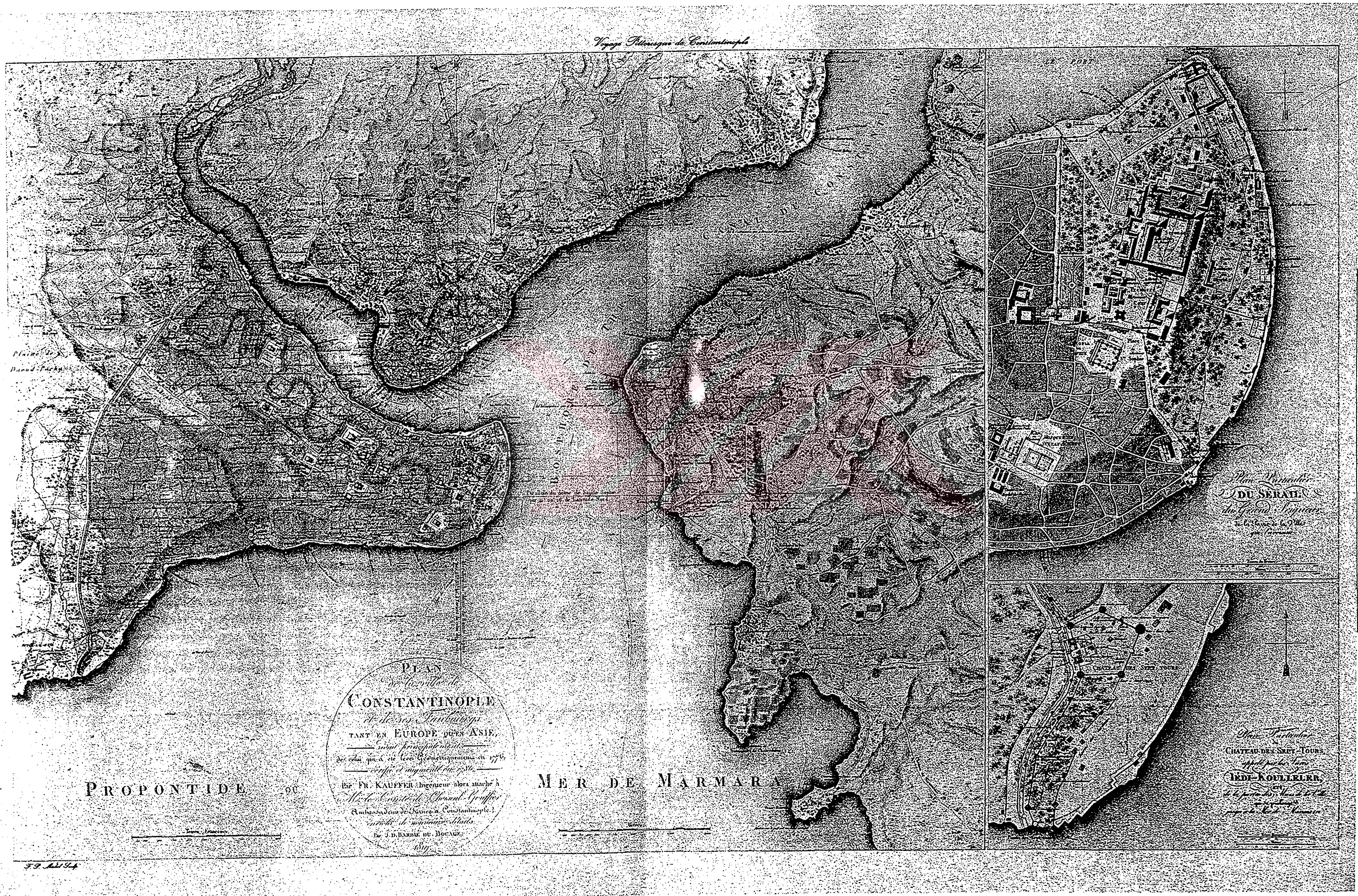
Ek 1 1566 - 1574 tarihli çizimi bilinmeyen Venedik baskısı
Ancien Plan de Constantinople

CONSTANTINOPLE, LORENTZ & KEIL, LIBRAIRES DE S. M. I. LE SULTAN.

1- 1566-1574 tarihli (Çizeni bilinmeyen) Venedik Baskısı (Ancien Plan de Constantinople).

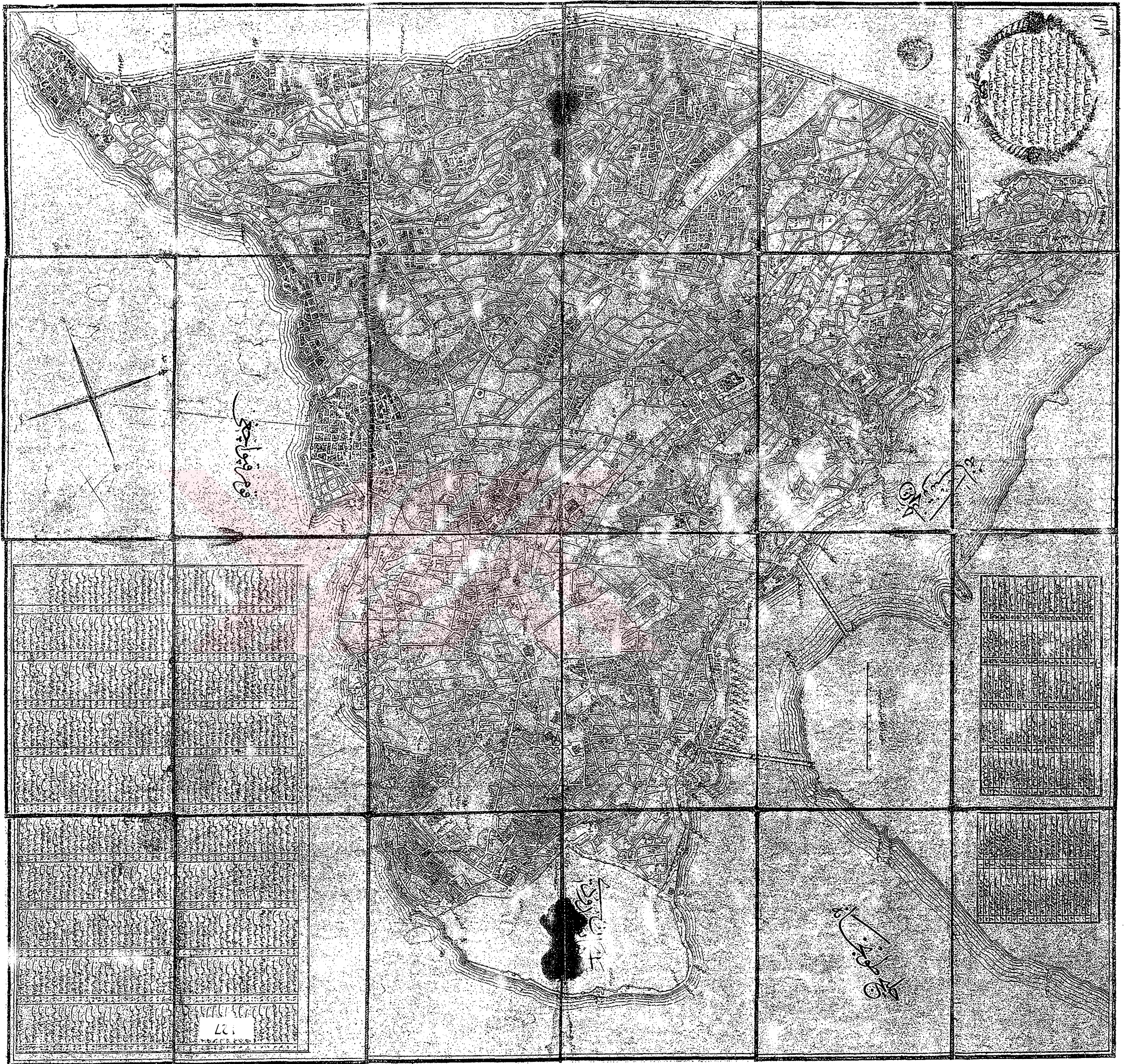
ANCIEN PLAN DE CONSTANTINOPLE

1566 ET

Ek 2 1776 tarihli F. R. Kauffer'a ait İstanbul kenti ve yöre mahalleleri planı

III- Plan de la ville de Constantinople et de ses Faubourgs. 1776.FR.Kauffer.(İstanbul Kenti ve yöre mahalleleri Planı)

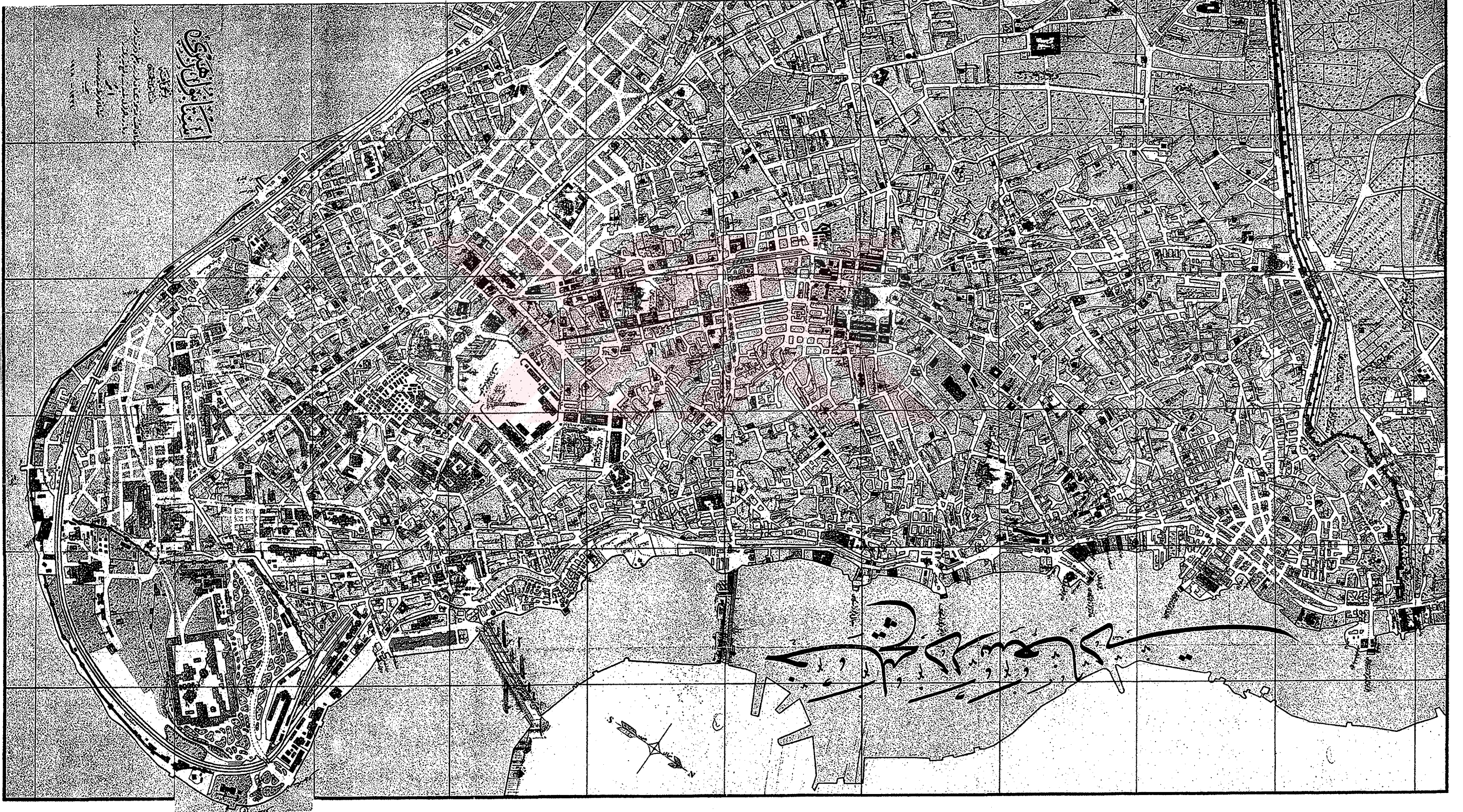

VI - Dür ü Saadet (Istanbul). Mühendishane-i Berr-i Hümayun. 1264 (1847)

Fig 3 1847 tarihli İstanbul haritası

Ek 4 1863 - 1880 tarihli C. Stolpe'ya ait İstanbul haritası

EK 5 1918 tarihli Şehremaneti Rehberi

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi 03.08.1973

Doğum yeri Trabzon

Lise 1987 - 1990

Trabzon Lisesi

Lisans 1991 - 1996

Mimar Sinan Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Yüksek Lisans 2000 -2002

Yıldız Teknik Üniversitesi
Mimarlık Anabilim Dalı,
Rölöve-Restorasyon Programı**Çalıştığı kurumlar**

1994 -

Doç. Dr. Oğuz Ceylan

1996 - 1996

Yenilem Mimarlık
Dr.Sinan Genim

1996 - 1998

İlgi Yüce Aşkun Mimarlık Bürosu
Prof. İlgi Yüce Aşkun

1998 - 2000

Hakanlar İnşaat
Hakan Kabalak

2000 - 2000

Detay Mimarlık
Kaya Özdoğru

2000 -

K İnşaat
Hakan Kabalak